

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

**ACTA HISTORICA
TOMUS CXLVII/I.**

HUNGARIA
SZEGED
2023

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
ACTA HISTORICA

Főszerkesztő:
SZÁNTÓ RICHÁRD

Szerkesztőbizottság:

ALMÁSI TIBOR, FERWAGNER PÉTER ÁKOS, GALAMB GYÖRGY,
KOVÁCS SZILVIA, PAPP SÁNDOR, POLGÁR SZABOLCS, RÉVÉSZ
LÁSZLÓ, SZÉKELY MELINDA, TOMKA BÉLA, VARGA BEÁTA,
ZAKAR PÉTER

Az SZTE BTK Történeti Intézete kiadványa

A kötetet gondozta:
Középkori Egyetemes Történeti Tanszék

Redegerunt:
SZILVIA KOVÁCS – SZABOLCS POLGÁR

Szerkesztette:
KOVÁCS SZILVIA – POLGÁR SZABOLCS

Technikai szerkesztő:
FERWAGNER PÉTER ÁKOS

HU ISSN 0324-6965 (Nyomtatott)
HU ISSN 2676-9832 (Online)

Felelős kiadó:
Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Történeti Intézet
A kiadó székhelye:
6722 Szeged, Egyetem u. 2.
Felelős kiadó személy:
Szántó Richárd

Előszó

A Szegedi Tudományegyetem 2021-ben nagyszabású centenáriumi rendezvénysorozatot szervezett abból az alkalomból, hogy az intézmény száz éve, 1921-ben kezdte meg működését a városban. Magyarország számára az első világháborút a trianoni béke zárta le 1920. június 4-én. Az 1872-ben Kolozsváron alapított Ferenc József Tudományegyetem elhagyta székvárosát az Erdély feletti román impériumváltás miatt. Az egyetem számos oktatójával, hallgatójával, könyvtárával és felszerelésével Budapestre menekült már 1919–1920-ban, majd pedig Szegedre költözött. A dél-alföldi város befogadta az egyetemet, amely 1921-ben kezdte első tanévét Szegeden. Ennek az eseménynek a századik évfordulója alkalmából Szeged városa és az egyetem számos megemlékezést és tudományos rendezvényt tartott, amelyekhez csatlakozott az egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karának Történeti Intézete.

A Történeti Intézet már a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen is működött, a történelem kutatása és oktatása az egyetem Szegedre költözése után is töretlenül folytatódott. A Szegedi Tudományegyetem Történeti Intézete – követve a kolozsvári hagyományokat – teljesíti szakmai hivatását, a magyar és egyetemes történelem kutatását és oktatását számos képzési formában.

A 2021. évben tartott egyetemi centenáriumi rendezvényekhez csatlakozva, a Történeti Intézet konferenciát szervezett a Szegedi Akadémiai Bizottsággal együttműködésben. A konferencia plenáris ülésén elhangzott előadások a Történeti Intézet kolozsvári és szegedi múltját és az intézet tanszékeinek történetét mutatták be, a konferencia szekcióülésein pedig a munkatársak tudományos előadásokat tartottak legújabb kutatási eredményeikből. A centenáriumi konferencia előadásai két kötetben jelentek meg, az intézet- és tanszéktörténetek az *Acta Historica* 147/I. kötetében, a tudományos előadások pedig a 147/II. kötetben láttak napvilágot.

Szántó Richárd

TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ

A Történeti Intézet története a Szegedi Tudományegyetemen

The development of the Institute of History at the University of Szeged. The study treats with the development of the Institute of History within the Faculty of Arts of the Attila József University of Szeged (later and nowadays the University of Szeged), consisting originally of six history departments (later eight) dealing with different historical periods. The Institute of History was established in 1997 after its operational and organizational rules had been accepted. The governing body is the Council of the Institute, with two members of each department and the representatives of the students. The chosen and appointed Head of the Institute – at first the author of this article between 1997–2000 and later others – directs and coordinates the teaching and research activities of the Institute with the help of the Council. The Institute of History operates a Hungarian language journal (*Acta Historica*) and a foreign language yearbook (*Chronica*).

Keywords: Institute of History, Council of Institute, operational and organizational rules, *Acta Historica*, *Chronica*

A Szegedi Tudományegyetemnek, illetve jogelődjének, a József Attila Tudományegyetemnek (JATE) a Bölcsészettudományi Karán létrejövő Történeti Intézet előzményeként említhetjük az 1990-es évek első felében zajló egyetemi integrációs folyamatot, továbbá az ehhez kapcsolódó ún. intézetesítést. A történeti tanszékek korábban is szoros kapcsolatban álltak, gondozták az egyetemi képzést, a tudományos munkát és szervezeti kapcsolatok is összefűzték őket. A történeti tanszékeken, a történeti szakcsoportban folyó oktató és tudományos munkát a Történész Tanszékvezetők Tanácsa koordinálta, illetőleg egy Történész Oktatási Bizottság. Utóbbira azért is szükség volt, mivel az Ókortörténeti Tanszék nem volt része a történeti tanszékcsoportnak, viszont a történelem tanári diplomához szükséges ókortörténeti előadásokat és szemináriumokat e tanszék biztosította, amely a latin szakos tanári képzést gondozó Klasszika-filológia Tanszékkel egy tanszékcsoportba tartozott.

Az ún. intézetesítés folyamata 1996-ban érkezett fontos állomáshoz, ekkor ugyanis felállították a JATE BTK intézeteit, ebben a kérdésben a JATE Egyetemi Tanácsa döntött. A szervezési folyamat első fázisában, 1996–1997-ben megalakult a JATE BTK Történeti Intézete, amelynek szervezeti és működési szabályzata több egyeztetési forduló után született meg. A szervezőmunkával és a szabályzat kidolgozásával egy ideiglenes intézetvezetőt bízott meg a BTK dékánja, jómagamat, Tóth Sándor Lászlót, aki ekkor (1995-től) Kristó Gyula professzor utódként, tanszékvezető docensként a Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszékot vezettem. Az általam kidolgozott tervezetet előbb a Történész Tanszékvezetők Tanácsa (TTT), majd a történész tanszékek, az intézet összkutatói (dolgozói)

értekezlete vitatta meg, és végső formáját konszenzusos alapon az újra összehívott tanszék-vezetői tanács alakította ki (titkos szavazás formájában az intézet oktatói, tagsága is jóváhagyták ezt). Az intézeti alapszabályt a BTK Kari Tanács (amelynek jómagam is tagja voltam megbízott intézetvezetőként) 1997. június 12-i ajánlásai alapján és a Történeti Intézet Tanácsa 1997. június 20-i határozatai szerint néhány ponton módosítottuk. A szervezeti és működési szabályzat kapcsán jeleztük, hogy ezt a későbbiekben is lehet módosítani, változtatni. A kissé fárasztóan bürokratikus, de ugyanakkor a demokratikus formákat, beidegződéseket a lehetséges maximumig betartó szervezési folyamat ezzel véget ért, a hivatalosan már 1996-ban felállított JATE BTK Történeti Intézet 1997. június 20-án ténylegesen is megalakult, mint a Történész Szakcsoport utóda.

Az 1997. június 20-án elfogadott szervezeti és működési szabályzat értelmében a következő hat történeti tanszék alkotta a Történeti Intézetet: Történeti Segédtudományok Tanszék, Középkori Egyetemes Történeti Tanszék, Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék, Legújabb Kori Egyetemes Történeti Tanszék, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, Új- és Legújabb Kori Magyar Történeti Tanszék. A szervezeti kérdések kapcsán kimondta a szabályzat, hogy a korábbi, oktatást koordináló szervek, a Történész Tanszékvezetők Tanácsa (élén a tanszékcsoport-vezetővel) és a Történész Oktatási Bizottság megszűnnek. A Történeti Intézet irányító szerve a Történeti Intézet Tanácsa (TIT) lett, fontos kérdésekben összehívott alkalmi tanácsadó szerve a Történeti Intézet Munkaértekezlete (TIM). A szabályzat szerint a TIT állandó szavazati jogkörrel rendelkező tagjai a tanszékvezetők (és az intézetvezető, ha nem tanszékvezető), továbbá tanszékenként egy-egy választott oktató, valamint a TIT mindenkori létszámának 1/3-át kitevő létszámban a választott történészhallgatók (PhD-s hallgatók is beválaszthatók). A kezdetekkor ez 6 tanszékvezetőt, 6 választott tanszéki oktatót és 4 hallgatót, tehát 16 főt jelentett. A tanszéki választás módját nem határozta meg a szabályzat (elvileg lehetett megbeszélés eredménye is), hasonlóképpen a hallgatói választást sem. A fentiekén kívül esetenként meg lehetett hívni nem állandó tagként az Ókortörténeti Tanszék vezetőjét (vagy képviselőjét), aki a tanszékét is érintő oktatási kérdésekben szavazati joggal rendelkezett. Meghívottként, tanácskozási joggal a nem tanszékvezető egyetemi tanárok is részt vehettek az üléseken.

A Történeti Intézet Munkaértekezletét (TIM) tanácsadó és véleménynyilvánító szervként említi a szabályzat, amelyet évente legalább egyszer (vagy az oktatók 1/5-e kérésére) össze kell hívni, amelyre az intézet összes oktatóját meg kell hívni előre meghatározott napirenddel. Az értekezlet véleményét, javaslatát a TIT saját döntése kialakításánál figyelembe veszi.

Szólni kell a TIT jogköreiről, amelyeket a szabályzat szerint az intézetvezető által évente legalább kétszer (illetve rendkívüli, valamelyik tanszékvezető vagy a TIT tagjainak egy-negyede által kért) összehívott ülésein gyakorolt. Ezekről az ülésekről jegyzőkönyvet kell készíteni. A TIT döntéseinél törekedni kell elvileg a konszenzusra, de vita esetén szótöbbséggel lehet határozni. A TIT határozata ellen az érintett tanszékvezető a kari vezetéshez fordulhat. A TIT döntési joggal rendelkezik (a tanszékek véleményezési jogának figyelembevételével): az intézethez tartozó tanszékek és tanszéki csoportok oktatási munkamegosztásáról, az intézet rendelkezésére álló költségvetési és egyéb (pl. tanári továbbképzés bevételei stb.) anyagi, pénzügyi eszközök felosztásáról, közös, tudományos tervekről és intézeti kiadványokról, a tanársegédek és adjunktusok kinevezéséről, illetve szerződéseik meghosz-

szabbitsásáról és egyéb kutatói és dolgozói szerződésekről (pl. Történeti Iroda személyzete). A TIT javaslattevő joggal bír, illetve bírt a következő kérdésekben: saját szervezeti és működési szabályzata, a Történeti Intézet oktatási és tudományos programja, oktatási követelmények és számonkérési formák (pl. vizsgák) tanszékek közötti egyeztetése, felvételi és záróvizsgabizottságok kijelölése, tanrend és tanterv esetleges módosítása, szükség szerint a Történeti Intézet belső oktatói-kutatói követelményrendszerének kidolgozása, oktatói, kutatói kitüntetések és tiszteletbeli címek adományozására javaslattevél a Kari Tanácsnak, hallgatók részére kitüntetések adományozása.

A TIT elnökét, az intézetvezetőt a szabályzat szerint a pályázat kiírása után a Történeti Intézet egyetemi tanárai és docensei közül 1-2 év (a későbbiekben 3 év) időtartamra a TIT véleménye, a Kari Tanács és az Egyetemi Tanács javaslata alapján a rektor bízza meg. A megbízatás egyszer hosszabbítható meg. A szabályzatban szerepel az a javaslat, hogy „az intézetvezető esetében a tanszékek közötti rotációs elv” érvényesítése lenne kívánatos. A rotáció kimondatlanul arra vonatkozik, hogy felváltva kerüljön ki az intézetvezető a magyar és az egyetemes történeti tanszékek kebeléből. Az intézetvezető látszólag elég széles jogkörrel rendelkezik a szabályzat szerint: képviseli a Történeti Intézetet kari és egyetemi szerveknél, személyi-gazdasági-pénzügyi, közös kutatási kérdésekben javaslatot tehet a kari és egyetemi vezetésnek, összefogja a TIT munkáját, az ülések napirendjére javaslatot tesz, a TIT határozatainak végrehajtásáról gondoskodik, az intézet rendelkezésére álló és a tanszékekre való belső felosztás után az intézet kezelésében maradó pénzeszközöket illetően a jóváhagyott kiadási tételekre kiadmányozási és utalványozási jogot gyakorol. Ezenkívül javaslattevő és véleményezési joggal rendelkezik az intézet hatáskörébe tartozó ügyekben, a TIT ülései közötti időszakban a választott intézetvezető helyettes és a gazdasági felelős (TIT által felkért és díjazott megbízott) segítségével az ügyeket intézi, és erről beszámol a TIT-nek. A széles körűnek tűnő intézetvezetői jogkör valójában igen korlátozott, a tanszékek önállósága az intézeten belül meglehetősen nagy maradt.

A gyakorlatban hogyan működtek ezek az intézetvezetőre vonatkozó, idézett szabályok? Jómagam előbb egyéves megbízatással működtem (1996–1997), majd pályázattal a fenti szűrőkön keresztül nem egy-két évre, hanem 3 évre (1997–2000) kaptam kinevezést (utóbbit lehet hosszabbításaként is értelmezni). Hároméves vezetésem legfőbb eredményének a szabályzat megalkotását, az intézeti élet működtetését, valamint a Történeti Intézet közös, idegen nyelvű évkönyve, a *Chronica* megjelentetésének előkészítését tartom. Utóbbi első, fantázia- vagy munkacíme *Studia Historica Szegediensia* volt, és a Történeti Intézet Tanácsa kétszer is tárgyalta létrehozásának elveit, céljait és költségeit. A folyóirat becsült költségeiről (nyomdai kiadások, nyelvi lektoráltatás, szerkesztői tiszteletdíj) és az intézeti pénzügyi kereteiről a 2000. március 27-i intézeti tanácson számoltam be. Az idegen nyelvű történész évkönyv, a *Chronica* célja az volt, hogy a Történeti Intézetben folyó kutatásokat valamely világnyelven közreadja és a tudományos eredményeket megismertesse a nemzetközi tudományos közélettel. A későbbi, már nem intézetvezetőként tett, 2001. május 12-i előterjesztésemben szerepeltek az általános elvek, a szerkesztőbizottság összetétele (intézetvezető és a tanszékvezetők, korszakfelelősökből álló tagok) és az egyes tanszékekre jutó, meghatározott terjedelem.

Magbízatásomat követően az 1996-ban az Új- és Legújabb Kori Egyetemes Történeti Tanszékből kivált Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék vezetője, dr. J. Nagy László tanszékvezető egyetemi tanár vette át a stafétabotot (2000–2003).

J. Nagy professzor egyébként az 1999–2000-es tanévben igénybe vett féléves alkotói szabadságom (1999/2000-es tanév első szemesztere) alatt helyettesített is intézetvezető helyettként, és a rotációs elvet követve egyetemes történeti tanszék fejeként lett intézetvezető. Vezetése alatt megszilárdult az intézet működése, és jelent meg az idegen nyelvű intézeti kiadvány, a *Chronica* 2001-től. J. Nagy professzor után a rotációs elv alapján az Új- és Legújabb Kori Magyar Történeti Tanszék tanszékvezető docense, dr. Marjanucz László (2003–2009) következett. Majd dr. Kövér Lajos, az Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék tanszékvezető docense kapott intézetvezetői kinevezést, amelyet az ő esetében is egyszer meghosszabbítottak (2009–2015). Utána pedig a Középkori Egyetemes Történeti Tanszék docense, dr. Szántó Richárd nyerte el az intézetvezetői megbízatást – amelyet 2018-ban meghosszabbítottak – a Történet Intézet élére, amely immár az Ókortörténeti és a Régészeti Tanszékekkel együtt nyolc tanszéket foglal magában. Jelenleg is ő vezeti intézetvezetőként az intézetet, koordinálja az intézet oktatási és egyéb tevékenységét.

A Történeti Intézet az idegennyelvű folyóiratán, a *Chronicán* kívül kiadja a korábban tanszéki alapon, rotációs elv szerint megjelentetett és támogatott *Acta Historica* című kiadványt, amely jelenleg intézeti keretek között működő évkönyv, elsősorban az intézet munkatársainak tanulmányait, illetőleg az intézet vagy az intézeti tanszékek által szervezett konferenciák anyagát adja közre. Emellett a Történeti Intézet támogatja az *Aetas* című, alapvetően a Történeti Intézethez kapcsolódó, az 1980-as évek második felétől (1985-től) kiadott történész folyóiratot is, amely évente általában négy tematikus számot jelentet meg.

PINTÉR-NAGY KATALIN

A szegedi egyetem két világháború közötti régészeti intézetének szerepe a Dél-Alföld régészeti kutatásában

The role of the archaeological institute of the University of Szeged in the archaeological research of the Southern Great Plain between the two world wars. Since the establishment of the Institute of Archaeology, its main objective has been to carry out a thorough archaeological topography of individual regions of the Southern Great Plain. Established for the general research of the Great Plain, the Great Plain Research Committee (1927) and Great Plain Scientific Institute (1943) during the short period of their existence provided only an organizational framework for the research of the Institute of Archaeology, that obtained additional financial resources mainly through them. The impact and influence of the Institute on museums and collections in the area increased significantly from the first half of the 1940s, when the Great Plain Archaeological Cadaster Institute was established in 1941, led by János Banner. The Szeged Institute of Archaeology held a significant role in shaping of the collections into museums in the southern part of the Great Hungarian Plain.

Keywords: Institute of Archaeology, museum history, archaeological collection, Great Plain Archaeological Cadaster Institute, Great Plain Research Committee, Great Plain Scientific Institute

Bevezetés

A felsőoktatási intézmények régészeti intézeteinek/tanszékeinek múzeumszervezésben betöltött szerepére eddig kevés figyelem irányult a kutatásban.¹ Tanulmányomban a szegedi egyetem Archaeológiai Intézetének² a dél-alföldi múzeumokkal való kapcsolatait, valamint az intézet múzeumszervező tevékenységét vizsgálom a két világháború között. Az intézet múzeumszervező tevékenységéhez köthető elsősorban a régió területén végzett számos ásatása, melyekkel több múzeum régészeti gyűjteményét alapozták meg és/vagy gyarapították. Valamint ide sorolható az intézet azon törekvése, hogy saját intézetük és más múzeumok régészeti gyűjteményeinek anyagait kiadják, publikálják. Jelen munkámban azt vizsgálom, hogy a szegedi régészeti intézet milyen hatást gyakorolt az egyes múzeumok, régészeti táruk gyűjteményszervező, rendszerező tevékenységére. A tanulmány elsősorban arra foku-

¹ Ez alól kivétel Vincze Zoltán a kolozsvári egyetem régészeti intézetének múzeumszervező tevékenységét is bemutató munkája (Vincze 2014, 172–373).

² A szegedi egyetem régészeti intézetének két hivatalos neve is volt a két világháború közötti időszakban: 1924-től 1934-ig Archaeológiai Intézetnek, majd 1934-től Régiségtudományi Intézetnek nevezték (Almanach 1925, 57; Almanach 1934, 136, 138; Évkönyv 1936, 79).

szál, hogy milyen szervezeti keretek segítették ezen kutatásait az intézetnek, valamint vázlatos ismertetést nyújt az intézet ilyen irányú tevékenységéről.³

A Dél-Alföld általános kutatására létrejött szervezetek/intézmények régészeti tevékenységei

Az 1920-as években jelentősebb lendületet vettek az Alföld kutatására irányuló vizsgálatok, melyeknek háttérét különböző bizottságok, szervezetek adták. Budapesten a Magyar Földrajzi Társaság Alföldi Bizottságának munkája is újból beindult,⁴ a debreceni egyetem pedig 1923-ban hozta létre a Tisza István Tudományos Társaság Honismertető (Alföldkutató) Bizottságát.⁵ A szegedi egyetem kutatóiban és oktatóiban is felmerült az az igény, hogy a korábbi mintákat alapul véve a dél-alföldi régió⁶ szisztematikus tudományos kutatását megszervezzék. Ezt a törekvést Klebelsberg Kunó is nagyon szorgalmazta. Fő célkitűzésük volt, hogy a szegedi egyetemen különböző tudományterületek kutatását végző intézetek munkáját összehangolják, valamint ezek a kutatások ténylegesen a Dél-Alföldre fókuszaljanak. Főként a szegedi egyetem oktatói hozták létre 1927-ben az Alföldkutató Bizottságot, mely kilenc szakosztály működését foglalta magában, ezek között nem szerepelt külön a régészet, hanem a második, a Történelmi szakosztályhoz tartozott, ennek ellenére a kezdetektől fogva a tizenkét kutatási program egyikeként, külön szerepelt a régészet.⁷ A Dél-Alföld tanulmányozásának régészeti programját Buday Árpád,⁸ az egyetem régészeti intézetének vezetője állította össze egy rövid, féloldalas közleményben. Ebben szerepelt a különböző gyűjteményekben már meglévő régészeti anyag nyilvántartásba vétele, feldolgozása, közzététele, rendszeres tervásatások végzése, látható régészeti jelenségek (halmok, sáncok stb.) felgyűjtése, dokumentálása, feltárása. Buday hangsúlyozta a térség múzeumai-val való összefogás szükségességét is, fontosnak tartotta, hogy a szegedi, kecskeméti, szentesi, kiskunfélegyházi, gyulai és békéscsabai múzeum szakemberei is bekapcsolódjanak a bizottság munkájába.⁹ A Dél-Alföld régészeti kutatási eredményeit a szegedi intézet munkatársai döntő többségében az 1924-ben indított saját intézeti folyóiratukban, a *Dolgozatokban* tették közzé, de emellett a tanulmányaik egy része a *Szegedi Alföldkutató Bizottság Könyvtára* füzetében, valamint a Csanádvármegyei Könyvtár sorozatban is megjelent.¹⁰ A bizottság szakosztályainak, kutatóinak összehangolt működését nehezítette, hogy noha

³ Az egyes múzeumok, gyűjtemények egyenkénti, beható vizsgálata nem célja a tanulmánynak. Erről lásd angol nyelven Pintér-Nagy 2020.

⁴ A Magyar Földrajzi Társaság hozta létre Alföldi Bizottság néven 1909-ben (Bartucz 1946, VIII). Megjegyzendő, hogy a szegedi Régészeti Intézet már 1925 tavaszán felvette a bizottsággal a kapcsolatot, és anyagi támogatást kért Magyarcsanád–Bökény lelőhely feltárásához (MNL CSML VIII. 16. [1924–1925] 1. doboz, 19. Csanád megyei kutatások iratboríték, 302/1924–25. sz. irat).

⁵ Bakó 1984, 91–92.

⁶ A bizottság létrehozói a Duna–Tisza közének déli részét és a Tiszántúl Körösök völgyétől délre eső részét kutatták (SZAB 1927, 3).

⁷ SZAB 1927, 3; Vajda 2019, 48–51.

⁸ A szegedi Archaeológia Intézet első vezetőjének, Buday Árpádnak a munkásságáról lásd FJTE RI 1937, valamint a *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiséggyűjtéséből* Új sorozat XII–XIII. (22–23) 2017–2018 (2021) számában megjelent tanulmányokat.

⁹ Buday 1927, 4.

¹⁰ Például Banner 1928; Banner 1929; Banner 1930; Bálint 1941.

rendelkezett elnökséggel,¹¹ mégis inkább a szakosztályok laza kapcsolatából felépülő, kevésbé központosított szervezet volt. Az egyetem különböző intézetei önállóan, egymástól függetlenül végezték a kutatásaikat, nem épült ki a bizottságban egy olyan központi szerv, mely a különböző tudományterületek kutatásait összefogta, koordinálta volna. A harmincas években a kutatásokra fordítható anyagi támogatások is jelentősen elapadtak,¹² és a bizottság működése is fokozatosan elhalt,¹³ de nem szűnt meg teljesen.¹⁴ Ennek ellenére az Alfölddel kapcsolatos kutatások nem álltak le, több intézet tovább folytatta ez irányú működését. Hatványozottan igaz volt ez a régészeti intézet munkásságára is.

Az Alföldkutató Bizottság munkájának folytatására szervezték meg 1943-ban a szegedi egyetemen az Alföldi Tudományos Intézetet Bartucz Lajos vezetésével és a Vallás- és Köznevelési Minisztérium (VKM) támogatásával.¹⁵ Fontos hangsúlyozni, hogy míg az 1941-ben, illetve az 1943-ban létrejövő Erdélyi Tudományos Intézet és Dunántúli Tudományos Intézet alapításában, megszervezésében központi szerepet játszott a VKM,¹⁶ addig az Alföld kutatására létrejövő intézet alapításában és működtetésében is hangsúlyosabb szerepet vállalt a szegedi egyetem, mint a VKM.¹⁷ A rendelkezésünkre álló adatok alapján úgy tűnik, hogy ez az intézet rövid fennállása során nem hozott létre szakosztályokat, hanem az alföldkutatásban érdekelt egyes tudományterületek (például néprajz, régészet, történettudomány, antropológia stb.) egyetemi intézetei foglalkoztak meg saját kutatási programjukat, és a kutatásaik során felhasználták az Alföldi Tudományos Intézet támogatását.¹⁸ Maga az intézet saját folyóiratot is alapított, melynek két száma jelent meg.¹⁹ Az intézet régészeti

¹¹ A bizottság elnökéül Somogyi Szilvesztert, a szegedi polgármestert, ügyvezető elnöknek Kogutowicz Károly geográfust választották meg. Kogutowicz volt a bizottság létrehozásának egyik legfőbb inspirálója és a bizottság tényleges irányítója (Vajda 2019, 49–50).

¹² Erre az időszakra tehető, hogy Buday és a bizottság ügyvezető elnöke, Kogutowicz közötti kapcsolat jelentősen megromlott, ami ahhoz vezetett, hogy 1936-ben Buday kilépett az Alföldkutató Bizottságból (MNL CSML VIII. 16. [1935–1936] 9. doboz, 12. Vegyes iratboríték, 262/1935–36.). A régészeti intézet azonban továbbra is a bizottság részét képezte.

¹³ Bartucz 1946, IX–X.

¹⁴ A rendelkezésünkre álló iratok alapján úgy tűnik, hogy Bartucz Lajos véleményével (Bartucz 1946, IX; Kósa 1977a, 69) ellentétben, a bizottság nem szűnt meg teljesen az 1930-as években, ha másként nem is, de névlegesen biztosan létezett még az 1940-es évek elején is (MNL CSML VIII. 5. [1940–1949], 260/1942–43. irat).

¹⁵ Bartucz 1946, X–XI; Vajda 2019, 74–76; Kósa 1977a, 69.

¹⁶ Kósa 1977b, 627–628; Kósa 1977c, 713.

¹⁷ Kogutowicz Károly már 1941-ben a Szegeden létrejött új egyetemen (M. Kir. Horthy Miklós Tudományegyetem) hívta össze az Alföldkutató Bizottságot és azokat a nem bizottsági tagokat, akik az Alföld kutatásával foglalkoztak. Az összegyűlték, Kogutowicz Károly javaslatára, indítványozták egy új intézet létrehozását Alföldi Tudományos Intézet néven (MNL CSML VIII. 5. [1940–1949], 260/1942–43. irat). A Szegeden megalakuló intézet szervezeti szabályzatában hangsúlyosan megjelenik a szegedi egyetem szerepe. Például az intézet vezetőjét az egyetem felterjesztésére nevezi ki a vallás- és köznevelési miniszter, az intézet vezetője mellé egy, az egyetemi karok által delegált, az egyetemi tanács által elfogadott bizottságot hoznak létre (MNL CSML VIII. 5. [1940–1949], 1200/1942–43. irat). Ez az egyetemmel való szoros kapcsolat 1948-ig fennmaradt, amikor hivatalosan is közvetlenül a VKM alá rendelték az intézetet (Bartucz 1948b, 336).

¹⁸ Bartucz 1946, XII–XV.

¹⁹ ATIÉ 1946; ATIÉ 1948.

programját a régészeti intézet új vezetője, Banner János készítette el,²⁰ aki Buday korábbi alapvetéseire építve, de sokkal részletesebben állította össze az Dél-Alföld régészeti kutatási tervét. Banner az Alföld múzeumait és egyéb gyűjteményeit bemutatva vette sorra, hogy a Buday által felállított programtervben megfogalmazott célkitűzések mennyire valósultak meg az elmúlt 15 évben a Dél-Alföld régészeti kutatása szempontjából, valamint milyen feladatok várnak még a kutatókra.²¹ A Bartucz által vezetett intézet a régészeti intézet ásatásait támogatta anyagilag,²² és az alföldkutató intézet évkönyvében is jelent meg néhány tanulmányuk.²³ A második világháborút követően szinte teljesen elapadtak az intézet fenntartásához szükséges anyagi források, majd rövid időn belül meg is szűnt az intézet.²⁴

Ha megnézzük a régészeti intézet tevékenységét, azt látjuk, hogy az intézetnek a megalakulásától kezdve fő célkitűzése volt, hogy a Dél-Alföld egy-egy régiójának alapos régészeti topográfiáját végezzék el. Összességében azt mondhatjuk, hogy az Alföld általános kutatására létrehozott bizottság és intézet fennállásuknak a rövid periódusaiban csupán szervezeti keretet adtak az régészeti intézet kutatásainak, és főként plusz anyagi forrásokat biztosítottak.

Az Alföldi Régészeti Kataszteri Intézet és előzményei

Buday Árpádban és Banner Jánosban már a Régészeti Intézet 1924-es létrejöttétől kezdve megfogalmazódott az a nagy ívű kutatási terv, hogy egy-egy régió/megye teljes körű régészeti topográfiáját készítsék el.²⁵ Az 1920-as években kutatási területként Békés és Csanád megye térsége merült fel. Anyagi források hiányában azonban ekkor egyik nagyszabású terv sem valósult meg, de mindkét megye régészeti kutatásában értek el részeredményeket (például Ószentiván, Bánkút határában zajló régészeti feltárások). Ez a helyzet 1928-ban, majd 1935-ben változott meg, amikor Hódmezővásárhely városával és a Csanád vármegyei Történelmi és Régészeti Társulattal kötött megállapodásaik eredményeképpen rendszeres anyagi támogatással egy-egy régió (Hódmezővásárhely, Csanád vármegye) szisztematikusan kutatását kezdhették el. Valamint a két professzor tanítványai egy-egy régió vagy/és korszak kutatásában értek el jelentős eredményeket. Példaként említhetjük Párducz Mihály szarmata korpuszát,²⁶ míg Bálint Alajos Csanád, Arad és Torontál megyék középkori ka-

²⁰A szegedi Archaeológiai Intézet második vezetője, Banner János munkásságáról lásd Fodor 1990; Szabó 1989; MÉL 2001.

²¹Banner 1946, 107–130.

²²Banner 1990, 186.

²³Például Párducz 1946, 131–148; Foltiny – Korek 1946, 149–190.

²⁴A Szegedhez szorosan kötődő Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi minisztersége reménységként jelentett Bartucz számára, amikor is 1948-ban közvetlenül a minisztérium alá rendelték az intézetet, és államsegély tette lehetővé a további kutatómunkát. Az intézet nyilvános felolvasóületeket tartott, és az évkönyvkiadás mellett monográfiák kiadását, valamint jelentős személyi bővítést tervezett (Bartucz 1948a, 336–337). Ezek a remények azonban nem váltak valóra, az Alföldi Tudományos Intézet rövid időn belül, 1949-ben teljesen megszűnt (Kósa 1977a, 69; Vajda 2019, 76–78). Régészeti szempontú kutatások azonban már abszolút nem jellemzik ezt az utolsó, rövid időszakot.

²⁵Buday már 1925-ben úgy fogalmaz, hogy „...intézetünk legelső nagyszabású terve az volna, hogy Békés megye területének tudományos archaeológiai felkutatásával a nagy Alföld tudományos megismerését előbbre vigye.” (MNL CSML VIII. 16. [1924–1925] 1. doboz, 19. Békés megyei kutatások iratboríték, 311/1924–25. sz. irat).

²⁶Párducz 1931; Párducz 1941.

taszterét,²⁷ Széll Márta pedig a Csongrád megyei 11–16. századi anyaggyűjtéseit tette köz-zé.²⁸

A Régészeti Intézet a Dél-Alföldön zajló ásatásai mellett kezdetektől fogva jó kapcsolatot ápolott a térség múzeumaival, köztük a Csallány Gábor vezetése alatt álló szentesi, a Móra Ferenc által irányított szegedi múzeummal, valamint a gyulai múzeum vezetőjével, Implom Józseffel.²⁹ Emellett az intézet hangsúlyozottan odafigyelt arra, hogy egyik múzeum érdekeit se sértse meg a kutatásaival.

Az intézetnek a térség múzeumaira, gyűjteményeire gyakorolt hatása és befolyása az 1940-es évek első felétől növekedett meg jelentősebben. 1941-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium – a szegedi egyetem Régészeti Intézetének vezetője, Banner János inspirálására – jóváhagyta az Alföldi Régészeti Kataszteri Intézetet megszervezését.³⁰ Ez és – az 1943-ban alapított, régészeti feladatokat is felvállaló – Alföldi Tudományos Intézet hivatalosan teljesen elkülönült egymástól, hiszen az előbbi a minisztérium hozta létre,³¹ az utóbbi pedig főként egyetemi alapítású volt.³² A gyakorlatban azonban teljesen összefonódott a két intézmény munkássága, ugyanis mindkettő régészeti kutatásait a szegedi egyetem Régészeti Intézete végezte.

Banner János tanszékvezető irányította és munkatársaival közösen végezte a munkát. Banner ekkor alapvetően hat kollégájára támaszkodhatott: Párducz Mihályra, Foltiny Istvánra, Széll Mártára és Korek Józsefre, valamint Boros Ilona rajzolóra, főlaboránsra és Broda Sándor fotósra is laboránsra.³³

A cél az volt, hogy egy regionális központot hozzanak létre az Alföldi Régészeti Kataszteri Intézetben (vagyis a szegedi egyetem Régészeti Intézetében), ahol az összes dél-alföldi lelőhely adatbázisa elérhető és kutatható lett volna. Tevékenységüknek két fő eleme volt: egyrészt a gyűjtemények régészeti anyagainak restaurálását, rendszerezését, leltározását végezték volna el, valamint a legtöbb esetben kiállítást is rendeztek az egyes intézményekben. A kiállítások nagyjából ugyanazt a rendszert követték, a leletekre fókuszálva

²⁷ Bálint 1941.

²⁸ Széll 1940; Széll 1941.

²⁹ Csallány Gábor több ásatási anyagát publikálta a szegedi *Dolgozatokban* (például Csallány 1936, 71–89), Móra Ferenc és Buday Árpád családilag is szoros barátságot ápolott, emellett Móra is publikált a *Dolgozatokban* (például Móra 1925, 18–25). A gyulai múzeum vezetője, Implom József gyakran kért szakmai tanácsot a szegedi régészeti intézet munkatársaiktól, és néhányszor publikált a *Dolgozatokban* (MNL CSML VIII. 16. [1929–1930] 1. doboz, 6. Múzeumok, könyvtárak iratboríték, 26/1929–30. irat; Implom 1935, 234–237; Dankó 1989, 20–21).

³⁰ Banner 1942, 46; Banner 1943a, 214–215. Banner János már korábban, 1932-ben is tervbe vette a kataszteri intézet létrehozását, ami azonban a teljes országra kiterjesztette volna a kutatást. Ez a Magyar Régészeti Kataszteri Intézet az egész ország területéről gyűjtötte volna össze a lelőhelyeket, de ez a törekvése akkor nem valósult meg. Az Alföldi Régészeti Kataszteri Intézet alapvetően ugyanebből a célból jött létre, csak „szerényebb keretek között”, a Dél-Alföldre fókuszálva (Banner 1932; Banner 1943a, 214; Bondár 2017, 108–109). Banner saját visszaemlékezése szerint ezt az új intézetet egyfajta „fájdalomdíjnak” szánta a minisztérium Bannernak, amiért nem őt nevezték ki a Szegedről visszaköltözött kolozsvári egyetem régészeti intézetének az élére (Banner 1990, 157–158).

³¹ Banner 1943a, 214–215.

³² MNL CSML VIII. 5. (1940–1949), 260/1942–43., 1200/1942–43. iratok.

³³ Banner 1943a, 214–215.

mutatták be az adott térség történetét, a fő rendezési elv a kronológia volt.³⁴ Másrészt a kataszteri intézet adatbázisát alapozták volna meg ezeknek a gyűjteményeknek a nyilvántartásával. Leírókartonon rögzítették a leletanyag adatait (leltári szám, kor, lelőhely, leírás, méret, a lelet őrzésének a helye, irodalom), rajzát és fotóját.³⁵

A ránk maradt iratanyagokban sajnos nem maradt fenn lista azon gyűjteményekről, múzeumokról, amelyek anyagát fel akarták dolgozni. Banner János precizitását és tervező munkáját ismerve, biztosan lehetett konkrét intézményeket, gyűjteményeket felsoroló jegyzék. Banner 1943-as munkája szerint az intézet működési köre kezdetben a „kecskeméti és szegedi városi múzeumok gyűjtő körzetébe” tartozó gyűjteményekre terjedt volna ki.³⁶ Egy másik munkában csak általánosan az Alföld déli részét határozták meg kutatási helyszíneként.³⁷ Csak arra vonatkozóan van konkrét adatunk, hogy mely gyűjtemény anyagát dolgozták fel teljesen vagy részben a kataszteri intézet rövid fennállása során. Első körben a saját, tehát az egyetem Archaeológiai Intézetének gyűjteményéhez kapcsolódó Arad, Torontál és Csongrád megye területén zajló ásatások és leletanyagok fotóit rendszerezték, katalogizálták, valamint az intézet Hódmezővásárhely határában 1928-tól folyó rendszeres régészeti kutatásainak eredményeképpen létrejövő vásárhelyi régészeti anyagait katalogizálták.³⁸ 1942-ben Békés megyében a békési gimnázium iskolai gyűjteményét rendszerezték.³⁹ 1943-ban Csanád vármegye területéről – főként a régészeti intézet ásatásainak anyagából és a korábbi gyűjtésekből – származó leletekből hozták létre a makói múzeum régészeti gyűjteményét.⁴⁰ Végül a zombori és a szegedi múzeum régészeti anyagával foglalkoztak. A hat gyűjtemény/múzeum közül érdemes kiemelni a zombori tár példás rendszerezését, amelyet egyébként maga Banner is mintaként akart állítani a továbbiakban tervezett múzeumi munkák elé.⁴¹ Úgy tűnik azonban, hogy a gyűjtemények kiválasztásában nem volt teljesen szabad keze az intézetnek, ugyanis e két utóbbi múzeum tárgyaival a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége megbízásából dolgoztak.⁴²

Banner a kataszteri intézet kutatási eredményeinek közzététele érdekében kiadványsorozatot hozott létre *Fontes rerum archaeologicarum Hungaricarum* címmel. Ebben a sorozatban többek között az általuk feldolgozott múzeumok régészeti gyűjteményeiből készített katalógusokat adták volna ki.⁴³

A kataszteri intézet léte lényegében összefonódott Banner János személyével, így – bár még nevében létezett a II. világháborút követően is rövid ideig⁴⁴ – Banner 1946-os Szegedről történő végleges távozásával⁴⁵ a kataszteri intézet is megszűnt.

³⁴ Ezzel párhuzamosan a gyűjtemény múzeumőrével is elsajátították a műtárgyvédelem és a nyilvántartás alapvető munkafolyamatait (Banner 1943a).

³⁵ Banner 1943a.

³⁶ Banner 1943a, 215.

³⁷ Korek 1990, 20.

³⁸ Banner 1943a, 215; Banner 1990, 176–177; Pintér-Nagy 2020, 156–158.

³⁹ Banner 1943a, 215; S. Turcsányi 2005, 3, 10–11; Pintér-Nagy 2020, 158.

⁴⁰ Banner 1943b; Sipos 2017; Pintér-Nagy 2020, 160–161.

⁴¹ Banner 1943c; Korek 2000, 481–482; Pintér-Nagy 2020, 159–162.

⁴² Banner 1943a, 215–216; Banner 1990, 176–177. Banner a kataszteri munkákhoz sorolta Foltiny István Collegium Hungaricum-ösztöndíj keretében végzett berlini múzeumi kutatásait is, melyek során Foltiny összegyűjtötte a magyarországi lelőhelyekről származó leleteket (Foltiny 1943, 218–220).

⁴³ Banner 1943a, 216, 217; Korek 1990, 20.

⁴⁴ MNL CSML VIII. 16. (1945–1947) 16. doboz, iratszám nélkül/1945.

Befejezés

A szegedi egyetem régészeti intézete az 1920-as évektől kezdve jelentős szerepet vállalt a dél-alföldi múzeumok és gyűjtemények kialakításában, rendszerezésében. Munkáját egyrészt a Dél-Alföld általános kutatására létrejött szervezetek/intézmények segítették, 1927-től az Alföldkutató Bizottság, 1943-tól az Alföldi Tudományos Intézet. Az egyetem Archaeológiai Intézetének a múzeumszervező tevékenysége 1941-től vált különösen jelentőssé, amikor is létrehozták az Alföldi Régészeti Kataszteri Intézetet. A II. világháború kellős közepén, viszonylag rövid időn belül több múzeum gyűjteményének rendszerezésében volt jelentős szerepe a régészeti intézetnek. A háború azonban mind az Alföldi Tudományos Intézetet, mind az Alföldi Régészeti Kataszteri Intézetet elsodorta, majd az 1950-es évek elején az Archaeológiai Intézetet is megszüntették. Összességében azt mondhatjuk, hogy a különböző bizottságok és intézetek plusz szervezeti keretet adtak a szegedi egyetem régészeti intézetében folyó kutatásoknak, és nem elhanyagolható módon anyagilag is támogatták azokat.

Banner János a *Délvidéki Szemle* 1944-es számában írt cikkében arra kereste a választ, hogy mi az egyetem feladata a régészeti kutatásban, és miben különbözik a múzeumok feladataitól a tevékenysége. Ő úgy fogalmazta meg, hogy a múzeumnak az anyag összegyűjtése, míg az egyetemnek a tudományos feldolgozás és egy-egy régió vagy korszak régészeti anyagából történő szintézis elkészítése a fő feladata.⁴⁶ Nyilván ma már számos ponton lehet vitatni Banner véleményét, de a vázlatos munkámból is kiderül, hogy ennél jóval többet vállalt magára a szegedi egyetem régészeti intézete a dél-alföldi múzeumok/gyűjtemények terén. Szintézisek mellett egyes gyűjtemények múzeummá történő formálásában (például Hódmezővásárhely, Makó) is jelentős szerepe volt, valamint gyűjtemények rendszerezésében, nyilvántartásában és a köznevelésben (kiállítások rendezésében, ismeretterjesztő előadásokban). Az egyetem kutatói szerepe mellett természetesen fontos hangsúlyozni az oktatóit is, de ez nemcsak a jövőendő régészszakosok kinevelésében nyilvánult meg, hanem a múzeumok őreinek képzésében is (például Zombor).

Bibliográfia

Források

MNL CSML VIII. 5. (1940–1949)

Magyar Nemzeti Levéltár, Csongrád Megyei Levéltár, Intézetek, intézmények, a Szegedi Horthy Miklós Tudományegyetem Rektori Hivatala (1940–1949). Szeged.

MNL CSML VIII. 16.

Magyar Nemzeti Levéltár, Csongrád Megyei Levéltár, Intézetek, intézmények, a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Intézetének iratanyaga. Szeged.

Irodalom

Almanach 1925 = *A Magyar Ferencz József-Tudományegyetem Almanachja 1924–1925*. Szeged.

⁴⁵ Bóna 1990, 43.

⁴⁶ Banner 1944, 410.

- Almanach 1934 = *A Magyar Ferencz József-Tudományegyetem Almanachja 1933–1934*. Szeged.
- ATIÉ 1946 = *Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve* 1. (1944–1945) Szeged.
- ATIÉ 1948 = *Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve* 2. (1946–1947) Szeged.
- Bakó 1984 = Bakó E.: A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság történetéhez. *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve* 11: 91–106.
- Bálint 1941 = Bálint A.: *Csanád, Arad és Torontál K. E. E. vármegyéek régészeti katasztere*. (Csanádvármegyei Könyvtár 37.) Makó.
- Banner 1928 = Banner J.: *Az őszentiváni ásatások*. (A Szegedi Alföldkutató Bizottság Könyvtára 2/1.) Szeged.
- Banner 1929 = Banner J.: *A szőregi La-Tène temető*. (A Szegedi Alföldkutató Bizottság könyvtára 2/5.) Szeged.
- Banner 1930 = Banner J.: Középkori emlékek a nyársapáti templompartról. (A Szegedi Alföldkutató Bizottság könyvtára 2/7.) Szeged.
- Banner 1932 = Banner J.: A Magyar Régészeti Kataszteri Intézet szervezéséről. *Dolgozatok* 8: 266–270.
- Banner 1942 = Banner J.: Régészeti feladatok a Délvidéken. *Délvidéki Szemle* 1: 45–51.
- Banner 1943a = Banner J.: A Horthy Miklós-Tudományegyetem Alföldi Régészeti Kataszteri Intézete. *Dolgozatok* 19: 214–217.
- Banner 1943b = Banner J.: A csanádvármegyei régiséggyűjtemény felállítása. *Dolgozatok* 19: 217.
- Banner 1943c = Banner J.: A Bácskai Múzeum megnyitása Zomborban. *Délvidéki Szemle* 2: 563–564.
- Banner 1944 = Banner J.: Egyetemünk régészeti feladatai. *Délvidéki Szemle* 3/1: 406–410.
- Banner 1946 = Banner J.: Az Alföldi Tudományos Intézet régészeti feladatai. *ATIÉ* 1 (1944–1945): 107–130.
- Banner 1990 = Banner J.: *Békés–Koloszvár–Jászberény–Szeged (Banner János emlékiratai 1945-ig)*. (Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 15.) Sajtó alá rendezte Jankovich B. D. Gyula.
- Bartucz 1946 = Bartucz L.: Beköszöntő. Pár szó az alföldkutatásról. *ATIÉ* 1 (1944–1945): VII–XVI.
- Bartucz 1948a = Bartucz L.: Jelentés az Alföldi Tudományos Intézet 1947/48. évi működéséről. *ATIÉ* 2 (1946–1947): 336–337.
- Bartucz 1948b = Bartucz L.: Az Alföldi Tudományos Intézet munkatársainak megjelenésére váró dolgozatai. *ATIÉ* 2 (1946–1947): 338–340.
- Bondár 2017 = Bondár M.: A topográfia előzményei és kezdetei. A topográfia a Régészeti Intézetben. In: *Magyarország régészeti topográfiája. Múlt, jelen, jövő*. Szerk. Benkő E. – Bondár M. – Kolláth Á. Budapest, 103–124.
- Bóna 1990 = Bóna I.: A budapesti egyetem professzora. In: Fodor 1990, 43–79.
- Buday 1927 = Buday Á.: Az Alföld kutatásának archaeologiai programja. *Föld és ember* 7/3: 167.
- Csallány 1936 = Csallány G.: Ujabb jazig temetők Szentes határában. *Dolgozatok* 12: 71–84.
- Dankó 1989 = Dankó I.: Banner János és a Békés megyei múzeumügy. In: Szabó 1989, 14–24.

- Évkönyv 1936 = *A Magyar Ferencz József-Tudományegyetem Évkönyve 1934–1935. és 1935–1936. tanévről.* Szeged.
- Fodor 1990 = *Emlékkönyv Banner János születésének 100. évfordulójára.* Szerk. Fodor I. Szeged.
- Foltiny 1943 = Foltiny I.: Magyarországi eredetű régészeti leletek a berlini „Staatliches Museum für Vor- und Frühgeschichte” gyűjteményében és raktárában. *Dolgozatok* 19: 218–220.
- Foltiny – Korek 1946 = Foltiny I. – Korek J.: A csecei középkori templom és temető. *ATIÉ* 1 (1944–1945): 149–190.
- FJTE RI 1937 = A Ferencz József Tudományegyetem Régiségtudományi Intézete: Dr. Buday Árpád 1879–1937. *Dolgozatok* 13: 1–24.
- Implom 1935 = Implom J.: Érdekes gyulai lelet. *Dolgozatok* 11: 234–235.
- Korek 1990 = Korek J.: Banner János és a „szegedi régészeti iskola” (1922–1945). In: Fodor 1990, 9–28.
- Korek 2000 = Korek J.: Életem és korom. Irodalmi hivatkozásokkal és jegyzetekkel ellátva: Anders A. – Köhegyi M. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve/Studia Archaeologica* 6: 469–497.
- Kósa 1977a = Kósa L.: Alföldi Tudományos Intézet. In: MNL 1977, 69.
- Kósa 1977b = Kósa L.: Dunántúli Tudományos Intézet. In: MNL 1977, 628–629.
- Kósa 1977c = Kósa L.: Erdélyi Tudományos Intézet. In: MNL 1977, 713.
- MÉL 2001 = *Magyar életrajzi lexikon 1000–1990.* Főszerk. Kenyeres Á. Budapest. Elektronikus dokumentum: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> (letöltés dátuma: 2022. május 30.)
- MNL 1977 = *Magyar néprajzi lexikon* I. Főszerk. Ortutay Gy. Budapest.
- Móra 1925 = Móra F.: A csókai őstelepről. *Dolgozatok* 1: 18–25.
- Párducz 1931 = Párducz M.: A nagy magyar Alföld római kori leletei. *Dolgozatok* 7: 74–186.
- Párducz 1941 = Párducz M.: *A szarmatakor emlékei Magyarországon.* (Archaeologia Hungarica 25.) Budapest.
- Párducz 1946 = Párducz M.: A csongrádi leletek. *ATIÉ* 1 (1944–1945): 131–148.
- Pintér-Nagy 2020 = Pintér-Nagy K.: Relationship between the Institute of Archaeology of Szeged and Provincial Museums in the Southern Part of the Great Hungarian Plain. I. In: “...how badly we need the so much desired palace of culture”. *Collectors, Founders, Museums in Eastern Europe in the 19th–20th Century.* Proceedings of the International Conference on Museum History held at József Attila Museum, Nyíregyháza, November 11–13, 2019. Ed. Kulcsár, V. Nyíregyháza, 151–168.
- S. Turcsányi 2005 = S. Turcsányi I.: *A Jantyik Mátyás Múzeum régészeti gyűjteményének története és régészeti kiállításai.* (Békési Téka 30.) Békés.
- Sipos 2017 = Sipos C.: A Csanádvármegyei történeti és régészeti társulat története. *A Makói József Attila Múzeum Évkönyve* 1: 170–192.
- SZAB 1927 = A szegedi Alföldkutató Bizottság. *Föld és ember* 7/3–4: 166–167.
- Szabó 1989 = *Banner János emlékezete születésének centenáriuma.* Szerk. Szabó F. Békéscsaba–Szeged.
- Széll 1940 = Széll M.: Elpusztult falvak, XI–XVI. századbéli régészeti leletek Szeged és Hódmezővásárhely határában. *Dolgozatok* 15: 159–180.

- Széll 1941 = Széll M.: Elpusztult falvak, XI–XVI. századbeli régészeti leletek Csongrád vármegye területén. *Dolgozatok* 16: 169–173.
- Vajda 2019 = Vajda T.: A tudományos szegedi Alföld-kutatás első évtizedei (1928–1949). In: *Tudomány, oktatás, kultúra a két világháború közötti Magyarországon*. Szerk. M. Pelesz N. Szeged, 38–78.
- Vincze 2014 = Vincze Z.: *A kolozsvári régészeti iskola a Pósta Béla-korszakban (1899–1919)*. Kolozsvár.

ALMÁSI TIBOR

Történeti Segédtudományok Tanszék

Department of Historical Auxiliary Sciences. The independent Department of Historical Auxiliary Sciences was established in 1984 at the former József Attila University of Szeged. Its predecessor as a departmental group was established in 1975 by Gyula Kristó. The independent department was founded by Ferenc Makk, who served as the department head until 2005. The present summary reviews the Szeged traditions of teaching auxiliary sciences, the organisational development of the department, the expansion of its teaching areas, its role in the functioning of the Department of History, and its research profile and participation in the doctoral training in Medieval Studies. The summary also describes the department's primary research projects, success in winning bids, and involvement in some of the most significant historical research projects and publication series. Some of the work of the department's staff, highlighted as examples, illustrates that the department's image over the past four decades has been fundamentally defined by its character as a workshop for researching sources.

Keywords: teaching and research in auxiliary sciences, source research, doctoral training in medievalistics, staff composition, funded projects, publications in auxiliary sciences

Önálló történeti segédtudományi tanszék 1984-ben alakult a jogelőd szegedi József Attila Tudományegyetemen. Az előzményeket illetően két mozzanat érdemel feltétlenül említést.

Tartalmi tekintetben fontos utalni arra, hogy a történeti segédtudományok oktatása külön szervezeti egység nélkül is úgyszólván már a kezdetektől jelen volt a szegedi történelem szakon. A hallgatók a képzésben elsősorban a klasszikus segédtudományok területén kaptak bevezetést, s minthogy esetükben olyan részdiszciplínákról van szó, amelyek alapvetően a középkori történeti források megértését és értelmezését tekintik feladatuknak – ilyen mindenekelőtt az oklevéltan, a kronológia, a paleográfia, a pecséttan és a heraldika –, e körülményben rejlik a magyarázata annak, hogy főleg a középkori magyar történelem kutatásában és oktatásában működő tudós tanárok tettek eleget a történeti segédtudományok tanítása feladatának. Az egyetemtörténet korai szegedi szakaszában elsősorban Szádeczky-Kardoss Lajos kurzuskínálatában fordultak elő segédtudományi természetű órák, majd az 1950-es évektől közel három évtizeden át Karácsonyi Béla hirdetett rendszeresen ilyen jellegű kurzusokat. Az 1970-es évek közepétől azután közel egy évtizeden keresztül Kristó Gyula órahirdetéseinek lett állandó eleme egy általános, bevezető jellegű történettudományi kurzus, amelyhez féléves szemináriumi foglalkozások is kapcsolódtak. Utóbbiak tematikáját tetemes arányban elméleti és gyakorlati segédtudományi ismeretek töltötték ki. A 2004-ig működő egykori Történeti Szakkönyvtárban mindvégig fellelhetők voltak azok a jobbára

fényképezéssel előállított és kötetéssel könyv formátumot öltő rövid segédletek példányai, amelyek több évtizeden át szolgálták az ismeretátadást a hallgatóság számára egy-egy történeti segéd tudományt illetően. Ma is megvannak ugyanakkor a Történeti Segéd tudományok Tanszék őrizetében azok a demonstrációs célú középkori pecsétmásolatok, amelyek illusztrációs eszközként eleven tapasztalatokat kínálva segítették az elemi pecsétani tudás elsajátítását.

Szervezeti értelemben is volt egy csaknem egy évtizedes előzménye a létrehozott önálló tanszéknek. A segéd tudományokat is oktató középkortudósok sorában említett Kristó Gyula ugyanis a Középkori Magyar Történeti Tanszéken belül 1975-ben önálló Történeti Segéd tudományi Munkacsoportot hívott életre, amely három fővel működött. Alapítója mellett Petrovics István és Olajos Terézia tartoztak e csoporthoz. A *Bevezetés a történettudományba* című alapozó kurzus előadásait Kristó Gyula tartotta, míg a két kollégája a hozzákapcsolódó szemináriumi jellegű gyakorlatokat vezették, ellátva mindkét kurzuselem összevont vizsgájának bonyolítását is. E munkacsoport működése alapozta meg az önálló Történeti Segéd tudományok Tanszék életre hívását.

A tanszék megalapítója, majd 1984 és 2005 között 21 éven át annak vezetője Makk Ferenc volt, akitől az irányítást tanítványa, Almási Tibor vette át. A tanszékalapító klasszika-filológusként kezdte pályáját, és közel két évtizeden át a Klasszika-Filológiai Tanszéken működött. Mesterének elsősorban Szádeczky-Kardoss Samut tekintette, de egyetemi éveit idején tanárként Hahn István munkássága is nagy hatást gyakorolt rá. A történelem szak mellett a latin és az ógörög nyelvekben ugyancsak végzettséget szerzett, ezáltal képzettsége, forrásnyelvi felkészültsége, fokozatosan elmélyülő medievisztikai érdeklődése, bizantinológiai munkássága és klasszika-filológusi kutatói tapasztalatai ideálissá tették személyét arra, hogy a történeti forrástudományi műhely megteremtésének igényével létrehozott új tanszék megszervezője és első irányítója legyen. A szerveződő tanszék első munkatársai új alkalmazások révén kerültek állományba, minthogy ugyanerre az időszakra esett a Kristó Gyula irányítása alá került Középkori Magyar Történeti Tanszék megújítása is, amiben az egykori segéd tudományi munkacsoportból Petrovics István is szerepet kapott, Olajos Terézia pedig hamarosan a Klasszika-Filológiai Tanszéken folytatta munkásságát. A Történeti Segéd tudományok Tanszék első munkatársai sorában Bodonyi Ilonát, Tóth Sándor Lászlót és Serfőző Zoltánt találjuk. Közvetlenül tanszékre kerülésük előtt az utóbbi két szakember levéltárosi állást töltött be a Csongrád Megyei Levéltárban, így közgyűjteményi területen szerzett jártasságuk nagy haszonnal szolgált a történészhallgatók bevezető kurzusa esetében annak archivisztikai vetülete kialakításában.

A frissen létesülő tanszék arculatának formálódására néhány körülmény alapvető befolyással volt, így legelőször ezeket érdemes számba venni. Az új szervezeti egység mindekelőtt azt az alapfeladatot volt hivatott betölteni, hogy keretet teremtsen a történeti forrástudományok művelésének. Életre hívása előtt a történelem szak tanszéki szerkezetét tisztán a hagyományos térségi (magyar és egyetemes) és kronologikus (ókor, középkor, új- és legújabbkor) felosztás elvei határozták meg. Az új tanszék viszont földrajzi tértől és történeti korszaktól függetlenül tevékenységének tengelyébe a forrásismeretet, forráskutatást és forráskezelést állította azon felfogás alapján, hogy a történeti segéd tudományok elsődleges rendeltetését a források – alapvetően az írott források – megértésének, értelmezésének és értékelésének elősegítésében látja. A gondozott és oktatott tudásterületekbe a forrásörző intézmények működésére, gyűjteményeikre és használatukra vonatkozó ismeretek köre

éppen úgy beletartozik, mint a különféle forráscsoportok tipologizálásával kapcsolatos tudás átadása, a forrásismerettel és forráskezeléssel összefüggő elméleti és gyakorlati kérdések vizsgálata, vagy éppen a forráskritika elveinek, módszereinek és adatbázisainak megismertetése. A korszaksemlegesség természetesen nem érvényes az egyes tanszéki munkatársak személyes érdeklődésére és kutatási tárgyára. Külön-külön valamennyien képzett és elkötelezett kutatói egy-egy történeti periódusnak vagy problematikának, ám e téren kezdetől nagyfokú diverzifikáltság jellemezte a kollektívát. Érdeklődési köreik és kutatási területeik az ókortól a jelenkorig nagyrészt átfedik a korszakokat, így a hallgatói szakmai megkeresések iránti fogadókészség meglehetősen széles spektrumot képes felölelni. Kezdetől fogva fontos közös nevezője viszont a tanszéki munkatársak pályájának az intenzív forráskutatás, kinek-kinek a maga korszakában.

Ugyancsak nagyban befolyásolta a tanszék arculatának formálódását az a már a kezdeteknél megindult folyamat, amelynek köszönhetően keretei között nemcsak a segédtudományok találtak otthonra, hanem fokozatosan a képzés szempontjából nélkülözhetetlen különböző ágazati tudományok is, így a művészettörténet, a szakmetodika és a historiográfia. Utóbbi területeken hagyományosan egy-egy oktató, kutató működött valamelyik tanszékre beosztva, ám az 1980-as években végbement személyi mozgások – nyugdíjazások, munkahelyváltások – nyomán tisztább profilok jöttek létre a történelem szakot gondozó tanszékeken. A korszakhoz közvetlenül nem kötődő ágazati területek művelői fokozatosan a Történeti Segédtudományok Tanszék létszámába kerültek, így a tanszéken képviselt szakterületek palettája tovább színesedett. Így lett a tanszék munkatársa a művészettörténész Aknai Tamás távozása után 1985-ben a kiváló építészettörténész és italianista Hajnóczi Gábor, aki 1992-ben hagyta el szegedi állását. Őt a tanszéken előbb Bán András váltotta, majd pedig 1998 óta Mészáros István látja el a művészettörténet oktatásának feladatát. Mellette óraadói szerződéssel az 1990-es és 2000-es években a történész hallgatói létszám csúcspontjának időszakában Szuromi Pál és Nátyi Róbert is huzamosan tanítottak művészettörténetet. A történelemtanítás szakmódszertanát a szegedi bölcsészkaron hosszú időn át oktató Medzibrodsky Endre nyugdíjazását követően a szakdidaktika kurzusainak gondozása ugyancsak a tanszék feladatává vált. Előbb 1987-ben Rigó Jázonné Péter Irén, majd röviddel később, 1989-ben a szintén szakmódszertant oktató Pihurik Judit nyert állást a tanszéken. 2001-ben a nyugdíjba vonult Rigó Jázonné helyét Kőfalvi Tamás foglalta el a szakdidaktika oktatásában. A feladatbővülés a historiográfia terén is hasonló módon ment végbe. Miután a tárgyat korábban oktató Lipták Dorottya 1987-ben Budapestre távozott, az ő helyét 1988-ban Sebők Ferenc, majd pedig mellette 1991-ben Serfőző Zoltán vették át immár a Történeti Segédtudományok Tanszék munkatársaiként. A kutatási profil és az oktatási kínálat további bővüléséhez vezetett, hogy 2000-ben egy kari átszervezés következtében az Olajos Terézia egyetemi tanár által irányított – előzőleg a Klasszika-Filológiai Tanszékhez kötődő – Bizantinológiai és Középlatin Filológiai Tanszéki Csoport is a Történeti Segédtudományok Tanszékhez kapcsolódott. Ekkor lett Olajos Terézia mellett tanszéki munkatárssá a középlatin filológus Galántai Erzsébet, míg csoportjuk harmadik tagja, Dér Terézia 2011-ben követte őket a tanszékre. A klasszikus forrásnyelvek eme kiváló művelői kutatási és oktatási tevékenységükkel nemcsak tovább szélesítették a tanszéki portfóliót, de nagyban erősítették a tanszék forráskutatói arcélét is. Mindezen változások és bővülések eredményeképpen a Történeti Segédtudományok Tanszék a többi történeti tanszékhez képest feladatellátásában jóval vegyesebb és összetettebb profilt mutat.

A többfunkciós működésből további sajátosságok is erednek. A tanszéknek közel negyvenéves működésében tartósan – csaknem negyedszázadon át 1995 és 2018 között – 150-200 fős történelem szakos évfolyamok hallgatóságának kurzusszükségleteit kellett ellátnia. Minthogy a képzési portfólióba tartozó tudásterületek profiljára a jobb időkben is legfeljebb 2-3 specializált felkészültséggel rendelkező szakember állt alkalmazásban, a kollektíva csak úgy tudott ennek a rendszeresen 8-10 tanulócsoporthoz egyidejű kiszolgálásában jelentkező kihívásnak megfelelni, ha a tanerő többsége képességet szerzett a több lábon állásra, és olyan foglalkozások ellátására is vállalkozott, amelyek szorosan nem tartoztak kinek-kinek a szűken vett speciális oktatási feladatkörébe. Könyvészet, közgyűjteményi ismeretek, forrástan, segédtudományi gyakorlatok vagy alapozó latin nyelv magas szintű tanítására szükség esetén így váltak egyidejűleg négyen-öten is alkalmassá a tanszéken. Minthogy oktatóink személyes kutatói érdeklődése jellemzően korszakspecifikus – még ha személyenként más-más történeti időszakokról is van szó –, sokoldalúságuk természetszerűleg számos jó kapcsolódási pontot kínál a korszakos történelemoktatást ellátó tanszékekhez, szervezeti egységekhez, doktori programokhoz, ezáltal nemegyszer a tanszéki feladatellátáson túl a történelemoktatás más területein is szerepet vállaltak. A klasszikus történeti segédtudományok középkortudományi irányultsága miatt a legtermészetesebb illeszkedést a medievisztika kínálja, ennek megfelelően többen – Makk Ferenc, Olajos Terézia, Almási Tibor, Sebők Ferenc, Kőfalvi Tamás, Galántai Erzsébet, Dér Terézia, Rábai Krisztina – mindig is résztvevői voltak a legkülönbözőbb szinteken a medievisztikai természetű képzési feladatok ellátásának. A Medievisztika Doktori Program irányítását több mint két évtizede a tanszék gondozza (Makk Ferenc, majd Almási Tibor programvezetők révén), és a tanszék oktatóinak nagy része a tudományos előmenetel útját is a középkortudományi doktori képzés terepén találta meg. A tanszék munkatársai meghatározó szerepet töltek be az 1993-tól több mint tizenöt éven át fennálló medievisztika B-szak működtetésében, ahol oktatóink a forrásismeret és forráskezelés elméleti és gyakorlati kérdéseinek tárgyában vezettek elsősorban kurzusokat. Ilyen jellegű szerepvállalásra ma a történelem szak mesterképzésének középkortudományi szakiránya kínál több tanszéki munkatárs számára lehetőséget. Említést érdemel ugyanakkor, hogy a nem középkor iránt érdeklődő oktatóink közül Pihurik Judit feladatokban gazdag hasznos munkásságot fejtett ki a jelenkor oktatási és kutatási területén – beleértve a doktori ügyek vetületét is –, de ugyancsak hosszú érdemi működés fűződik Serfőző Zoltán nevéhez a közgazdászképzésben, vagy nem mellékesen kiemelhető Olajos Terézia, Galántai Erzsébet, Dér Terézia és T. Horváth Ágnes értékes kutatási eredményekben megmutatkozó, és hatékony oktatási feladatellátásban jelentkező tevékenysége a klasszika-filológia és az ókortudomány területén.

Lényeges körülmény, hogy a jelenlegi képzésben a tanszéken megszerzendő kreditek döntő hányadát hallgatóink számára alapozó kurzusok teljesítése biztosítja. Ebből következően a tanulmányaikat elkezdő hallgatók órafelvételei képzésük kezdő szakaszában jelentős arányban a Történeti Segédtudományok Tanszékét érintik. A szakos képzés alapozásának feladata miatt az elmúlt évtizedekben mindennapjainkat folyamatosan és halmozottan jellemző oktatási reformok olyan sajátos helyzetbe hozták egységünket, hogy az állandósuló változások – vagy inkább változtatások – hatásai úgyszólván elsőként itt, nálunk válnak érzékelhetővé, és a hallgatósággal együtt kell megtalálnunk a módosuló igényekhez és elvárásokhoz való alkalmazkodás optimális lehetőségeit. Természetszerűleg abban a tekintetben is feladatok adódnak az elsősökhöz fűződő intenzívebb kapcsolatainkból, hogy a

fiatalok egyetemi létének olykor zökkenőket is rejtő kezdetei fokozott odafigyelést, empátiát és segítőkészséget igényelnek tanáraiktól. Emiatt elháríthatatlan feladatunknak tekintjük a részvételt a hallgatói tájékoztatásban a kiindulásnál, majd a megfelelő kommunikációs formák gyors és hatékony kiépítését a képzés első hónapjaiban.

Noha a legfelső tanbürokrácia által teljes kifutásig úgyszólván soha nem engedett – így eredményességükben és hatékonyságukban korrekten értékelhetetlen – reformok egymásutánja végeredményben erősödő közönyhöz és fásultsághoz vezet, tanszékünk talán éppen a nyitó szakaszokban való elsődleges érintettsége okán régóta fontosnak tekinti a képzési reformok befolyásolásának, alakításának kérdését. Az elmúlt bő két évtizedben különböző egyetemi pozíciókban elsősorban Almási Tibor és Kőfalvi Tamás igyekezett szakmai érdekek képviseletével lehetőség szerint kedvező irányba befolyásolni vagy legalább a negatív következmények kivédésével elfogadhatóvá tenni az elhatározott – helyesebben talán inkább elrendelt – reformfolyamatokat. Almási Tibor a több ciklusú képzés 2006. évi bevezetését előkészítő országos bizottságnak volt tagja, míg Kőfalvi Tamás a történelemtanári képzés legutóbbi, 2022-ben bevezetett reformját előkészítő országos szakmai bizottság elnökeként működött.

Tananyagfejlesztéssel kapcsolatos törekvéseink ugyancsak összefüggenek azokkal a rendszeres tapasztalatokkal, amelyekkel az elsőéves hallgatók előtt sokszor új kihívásokat támasztó egyetemi tudásszerzés kezdeti nehézségei révén kell nap mint nap szembesülnünk. A mintaadó tanári szerepet e tekintetben tagadhatatlanul a tanszékalapító Makk Ferenc professzor életműve kínálja számunkra. A szakmai színvonal legmagasabb és legkorszerűbb tartalmi szintje mellett ugyanis kurzusait mindig kifogástalan didaktikai igényesség jellemezte egy olyan tanári felfogás jegyében, miszerint a tanítás eredményessége mindig a tanár és diák kétoldalú, kölcsönös együttműködésének függvényében alakul, ahol a fele út megtételének terhe és felelőssége elháríthatatlanul a tudást átadó tanárra hárul. A hallgató-ság tanulmányainak megkönnyítése érdekében a tanszék oktatóinak erős törekvése, hogy szakmailag megbízható és didaktikailag jól felépített publikált tananyagok álljanak minél több oktatott területünkön rendelkezésre. Makk Ferenc szerzőként részt vett a Bertényi Iván által szerkesztett, az Osiris Kiadó által közreadott *A történelem segédtudományai* című tankönyv elkészítésében, amely kötet *Filológia* című fejezetét Kristó Gyulával társszerzőségben állította össze.¹ Kőfalvi Tamás munkásságának ugyancsak termékeny területe a tananyagfejlesztés. A többciklusú képzés 2006. évi bevezetését követően a Nemzeti Tankönyvkiadó *Tanári Tudástár* sorozatában több történelem szakos alapozó kurzushoz készített egyetemi jegyzet jellegű szakkönyveket részint önálló munkákként, részint pedig társszerzők közreműködésével.² Ezek a munkák máig széles körű országos használatban vannak a hazai egyetemi képzésekben. Ugyancsak kiterjedt tartalomfejlesztési munkálatok folytak a tanszéken a digitális tananyagok előtérbe kerülésének időszakában, amely periódus kezdetei nagyrészt a 2010-es évek első felére estek a szegedi egyetemen. Informatikus könyvtáros képzettsége révén Kőfalvi Tamás ebben is úttörő szerepet játszott. Nemcsak számos elektronikus tananyag megalkotása fűződik nevéhez, hanem kari szinten is meghatározó jelentőségű volt részvétele a bölcsész természetű digitális tananyagok fejlesztési projektjének menedzselésében és irányításában. A történeti segédtudományok tárgyában

¹ Kristó – Makk 1998, 216–232.

² Kőfalvi 2006; Kőfalvi 2006a; Kőfalvi – Mészáros – Ónodi 2007; Kőfalvi – Makk 2007.

Almási Tiborral együtt számos részdiszciplínának – kronológia, paleográfia, heraldika, szfragisztika, numizmatika, papirológia, diplomatika – a bevezető és alapozó ismeretszerzését elősegítő összegző áttekintését készítették el, amelyek könnyű hozzáférésüknek és a szemléletesen dokumentált tartalomnak köszönhetően háttéranyagként igen jól szolgálják a hallgatóság segédtudományi felkészültségének elmélyítését. A tananyagfejlesztés tekintetében ugyancsak kiemelkedő értékűek T. Horváth Ágnes erőfeszítései a forrásismereti és forráskezelési tudás folyamatos szélesítéséért, amely cél érdekében változatos tematikákkal újabb és újabb forráscsoportokra terjeszti ki oktatott kurzusai tananyagát. Hasonló szakmai elkötelezettséggel és igényességgel immár harmadik évtizede szolgálja a művészettörténet oktatását Mészáros István, aki félévről-félévre megújítja és folyamatosan bővíti a több klasszikus stíluskorszak problematikáiból merítő, párhuzamosan tartott művészettörténeti előadásainak a tematikáit.

A Történeti Segédtudományok Tanszék munkatársai valamennyi képzési szinten folyamatosan jelen vannak a történészoktatásban, elsősorban a nem korszakspecifikus, jellemzően alapozó jellegű tudástartalmak gondozásával. Oktatóink kurzuskínálata rendkívül változatos mind tárgyi-tartalmi vetületeiket illetően, mind pedig az ókortól a jelenkorig terjedő problematikákat érintő megközelítéseikben.

A tanszék közel harminc éve résztvevője a középkortudományi doktori képzésnek, ahol elsősorban a forráskezelési készségek fejlesztésével törekszik hozzájárulni a doktori program hallgatói felkészültségének erősítéséhez. Doktori témavezetői feladatoknak Makk Ferenc, Olajos Terézia, Almási Tibor és Sebők Ferenc tettek eddig többszörösen is eleget, amely sort T. Horváth Ágnes folytatja hamarosan egy fokozatszerzési folyamat közeljövőben várható lezárulásával. Talán annak a ténynek a tárgyyszerű megemlítése sem tűnik fölöslegesnek, hogy az egyetemeknek a PhD-rendszer életre hívásával visszaadott tudományos fokozatkiadási jogát a szegedi bölcsészkar legelőször 1995 novemberében Almási Tibor doktori védése kapcsán gyakorolta, amely doktori munka témavezetője Makk Ferenc professzor volt. A doktori képzés szervezése és a doktori program működtetése a feladatokkal járó tengernyi munka mellett is hallatlanul értékes hozadékokkal gazdagította a tanszék működését. Ezek sorában elsősorban annak a tehetséges fiatalokból álló, folyamatosan bővülő személyi körnek a megkövacsolódása érdemel kiemelés, amely egyfajta „holdudvarként” a legkülönbözőbb feladatellátásokban mindig könnyen mozgósítható, és folyamatosan számolni lehet rendelkezésre állásával. A táborukba tartozó fiatalok, ha kellett, mindig vállalták a részleges teherátvállalást az oktatás csúcsra járatott időszakában, de soha nem vonakodtak kivenni részüket a kollektív tudományos feladatteljesítésekből, a pályázati projekt munkákból, a konferenciaszervezésekben és részvételekből, a közös publikációkból vagy éppen a vizsgáztatásból. Fokozatszerzésük után legjobbjai a doktori képzés teendőiben és a védési eljárások lebonyolításában is megbízható közreműködőként vonhatók be. Szerencsésebb időkben ilyen-olyan kari, egyetemi vagy akadémiai posztdoktori ösztöndíjak elérhetősége révén vagy esetenként sikeres tanszéki kutatási pályázatok jóvoltából néhányan közülük átmeneti időre a tanszékhez kapcsolódó kutatói állásokon voltak foglalkoztatva. E kiválóságok közül a középkori magyar gazdaságtörténet megújításában jeles érdemeket szerzett Weisz Boglárka, nemkülönben pedig a sokoldalú kutatói tevékenységet kifejtő Teiszler Éva neve érdemel leginkább említést, akik hosszabb-rövidebb ideig mindketten a tanszéken dolgoztak.

A Történeti Segédtudományok Tanszékhez tartozó „szellemi holdudvar” ugyancsak fontos eleme az a még Kristó Gyula által alapított magyar medievisztikai kutatócsoport, amelynek vezetését az alapító 2004-ben bekövetkezett halála után Makk Ferenc vette át, és amelyet nyugdíjazásáig ő látott el. A csoport elsődleges hivatása az *Anjou-kori oklevéltár* tudományos projekt és kiadványsorozat kivitelezése, amely vállalkozásnak ugyancsak Kristó Gyula volt az alapítója és első főszerkesztője. Halála után a főszerkesztői feladatokat Almási Tibor vette át, ezáltal pedig a kutatócsoportnak jelenleg is erős a kapcsolódása a tanszékhez. Tagjai sorában a kezdetektől jelen van a középkori oklevélkutatásban kivételesen intenzív teljesítményt nyújtó és példátlanul gazdag eredményeket felmutató Piti Ferenc, aki eddig közel másféltucat okmánytárban tette közzé kutatási eredményeit. Huzamos ideig a kutatócsoporthoz tartozott a korai magyar történelem, az Árpád-kor, valamint a magyar medievisztika historiográfiája terén élénk kutatói tevékenységet kifejtő Szabados György is, míg jelenleg a kutató kollektívának a szegedi egyetemhez kapcsolódó oklevélfeltáró feladatain Piti Ferenc mellett a kitűnő fogadtatású szakpublikációk sorát magukénak tudó B. Halász Éva és Szöcs Tibor munkálkodnak. Hosszú időkre visszanyúló változatos kötődéseik révén ők valamennyien erős szakmai támaszai a Történeti Segédtudományok Tanszék tevékenységének.

Tanszékünk fennállásának közel négy évtizede alatt számos meghatározó jelentőségű, sokszereplős nagy szakmai projekt kivitelezésében vállalt részt. Ezek sorából elsősorban három érdemel kiemélést. Az 1980-as, 1990-es évek fordulójának időszakában a tanszék az egyik fő kutatóhelyét alkotta a fundamentális jelentőségű *Korai magyar történeti lexikon*³ megalkotásának. A célfeladat teljesítésére létesített, a tanszékhez kötődő állásokat B. Tóth Ágnes régész kolléganő mellett történész munkatársként előbb Almási Tibor, majd pedig Sebők Ferenc töltötték be. Több mint kétszáz szócikk megírását teljesítették a Történeti Segédtudományok Tanszéken foglalkoztatott vagy odakapcsolódó kutatók. Makk Ferenc kötettszerkesztői feladatokat is ellátott, míg Almási Tibor elvégezte a több mint 2000 szócikk bibliográfiai apparátusának megszerkesztését.

Hasonlóan kiemelkedő fontosságú a tanszéki munkatársak részvétele a fentiekben már taglalt *Anjou-kori oklevéltár* tudományos projekt megvalósításában. Kötettszerkesztői feladatokat közülük Makk Ferenc, Almási Tibor, Sebők Ferenc, Kőfalvi Tamás és Rábai Krisztina teljesítettek, míg a kapcsolódó Magyar Medievisztikai Kutatócsoportból Piti Ferenc, Tóth Ildikó, B. Halász Éva és Szöcs Tibor, rajtuk kívül pedig OTKA-pályázaton alapuló kutatócsoporti tagokként Teiszler Éva és Papp Róbert jegyeznék még elkészült önálló okmánytárköteteket. A vállalkozás munkálatainak koordinálása az alapító főszerkesztő Kristó Gyula 2004-ben bekövetkezett halála után került a Történeti Segédtudományok Tanszékre. A sorozat szerkesztőbizottságában a tanszéken, illetve a kutatócsoportban foglalkoztatott kollégák közül pillanatnyilag Sebők Ferenc, Piti Ferenc és B. Halász Éva segítik Almási Tibor főszerkesztőt. A legalább 70 kötet közreadását célul tűző vállalkozás 2023-ra túljutott a munkálatok kétharmadán, és mostanság éri el az elkészülő 50. kötet megjelentetését.

A szegedi középkorkutatásnak az 1990-es évek eleje óta fontos kiadványsorozata a Szegedi Középkortörténeti Könyvtár. Életre hívása, majd kötetének ütemes gyarapodása összefügg a Szegeden élő medievistákat tömörítő Szegedi Középkorász Műhely elnevezésű

³ KMTL 1994.

közhasznú tudományos, kulturális egyesület tevékenységével. Az alapító ez esetben is Krisztó Gyula volt, majd halála után közel másfél évtizedig Makk Ferenc állt a szervezet élén. A Műhely küldetésének leghangsúlyosabb eleme a középkortudomány területén elsősorban Szegeden megszülető kutatási eredmények közreadása, publikációs fórum teremtése és a könyvkiadás szervezési, adminisztrálási teendőinek bonyolítása. Egyéni munkák, kollektív alkotások, kutatási projekteredmények – így az *Anjou-kori oklevéltár* teljes kiadványsorozata – a Szegedi Középkorász Műhely kiadói gondozásában látnak nyomtatásban napvilágot. A Szegedi Középkortörténeti Könyvtár a Műhely önálló könyvsorozata, amelyben 29 sorozaton belüli, sorszámmal ellátott kötet jelent meg eddig. Az egyesület több mint három évtizedes működésében meghatározó jelentőségű, egyszersmind felbecsülhetetlen értékű Sebők Ferenc tanszéki kollégánk szerepe, aki a titkári teendők ellátásával megbízhatóan biztosítja adminisztratív tekintetben a szervezet tevékenységének folyamatosságát. A sorozat köteteinek sorából a számos értékes egyéni alkotás mellett most e helyütt az a négy gyűjteményes kötet kínálkozik elsősorban kiemelésre, amelyek a korai magyar történelem 1205-ig terjedő időszakának legfontosabb forrásaiból nyújtanak igen széles merítéssel friss fordításokat gazdag és szakszerű magyarázó jegyzetek, továbbá megbízhatóan eligazító bevezető információk kíséretében. Ezeknek a sokszerzős forrásgyűjteményeknek az elkészítésében a tanszék munkatársai jelentékeny szerepet vállaltak nagyrészt latin, esetenként pedig görög nyelvű kútfők feldolgozásával.⁴ Ilyen feladatokat több kötetben is Makk Ferenc, Olajos Terézia, Galántai Erzsébet, Dér Terézia, Sebők Ferenc és Almási Tibor teljesítették.

Ugyancsak végigkíséri a Történeti Segédtudományok Tanszék történetét munkatársainak eredményes tudományos pályázati tevékenysége. Egy-egy kutató projektcél megvalósítása érdekében a tanszéki kollégák sorának sikerült egyéni pályázati támogatás szerzésével több évre is külső forrást szereznie kutatómunkájához. E tekintetben Makk Ferenc, Olajos Terézia, Pihurik Judit, Almási Tibor, Sebők Ferenc, Kőfalvi Tamás, Rábai Krisztina és Mislovics Erzsébet voltak elsősorban eredményesek. A sikeres egyéni pályázatok jelentősége azonban messze túlmutat az egyéni kutatói törekvéseken, minthogy az ilyen források felhasználására alapozott beszerzések – technikai eszközök, könyvek, digitális adatbázisok, dologi kellékek tekintetében – mindig nagyban hozzájárultak a tanszék erőforrásainak gyarapodásához, ugyanakkor nemegyszer kari és egyetemi szinten is több éven keresztül érzékelhető rezsibevételeket biztosítottak. Természetesen számos olyan sikeres kollektív pályázata is volt a tanszéknek, amelyek nagy volumenű összehangolt kollektív csapatmunkákat szolgáltak. Az 1990-es évek első felében Koszta László és Almási Tibor tanszékközi közös pályázata nyújtott anyagi forrást a Soros Alapítványtól a több mint másfél évtizeden át működtetett medievisztika B-szak beindításához és meggyökereztetéséhez. Négyéves OTKA-, utóbb NKFIH-pályázatok biztosítottak több alkalommal is lehetőséget pályakezdő fiatalok alkalmazásához a tanszékhez kötődő különféle projektmunkákban. Így például Olajos Terézia bizánci forráskutásokat célzó OTKA-pályázata kapcsolta több éven át a tanszékhez Révész Éva és Szabó Pál fiatal kutatókat, vagy az Almási Tibor projektvezetésével megvalósuló Anjou-kori oklevéltudományi pályázatok teremtettek éveken keresztül foglalkoztatási lehetőséget Rábai Krisztina, Teiszler Éva és Papp Róbert számára doktori iskolai tanulmányaik lezárását követően. Utóbbiak mindhárman egy-egy önálló Anjou-kori oklevéltárkötet

⁴ HKÍF; Kristó 1999; Makk – Thoroczkay 2006; Thoroczkay 2018.

készítettek el pályázati alkalmazásuk idején. Történetének legnagyobb súlyú és volumenű támogatási forrásait a tanszék konzorciumi részvevőként nyerte el a 2000-es évek első évtizedében a Nemzeti Kutatási Fejlesztési Programok (NKFP) című pályázati kiírásban. A konzorcium további két tagja a Csongrád Megyei Levéltár, valamint az akkoriban az egyetem Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszékéhez kapcsolódó Magyar Tudományos Akadémia–Szegedi Tudományegyetem Magyar Medievisztikai Kutatócsoportja volt. Az együttműködésre szerződő három részvevő intézmény vállalta, hogy önálló műhelyt teremtsen és tart fenn az *Anjou-kori oklevéltár* sorozat további új köteteinek elkészítéséhez, és ennek nyomán két pályázati ciklusban tucatnyi új kötettel gyarapodott a szóban forgó oklevél-feldolgozó gyűjtemény. A konzorciumi pályázati bizottságot Almási Tibor vezette, a kutatómunkában pedig mellette Makk Ferenc, Sebők Ferenc és Kőfalvi Tamás vettek részt a tanszékről.

Az elmúlt másfél évtized során nemzetközi pályázatok terén is több ízben sikeresek voltak a tanszék törekvései, elsősorban Mislovics Erzsébet pályázati aktivitása jóvoltából. Négy ízben is eredményesen pályázott a londoni Rothschild Alapítvány kiírásaira, amely elnyert támogatások fedezetet biztosítottak a magyarországi zsidóság új- és legújabb kori levéltári forrásanyagának intenzív feltárásához és kutatásához. E pályázatok biztosítottak hosszú ideig alapot Mislovics Erzsébet tanszéki foglalkozásának, míg az utolsó elnyert Rothschild-pályázat idején, 2021 nyarán ő is egyetemi státushoz jutott a tanszéken.

A Történeti Segédtudományok Tanszék eddigi négy évtizedes működésében a legmaradandóbb értéket kétségkívül azok a szellemi alkotások – könyvek, tanulmányok, feldolgozások, forrásközlések és fordítások – képviselik, amelyek egy-egy munkatárs életművében nyernek tartós megtestesülést. Legnagyobb sajnálatunkra két ilyen életmű immár visszafordíthatatlanul befejezett, mégpedig Makk Ferenc és Olajos Terézia professzoroké.⁵ Kiterjedt és sok tekintetben mértékadó szellemi hagyatékuk olyan becses kincse a hazai és – mert kitűnő bizantinológusokról is lévén szó esetükben – a nemzetközi tudományosságnak, amelynek örökségére méltán hivatkozhatnak még sokáig büszkén a tanszék mindenkori munkatársai. Természetesen a tanszékhez tartozó történelemkutató kollektíva tagjainak még lezáratlan életművében is bőséggel akadnak olyan alkotások, amelyek között tallózva csalahatatlantul megállapítható egyik-másik munkáról azok maradandósága, amit hivatkozásaik gyarapodó száma ugyancsak folyamatosan visszaigazol. Mindössze néhányat kiemelve sorukból ilyennek tekinthető Pihurik Judit monográfiája a második világháborús memoár-irodalomról,⁶ Kőfalvi Tamásnak a pécsváradi bencés konvent hiteleshelyi működéséből fennmaradt oklevélhagyatékot 1526-ig teljes körűen feldolgozó oklevéltára,⁷ T. Horváth Ágnesnek a késő antik Sidonius Apollinaris római politikus, püspök és író leveleit magyarul közreadó fordításkötete⁸ vagy éppen Rábai Krisztinának a Jagelló Zsigmond udvarában vezetett terjedelmes számadáskönyvet közzétevő forráskiadványa,⁹ hogy itt most a tanszék tagjai által jegyzett tucatnyi Anjou-kori oklevéltár-kötetről szó se essék. A tanszék ma

⁵ Életműveik áttekintéséhez ld.

<https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=authors1378955> (Makk Ferenc), valamint: <https://m2.mtmt.hu/api/author/10006241> (Olajos Terézia)

⁶ Pihurik 2007.

⁷ Kőfalvi 2006b.

⁸ T. Horváth 2022.

⁹ Rábai 2014.

tevékenykedő munkatársai erősen bizakodnak abban, hogy az elmúlt évtizedekben kialakult határozott forráskutatási profilt a tanszéknek nemcsak sikerül megőriznie, hanem a közeljövőben esedékes személyi megújulás révén ambiciózus és képzett fiatal kutatók felszínre kerülésével az tovább is erősödhet majd a jövőben.

Bibliográfia

- HKÍF = *A honfoglalás korának írott forrásai*. Olajos T., H. Tóth I. és Zimonyi I. közreműködésével szerkesztette Kristó Gy. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 7.) Szeged, 1995.
- Kristó 1999 (szerk.) = *Az államalapítás korának írott forrásai*. Az előszót írta, a szövegeket válogatta, a kötetet szerkesztette Kristó Gy. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15.) Szeged.
- Kristó – Makk 1998 = Kristó Gy. – Makk F.: Filológia. In: *A történelem segédtudományai*. Szerk. Bertényi I. Budapest, 216–232.
- Kőfalvi 2006 = Kőfalvi T.: *E-tanítás: információs és kommunikációs technológiák az oktatásban*. Budapest.
- Kőfalvi 2006a = Kőfalvi T.: *Informatikai alapismeretek a tanári mesterségre készülők számára*. Budapest.
- Kőfalvi 2006b = Kőfalvi T.: *A pécsváradi konvent hiteleshelyi oklevéltára 1254–1526*. Szeged.
- Kőfalvi – Makk 2007 = Kőfalvi T. – Makk F.: *Forrástani ismeretek történelemből. Segédkönyv a történelem forrásközpontú tanításához*. Budapest.
- Makk – Thoroczkay 2006 (szerk.) = *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemlről*. Az előszót írta, a szövegeket válogatta, a kötetet szerkesztette Makk F. – Thoroczkay G. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 22.) Szeged.
- Kőfalvi – Mészáros – Ónodi 2007 = Kőfalvi T. – Mészáros M. – Ónodi M.: *Közigyűjteményi ismeretek*. Budapest.
- KMTL = *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Főszerk. Kristó Gy., szerk. Engel P. – Makk F. Budapest, 1994.
- Pihurik 2007 = Pihurik J.: *Naplók és memoárok a Don-kanyarból 1942–1943*. Budapest.
- Rábai 2014 (szerk.) = *Jagelló Zsigmond herceg udvarának számadáskönyve (1504–1507) – The Court Account Book of Sigismund Jagiellon (1504–1507)*. Szerk. Rábai K. Szeged.
- Thoroczkay 2018 (szerk.) = *Írott források az 1116–1205 közötti magyar történelemlről*. Az előszót írta, a szövegeket válogatta, a kötetet szerkesztette Thoroczkay G. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 28.) Szeged.
- T. Horváth 2022 = *Caius Sollius Modestus Sidonius Apollinaris levelei*. Fordította T. Horváth Á. Szeged.

SZÉKELY MELINDA

Ókor 100 – A szegedi ókorkutatás múltja és jelene

Antiquity 100 – The past and present of ancient research in Szeged. The Department of Ancient History, University of Szeged has a very rich history since the University of Kolozsvár moved to Szeged in 1921. Among the former distinguished heads of our Department we can mention Árpád Buday, Aurél Förster, Károly Kerényi, Károly Marót, Samu Szádeczky-Kardoss, István Hahn, Egon Maróti and Gyula Wojtilla, all of them internationally renowned scholars of antiquity, archaeologists and classical philologists. Their careers and most important works are also mentioned. In the second part of the paper, we present the current head of the department and her staff, as well as our most important publications and conferences of the last decade, and our teaching work from talent management to the PhD programme.

Keywords: University of Szeged, Department of Ancient History, department heads, publications, conferences

A Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karán működő Ókortörténeti Tanszéknek igen gazdag múltja van, már a kolozsvári egyetem 1921-es Szegedre költözése óta létezik. Az első évtizedekben Ókori Történeti Tanszék néven működött és a Régészeti Tanszékkel közös vezetése volt.¹ Tanszékünkön nagyok sok kiváló ember dolgozott 1921 óta. Az első évtizedek tanszékvezetői közül kiemelhetjük Buday Árpád, Förster Aurél, Kerényi Károly és Marót Károly személyét, akik nemzetközileg is elismert ókortudósok, régészek, klasszika-filológusok voltak.

Buday Árpád (1879–1937; tszv. 1925–1926) régész, epigráfus, fő kutatási területe a római felirattan, máig meghatározó munkája a *Római felirattan* című könyv, melyet 1914-ben adtak ki Kolozsvárott. Foglalkozott a római limes és a római lovas ábrázolások kutatásával, a trák lovasisten problémájával, valamint római valláshoz kapcsolódó kérdésekkel is. Oktatói munkája mellett az Érem- és Régiségtár vezetője is volt.² Az Ókortörténeti Tanszéken mindezeket a munkáit felhasználjuk, kutatási témáit továbbvisszük.

Förster Aurél (1876–1962; tszv. 1930–1940) klasszika-filológus, kutatási területe az ókori művek szövegkritikai kiadása, amellyel nemzetközi hírnévre tett szert. Alkotói korszakának fénykorában, a századelőn és a két világháború között több szakmai társaság munkájában is részt vett, számos tudományos tisztséget töltött be. Az *Egyetemes Philologi-*

¹ Az egyetem történetéhez lásd még Ruszoly 1999, 11–18; a tanszék történetéhez lásd Szádeczky-Kardoss 1999, 199–211.

² Lásd még Lisztes – Zallár 1971, 61.

ai Közlöny szerkesztője 1915–1925 között, majd a szegedi *Acta Sectio Philologica* című szakmai kiadványt szerkesztette 1928-tól 1940-ig. Az MTA Klasszika-filológiai Bizottságának előadói tiszttét töltötte be 1923-tól. Aristotelés műveiből szövegkritikai kiadásokat készített elő. Főbb művei: *A hexameter eredete* (Budapest, 1899); *Aristoteles a lélekről* (Filozófiai Írók Társasága, Budapest, 1915); *Az aristotelesi ún. Parva Naturalia szerkezete és keletkezése* (Budapest, 1932); *A halhatatlan Horatius* (Budapest, 1935); *A filológia fogalma* (Budapest, 1940); *Aristoteles De Sensu et De Memoria libri* (Budapest, 1942); *Prolegomena metrica* (Budapest, 1956).³ Jeles tanítványa Szádeczky-Kardoss Samu professzor. Förster Aurél nevét választották fiatal szegedi ókortudatók 1990-ben egy nemzetközi klasszika-filológiai társaság magyarországi szekciójaként (Officina Försteriana).⁴

Kerényi Károly (1897–1973; tszv. 1941–1943; 1944–1945) klasszika-filológus, vallástörténész, az ókortudomány és a vallástörténet nemzetközi hírű művelője. Több hazai és külföldi tudományos testület tagja. Mitológiai tárgyú könyvei számos nyelven jelentek meg, *Görög mitológia* című művét tíz nyelvre fordították le. Főbb művei: *Dionysos und das Tragische in der Antigone* (Frankfurt am Main, 1935); *Apollon* (Wien, 1937); *Töchter der Sonne* (Zürich, 1944); *Romandichtung und Mythologie. Ein Briefwechsel mit Thomas Mann* (Zürich, 1945); *Die Mythologie der Griechen I–II. Göttergeschichten* (Zürich, 1951, 1958); *Prometheus* (Hamburg, 1959); *Der höhere Standpunkt. Zum Humanismus des integralen Menschen* (München, 1971); *Briefwechsel aus der Nähe* (levélváltás Hermann Hesse-vel, München, 1972); *Dionysos* (Princeton, 1976). Összegyűjtött műveinek sorozata *Werke in Einzelausgaben* címmel Münchenben jelent meg (I–VIII, 1966–1976); *Görög mitológia* (ford. Kerényi Grácia, Szilágyi János György közreműködésével, Budapest, 1977).⁵ Élete utolsó három évtizedében Svájcban élt.

Marót Károly (1885–1963; tszv. 1945–1946) klasszika-filológus, vallástörténész, a görög eposz korának kiváló kutatója. Szegedről 1947-ben a budapesti egyetemre került, és ott tanított egészen haláláig. A Magyar Ókortudományi Társaság első elnöke 1958–1963 között, nevét egy jelentős ókortudományi díj is őrzi. Tanulmányainak többsége a görög eposz korát és etnográfiai vonatkozásait tárgyalja. Főbb művei: *Fejezetek a Homeros kérdéshez* (Budapest, 1907); *A vallás egyénlélektani gyökerei* (Budapest, 1919); Homeros harcleírásai és az epikus műfaj kialakulása. In: *Emlékkönyv Csengery János születésének hetvenedik, tanári működésének negyvenötödik és egyetemi tanárságának harmincadik évfordulójára*. Szeged, 1926, 206–224; *Goethe görögsége* (Szeged, 1932); *Hornýánszky Gyula* (Budapest, 1934); *Homeros „a legrégibb és legjobb”* (Budapest, 1948); *A görög irodalom kezdetei* (Budapest, 1956, németül 1960).⁶

Szádeczky-Kardoss Samu (1918–2004; tszv. 1952–1959) kiváló klasszika-filológus, elismert egyetemi tanár, kutatási területe a görög és római irodalomtól a késő római történelmen át az avarok koráig és a magyar őstörténet kérdéséig terjedt. A szegedi Ferenc József Tudományegyetem 1940. október 19-én visszaköltözött Kolozsvárra, Szádeczky-Kardoss Samu pártfogó tanára, Förster Aurél is Erdélybe ment tanítani kollégáival. 1941 februárjá-

³ Megemlékezett róla Maróti 1962, 214–218. Lásd még: Lisztes – Zallár 1971, 70.

⁴ CHSEC (Collegium Hungaricum Societatis Europaeae Studiosorum Philologiae Classicae).

⁵ Megemlékezett róla többek között Szerb 1971; Szilágyi 1973, 200–210. Lásd még Lisztes – Zallár 1971, 81–82.

⁶ Megemlékezett róla többek között Szalay 1955, 189–198; Szalay 1964, 5–6; Moravcsik 1964, 1–4. Lásd még Lisztes – Zallár 1971, 86–87.

ban követte őt Szádeczky-Kardos Samu, együtt oktatták a klasszika-filológiát, ott védte meg egyetemi doktori disszertációját 1943-ban. 1945-ben Szádeczky-Kardoss Samu visszatért Szegedre, ahol egészen nyugdíjba vonulásáig, 1988-ig tanított és kutatott. Nagy érdeme, hogy kiváló szakkönyvtárat gyűjtött, és a nyolcvanas évek végéig az ő jóvoltából Szegeden volt Magyarország görög történelemre vonatkozó leggazdagabb nemzetközi szakkönyvgyűjteménye. Főbb művei: *A bagauda mozgalmak Hispániában* (Czúth Bélával) *Antik Tanulmányok* 3 (1956) 175–180; *Zur Vorgeschichte der wandalisch-alanischen Wanderung*. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1956, 31–35; *A magyar őstörténet és bizánci forrásai*. *Magyar Tudomány* 1980/5: 351–357; *The Avars*. In: *The Cambridge history of early Inner Asia*. Ed. Sinor, D. (Cambridge, 1990) 18–220. *Az avarok története Európában*. In: *Árpád előtt és után*. Szerk. Kristó Gy. – Makk F. (Szeged, 1996) 28–29. *Az avar történelem forrásai* 557-től 806-ig. *Magyar Őstörténeti Könyvtár* 12. (Budapest, 1998).⁷

Hahn István (1913–1984; tszv. 1959–1962) ókortörténész, a görög és római történelem kiváló, nagy tudású kutatója. Fő kutatási területei: az ókori városi kultúra, a poliszok, az ókori hadtudomány, a mükénéi és a homéroszi kor, az athéni demokrácia, Periklész kora, a görög és római mitológia, valamint a zsidó nép története. Munkáiban szívesen idézett ókori történetírókat, a klasszikus ókortörténet több vonatkozásban került általa új megvilágításba. Kutatói és oktatói portréjának fő jellemzői: széles körű tudományos munkásság, számos nyelv ismerete (huszonhat nyelven olvasott), színes, lebilincselő előadásmód, kiváló pedagógus, tankönyvek és ismeretterjesztő munkák sora. 1963-tól az ELTE BTK Ókortörténeti Tanszék vezetője volt 1983-ig. Főbb művei: *A zsidó nép története a babiloni fogságtól napjainkig* (Budapest, 1947); *Az időszámítás története* (Budapest, 1960); *Istenek és népek* (Budapest, 1968; 2. átdolgozott, bővített kiadás, Budapest, 1980); *Róma istenei* (Budapest, 1975); *Hitvilág és történelem. Tanulmányok az ókori vallások köréből* (Budapest, 1982); *Naptári rendszerek és az időszámítás* (Budapest, 1983); *Álomfejtés és társadalmi valóság. Artemidorus Daldianus mint társadalomtörténeti forrás* (Budapest, 1985).⁸

Maróti Egon (1927–2012; tszv. 1970–1992) ókortörténész. Fő kutatási területe a római gazdaság- és társadalomtörténet, latin filológia, görög epigráfia, az antikvitás továbbélésének problémái, valamint az antik görög sportélet. Több mint 300 műve jelent meg magyar, és idegen nyelven. Írt a kalózkodásról, a borhamisításról, de érdekelték az ókori sportolók, az olimpiákkal kapcsolatos történetek, az ókori „szociális juttatások”, azaz a három és többgyermekes családoknak juttatott támogatások is. Főbb művei: *Rabszolgák az ókori Rómában* (Budapest, 1969); *Kalózkodás a római polgárháborúk korában* (Budapest, 1972); *Az itáliai mezőgazdasági árutermelés kibontakozása. A pun háborúk kora* (Budapest, 1981); *Delphoi és a Pythia sportversenyei* (Apolló Könyvtár 17. Budapest, 1995); *A delphoi Pythia sportversenyeinek győztesei* (Budapest, 2000).⁹

Wojtilla Gyula (szül. 1945; tszv. 1992–2010) az ókortudomány és az indológia hazai és nemzetközi viszonylatban egyaránt kiemelkedő kutatója. Neki köszönhető, hogy a tanszék spektrumába Róma és Görögország mellett bekerült az ókori Kelet oktatása is. Wojtilla Gyula egyetemi tanulmányait az ELTE történelem–indológia szakán végezte, 1971-ben lett bölcsészdoktor, 1980-ban a nyelvtudomány kandidátusa. Az 1973–1974-es évet ösztöndíjas

⁷ Lásd még Lisztes – Zallár 1971, 103–104. Szádeczky-Kardoss Samu tiszteletére jelent meg: Makk – Tar – Wojtilla 1998.

⁸ Lásd még Lisztes – Zallár 1971, 72.

⁹ Maróti Egon válogatott tanulmányait lásd Hoffmann 2007. Lásd még Lisztes – Zallár 1971, 87.

kutatóként Indiában töltötte (Banaras Hindu University, Department of Ancient Indian History). 1980–1983 között a University of Delhi tanára volt. 1996-ban habilitált az ELTE-n, 1997-ben lett a nyelvtudomány (MTA) doktora. Kutatási területe az ókori India története, India nyelvei, indiai vallások, India nemzetközi kapcsolatai, az indiai–magyar kapcsolatok története. Wojtilla Gyula széleskörű és folyamatos magyar és idegen (angol, német, orosz, hindi) nyelvű publikációs tevékenységet folytat. Európa és India legjelentősebb egyetemén, tudományos intézeteiben tart rendszeresen tudományos előadásokat konferenciákon, illetve meghívott előadóként (Oxford, Torinó, Milánó, Hamburg, Berlin, Prága, Moszkva, Benáresz, Delhi) angol, német, orosz és hindi nyelveken. Az ókori keleti nyelvek közül kutatói szintű tudással bírja a szanszkrit, páli, óperzsa, parthus és hettita nyelveket. A magyar tudományos életben vezető posztokat töltött be (egyebek között OTKA, MTA Orientalisztikai Bizottsági elnökségek), az *Acta Orientalia* egykori szerkesztőségi tagja. Számos magyar és nemzetközi tudományos szervezet tagja (egyebek között Ókortudományi Társaság, Kőrösi Csoma Társaság, Linguistic Society of India, International Association of Sanscrit Studies [Paris] Consultative Committee tagja).¹⁰ Főbb művei: *Amrita Sher-Gil and Hungary* (New Delhi–Bombay–Calcutta–Madras, 1981); *A mesés India. A legrégebb magaskultúrától a XVIII. századig* (Budapest, 1988); *A középkori India története*. Egyetemi tankönyv (Szeged, 1999); *History of Kṛṣiśāstra* (Wiesbaden, 2006); *Glossary. A collection of words pertaining to Sanskrit agricultural vocabulary* (Acta Antiqua et Archaeologica 31., Szeged, 2011).

A tanszék közelmúltja és jelene¹¹

Az Ókortörténeti Tanszék 2011-től Székely Melinda vezeti tanszékvezető docensként. Latin–történelem szakon végzett (ELTE, JATE), a PhD-fokozatot 2006-ban szerezte történelemtudományból. Kutatási területe a római császárság történelme, gazdasági, társadalmi viszonyai, ezen belül Róma keleti kereskedelme, Róma és a germán népek kapcsolata, a késő római kor, az ókori szegény rétegek, valamint a római nők helyzete. Főbb művei: *Sevillai Isidor: A gótok, vandálok és szvévek története* (Szeged, 1998; bővített változat: 2008); *Kereskedelem Róma és India között* (Szeged, 2008); *Pacatus Theodosius császárhoz írt dicsőítő beszéde* (Budapest, 2019); *Calamitas atrocissima* (Teutoburgi-erdő, Kr. u. 9.). *Aetas* 16 (2001) 2: 5–14; *Tra Coptos e Berenice* (Plin. *Hist.* 6, 26, 100–106). *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 50 (2010) 1: 63–69; *Plinio dell'isola Taprobane. Atrium* 13 (2011) 2: 81–91. Fordításai jelentek meg Plinius Maior és Pomponius Mela műveiből is. 2001 óta 47 ókortörténeti témájú tanulmányt publikált magyar és idegen nyelven a hazai és nemzetközileg elismert ókortudományi szakfolyóiratokban (*Antik Tanulmányok*, *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis*, *Atrium*, *Ókor*, *Aetas*, *IJEMS*). Rendszeresen tart előadásokat a magyar ókortudományi konferenciákon, olasz és angol nyelvű előadásai külföldi egyetemen és nemzetközi konferenciákon hangzottak el. Ösztöndíjat nyert el a római (Università La Sapienza di Roma) és a padovai egyetemen. A tudományos közéletben betöltött tagságai:

¹⁰ Wojtilla Gyula tiszteletére két tanszéki kötet jelent meg (Felföldi 2005; Székely – Illés 2015).

¹¹ Az Ókortörténeti Tanszék honlapjának elérhetősége: <https://okorszeged.wordpress.com/>. A tanszék hivatalos facebook lapjának elérhetősége: <https://www.facebook.com/SZTE-BTK-%C3%93kort%C3%B6rt%C3%A9neti-Tansz%C3%A9k-Department-of-Ancient-History-Szeged-301356956589127>.

2009 óta a Magyar Ókortudományi Társaság vezetőségi tagja, 2018-tól a Társaság szegedi tagozatának elnöke, 2021-től a Társaság főtárgya. 2009-től az MTA köztestületi tagja, 2017-től az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztály (II.) Ókortörténeti Tudományos Bizottságának titkára és szavazati jogú tagja. Szerkesztőbizottsági tag a *Chronica: Annual of the Institute of History, University of Szeged*, az *Acta Historica* (Acta Universitatis Szegediensis Sectio Historica) és az *Acta Antiqua et Archaeologica* (Acta Universitatis Szegediensis) folyóiratoknál.

Kiadványok és konferenciák

Az Ókortörténeti Tanszéken az elmúlt évtizedben számos kiadványt szerkesztettünk és adtunk ki. 2012-ben és 2013-ban két olyan szöveggyűjtemény jelent meg, amelyek hiánypótló jellegük miatt oktatási segédanyagként is használhatók a magyarországi egyetemeken folyó oktatásban: az *Ókori indiai történeti szöveggyűjtemény* (Szerk.: Wojtilla Gy. – Zentai Gy. – Illés I. Á. Szeged 2012) és a *Késő római szöveggyűjtemény* (Szerk.: Székely M. – Illés I. Á. Szeged, 2013). 2015-ben került kiadásra a *Res Militares Antiquae II. A II. Ókori Had- és Fegyvertörténeti Konferencia tanulmányai*. (Szerk.: Székely M. – Horti G. Szeged). Hallgatóinkkal folytattuk a tanszéken nagy hagyománnyal rendelkező fordítói munkát, amelyek a *Documenta Historica* sorozatban jelentek meg. 2017-ben angol, német és francia nyelvű tanulmányokat adtunk ki a Történeti Intézet idegen nyelvű folyóiratában (*Chronica. Annual of the Institute of History*) Székely Melinda és Illés Imre Áron szerkesztésével. A *Belvedere Meridionale* folyóiratnál 2011-ben („*Imperium sine fine. A határtalan birodalom. Tanulmányok Róma császárkori történelméről. Belvedere Meridionale* 23/3), illetve 2019-ben (*Ezerszínű ókor. Egyiptomtól a késő római Hispaniáig. Belvedere Meridionale* 31/1) ókori tematikus számot jelentettünk meg. Az előbbi Székely Melinda és Illés Imre Áron, az utóbbit Székely Melinda és Priskin Gyula szerkesztették. 2020-ban jelent meg a Székely Melinda és Dávid Nóra szerkesztette „*Nehéz is asszonynak újszerű dicséreteket szerezni. Női szerepek az ó- és középkorban*. (Acta Antiqua et Archaeologica, Supplementum 15.) című kötet Szegeden.

Rendszeresen szervezünk konferenciákat, workshopokat, amelyeken külföldi kutatók is előadásokat tartanak. 2018. május 24. és 26. között az SZTE Klasszika-Filológia Tanszékkel közösen szerveztük meg Szegeden a *XIII. Magyar Ókortudományi Konferenciát*. Nemzetközi konferenciáink had- és fegyvertörténeti, illetve társadalomtörténeti témájúak (a nők helyzete az ókorban és a középkorban). 2019 májusában az SZTE ÁJTK Római Jogi Tanszékkel közösen szerveztünk egy workshopot ókori gazdasági témában, 2019. május 16-án került sor az Ókortörténeti Tanszék által szervezett *Vallás az ókori Egyiptomban* című konferenciára. 2019 őszén és 2022 tavaszán megrendeztük a *Női identitás és életutak az antikvitásban* témájú nemzetközi konferenciánkat, az elhangzott előadásokból egyetemi acták készültek és készülnek.

Fontosnak tartjuk a tanszéken a tehetséggondozást is, rendszeresen szervezünk egyetemi TDK-üléseket és ókortörténeti versenyeket középiskolás diákoknak.

A tanszék jelenlegi munkatársai

Illés Imre Áron 2007-ben szerzett latin–ógörög, 2009-ben történelem szakos diplomát az SZTE-n, ugyanitt kapott PhD-fokozatot 2013-ban. A végzés után néhány évig középiskolában, valamint a Semmelweis Egyetemen tanított, 2015-től teljes állásban oktat az SZTE

BTK Ókortörténeti Tanszékén. Oktatott tárgyai felölelik a görög–római történelem és civilizáció számos aspektusát, valamint a latin és ógörög nyelvet a BA, MA, osztatlan tanári és PhD-képzésben. Tudományos munkája kezdetben kifejezetten a római városok közigazgatására, az ezzel kapcsolatos jogi forrásokra fókuszált, az elmúlt években ezt kiegészítette a görög historiográfia, azon belül pedig Diodóros munkái. Tudományos munkája során mindig nagy hangsúlyt helyezett a fordításokra is. Főbb publikációi: *A lex Irnitana (egy Flavius-kori municipium törvénye)* (Szeged, 2007); *Vespasian's Edict and the Flavian Municipal Charters* (Budapest, 2016); *Nagy Sándor uralkodása. Diodóros Történeti könyvtárának 17. könyve* (Budapest, 2021); Domitianus Germanicus és az ún. lex Flavia municipalis. *Antik Tanulmányok* 53 (2009) 61–77; Július 1. mint a városi tisztségviselők hivatalba lépésének időpontja: egy tudománytörténeti mítosz? In: *Tanulmányok a hetvenéves Wojtilla Gyula tiszteletére*. Szeged 2016, 43–68. Some Remarks on the Common Model of the Flavian Municipal Charters. *Chronica* 17 (2017) 44–68.

Priskin Gyula angol szakos bölcseész diplomával (JATE, 1999), illetve egyiptológiából szerzett PhD-fokozattal (ELTE, 2019) rendelkezik. Több éven keresztül dolgozott a felsőoktatásban nyelvtanárként Békéscsabán. 2016-tól tanít a SZTE BTK Ókortörténeti Tanszékén. Oktatott tárgyai felölelik az ókori Egyiptom történelmi korszakait, illetve az egyiptomi civilizáció és kultúra számos témakörét. Tudományos munkája az ókori Egyiptom kultúrtörténetére és vallástörténetére fókuszál. Fő érdeklődési köre az egyiptomi asztrális mítoszok, ezen belül is különösen az, hogy a Hold milyen szerepet játszott a túlvilági elképzelésekben, illetve a különböző kultikus tevékenységekben. Ehhez kapcsolódó kutatásai igyekeznek beazonosítani az egyiptomi csillagászati ábrázolásokon megjelenő csillagképeket, és felderíteni azokat a gondolkodási sémákat, amelyek formálták az ókori egyiptomiak égről és égi jelenségekről kialakított elképzeléseit. Kutatási eredményeit számos hazai és nemzetközi konferencián ismertette, például a *Current Research in Egyptology* évente megrendezett konferenciáin, de előadott az *International Association of Egyptologists* négyévente megrendezett szakmai fórumain is (*11th International Congress of Egyptologists*, Firenze, 2015, és *12th International Congress of Egyptologists*, Kairó, 2019). Szintén rendszeresen részt vesz a magyar feltárásokon a thébai nyugati parton (Thébai Magyar Régészeti Misszió, El-Hoha Projekt). Főbb publikációi: The Dendera zodiacs as narratives of the myth of Osiris, Isis, and the child Horus. *Égypte Nilotique et Méditerranéenne* 8 (2015) 133–185; The depictions of the entire lunar cycle in Graeco-Roman temples. *Journal of Egyptian Archaeology* 102 (2016) 111–144; The constellations of the Egyptian astronomical diagrams. *Égypte Nilotique et Méditerranéenne* 12 (2019) 137–180; *The Ancient Egyptian Book of the Moon: Coffin Texts Spells 154–160*. (Oxford, 2019).

Dávid Nóra 2005-ben szerezte meg hebraisztika és történelem tanár szakos diplomáját (PPKE BTK), majd 2009-ben PhD-fokozatát (PPKE BTK). Fő kutatási területe a Második Szentély korának zsidó irodalma és történelme, különös tekintettel a qumráni közösség irodalmára. 2009 és 2015 között a bécsi Universitát Wien, Institut für Judaistikban töltötte tanárságévi éveit, ahol az oktatás mellett számos kötet szerkesztésében és nemzetközi konferencia szervezésében vett részt (pl. *Qumran and the Bible*. Eds. N. Dávid – A. Lange, Leuven, 2010; *The Hebrew Bible in Light of the Dead Sea Scrolls*. Eds. N. Dávid – A. Lange, Göttingen, 2011). A 2017/18-as tanévtől tanít a SZTE BTK Ókortörténeti Tanszékén. Oktatott tárgyai felölelik az ókori Közel-Kelet világát, az ókori zsidóság és az azt körülvevő kultúrák, vallások és irodalmak történetét. Jelen kutatásai a természetismeret (növények,

ásványok, földrajzi helyek) megjelenésére fókuszálnak a holt-tengeri tekercsekben. Kutatásai eredményeit rendszeresen publikálja a legjelentősebb hazai és nemzetközi tudományos fórumokon (Society of Biblical Literature, European Association of Biblical Studies, Magyar Ókortudományi Konferencia stb.). Főbb publikációi: Burial in the Book of Tobit and in Qumran. In: A. Lange et al. (eds.) *The Dead Sea Scrolls in Context*. Vol 2. Leiden, 2011, 489–500; Death, Burial and Sacred Space in the Temple Scroll. In: C. de Vos et al. (eds.) *Constructions of Space III: Biblical Spatiality and the Sacred*. London, 2016, 130–41; “From there I traveled to another place.” (1QEnoch passim) Geography in 1 Enoch 20–32. In: I. Fröhlich (ed.) *Science in Qumran Aramaic*. Tübingen, 2022, 173–86.

Az utóbbi évtizedben olyan kollégák kerültek az Ókortörténeti Tanszékre, akik a hazai és a nemzetközi tudományos életben is aktívan részt vesznek, rendszeresen publikálnak, konferencia-előadásokat tartanak, és odaadó tanárok. Oktatási és kutatási területünk lefedi a teljes ókori világot, Egyiptom, az ókori Kelet, Görögország és Róma több ezer éves történelmét. Oktatóink ókortörténész PhD-val rendelkeznek, és ókori nyelvszakosak voltak, vagyis az ókori forrásokat a tudományterület által elvárt szinten használják. Mind a négy oktató részt vesz az SZTE Történelemtudományi Doktori Iskola Antikvitás Programjában is, ahol hazai és külföldi diákokat is oktatunk. Végzett hallgatóink egyetemek, kutató műhelyek, levéltárak, könyvtárak kitűnő munkatársaiként helyezkednek el.

Bibliográfia

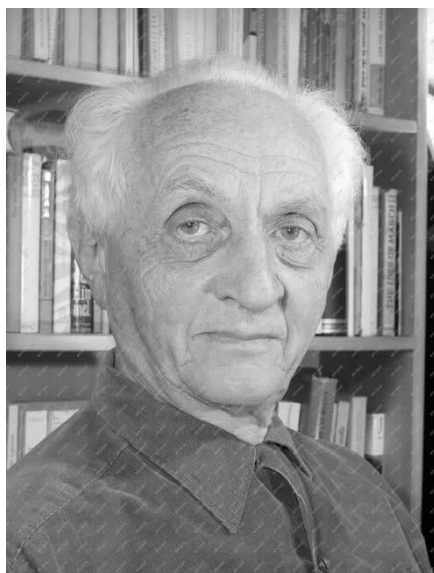
- Felföldi 2005 = *Abhivādana. Tanulmányok a hatvanéves Wojtilla Gyula tiszteletére*. Szerk. Felföldi Sz. Szeged.
- Hoffmann 2007 = ‘*Feci quod potui*’. ‘*Tettem, amit tudtam*’. *A nyolcvanéves Maróti Egon tiszteletére*. Szerk. Hoffmann Zs. Szeged.
- Liszes – Zallár 1971 = *Szegedi egyetemi almanach 1921–1970*. Szerk. Liszes J. – Zallár A. Szeged.
- Makk – Tar – Wojtilla 1998 = *Studia Varia. Tanulmányok Szádeczky-Kardoss Samu nyolcvanadik születésnapjára*. Szerk.: Makk F. – Tar I. – Wojtilla Gy. Szeged.
- Maróti 1962 = Maróti E.: *Ho koinos polemos*. In *memoriam Aurelii Förster* (Berlin, 1962). *Antik Tanulmányok* 3–4: 214–218.
- Moravcsik 1964 = Moravcsik Gy.: *Marót Károly*. *Antik Tanulmányok* 1–2: 1–4.
- Ruszoly 1999 = Ruszoly J.: *A szegedi tudományegyetem rövid története*. In: *A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene 1921–1998*. Szerk. Szentirmai L. – Ráczné Mojzes K. Szeged, 11–18.
- Szalay 1955 = Szalay Á.: *Marót Károly irodalmi munkássága*. *Antik Tanulmányok* 3–4: 189–198.
- Szalay 1964 = Szalay Á.: *Marót Károly irodalmi munkássága (2. rész)*. *Antik Tanulmányok* 1–2: 5–6.
- Szádeczky-Kardoss 1999 = Szádeczky-Kardoss S.: *Ókortudomány, latin–görög filológia*. In: *A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene 1921–1998*. Szerk. Szentirmai L. – Ráczné Mojzes K. Szeged, 199–211.
- Székely – Illés 2015 = *Studia in honorem Iulii Wojtilla septuagenarii. Tanulmányok a 70 éves Wojtilla Gyula tiszteletére*. (Acta Antiqua et Archaeologica, Supplementum 14.) Szerk. Székely M. – Illés I. Á. Szeged.

Szerb 1971 = Szerb A.: A mítosz mítosza. In: *Gondolatok a könyvtárban*. Budapest, 718–721.

Szilágyi 1973 = Szilágyi J. Gy.: Kerényi Károly emlékezete. *Antik Tanulmányok* 2: 200–210.

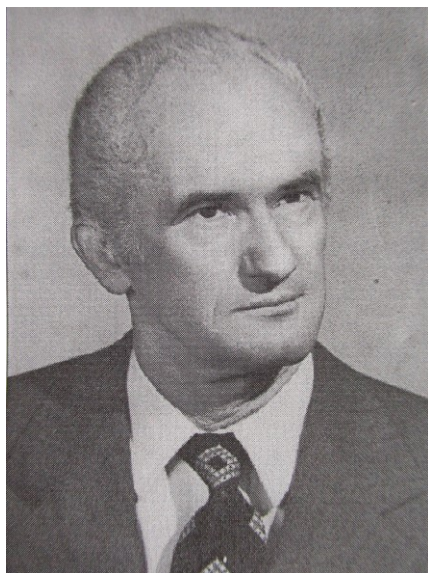
Buday Árpád és Förster Aurél

Kerényi Károly és Marót Károly

Szádeczky-Kardoss Samu és Hahn István

Maróti Egon és Wojtilla Gyula

GALAMB GYÖRGY

A Középkori Egyetemes Történeti Tanszék

Department of Medieval World History. The paper summarizes the history of the Department of Medieval History of the University of Szeged from its foundation to the present day. After the Faculty of Humanities of the University of Cluj was moved to Szeged in 1921, Sándor Márki, an eminent historian of the time, became the first head of the department, which also taught modern history. Between the two world wars and during the Rákosi dictatorship, for various reasons, there was no significant research on the European Middle Ages and the early modern period. This situation changed from 1959 onwards, when Tibor Wittman, an internationally renowned scholar, combined his research on the early modern history of Europe with the history of Latin America. In the 1970s and 1980s, Sándor Gyimesi worked in the former field and Ádám Anderle in the latter. Since the change of regime, at the initiative of István Zimonyi, the department is teaching both the history of the European Middle Ages and one of the Eurasian steppe and Muslim civilisation, launching the careers of many young scholars.

Keywords: Department of Medieval History, History of European Middle Ages, History of Latin America, History of Eurasian Steppe, History of Islamic Civilization

A szegedi egyetemen a középkori világ történetének oktatása hosszú évtizedeken át nem rendelkezett kellő súllyal. Nehéz volna megmondani, hogy ennek milyen mértékben voltak személyi okai, mennyiben köszönhető ez hazánk Budapest-központúságának, amely – kevés kivétellel – az európai történelemmel foglalkozó tudósokat a fővárosban tartotta, vagy milyen mértékben voltak politikai okai. Talán az utóbbit a legkönnyebb megragadni, hiszen mi, történészek jól tudjuk és tapasztaljuk, hogy szakmánk művelését elkerülhetetlenül befolyásolja a politika (kulturpolitika, emlékezetpolitika), és azt is tudjuk, hogy ennek ezernyi veszélye van.

Ha közelebbről a középkori egyetemes történelem oktatását és tanulmányozását vesszük, emlékeztetnünk kell arra, hogy a két világháború között domináns szerepet játszott a nemzetközpontú megközelítés, ami – tisztelet a kivételnek – kevés teret engedett az egyetemes történeti témák művelésének, míg a háborút követően a vulgarizált és a hatalom szolgálatára kényszerített marxista történetírás a középkort kezelte mostohagyerekként. Mindez tehát – mondhatjuk „halmozottan” – nem kedvezett az egyetemes történeti témák oktatásának és tanulmányozásának. Az általános tudománypolitikai elvárások „természetesen” személyi és adminisztratív beavatkozásokkal jártak. Talán kézenfekvő, ha ezt az összefoglalást három olyan időszakra tagoljuk, amelyek egyben Magyarország politikai történetének fontos szakaszai.

Meg kell jegyezni azt is: noha minden oktatási közösségnek megvan az „oral history”-ja (ami elkerülhetetlenül szubjektív és töredékes információkat nyújt), nem állnak rendelkezésünkre idevágó visszaemlékezések, levelek, ezért félő, hogy unalmas intézménytörténetet írunk, oktatók és kutatók életrajzának füzérét. Mégis, a tényyszerű adatok mellett érdemes általánosabb megjegyzéseket is tenni.

I. 1921–1950

Joggal tarthatjuk tanszékünk elődjének a Közép- és Újkori Történelmi Intézetet, amelyet két másik, a Magyar Történeti, illetve a Magyar Művelődéstörténeti Intézet mellett 1921-ben hoztak létre a szegedi bölcsészkar keretein belül. Az elnevezések világosan utalnak arra, hogy intézményes elődünk ellátta a teljes „nem magyar” történelem, tehát az újkori történetének oktatását is, így a jelenlegi Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszékkal osztozunk rajta. Mégsem tűnik illetéktelennek röviden kitérni történetére, már csak azért is, mert az intézetet folyamatosan középkorászok vezették.¹

A három intézet mindegyikét tekintélyes tudós vezette, mindannyian professzorok, a Magyar Tudományos Akadémia tagjai voltak. Szádeczky-Kardoss Lajos a Magyar Történelmi Intézet, Erdélyi László a Magyar Művelődéstörténelmi Intézet élén állt, Márki Sándornak pedig a Közép- és Újkori Történelmi Intézet megalapítása jutott. A Kolozsvárról átköltözött idős, ekkor már 68 éves professzor nagy energiával vágott bele teendőibe, de csak rövid ideig láthatta el feladatait, ugyanis 1925-ben meghalt. Egyaránt írt magyar és egyetemes történeti témájú műveket, az európai középkort érintő munkái: *Az ó- és a középkor története*; *Az új és a legújabb kor története* jelentős reprezentatív összefoglalások voltak, amelyek a korabeli közönség tájékozódásában fontos szerepet játszottak.² Az oktatás elindításában nagy segítséget jelentett, hogy a szegedi egyetem történeti szemináriumának adományozta tízezer kötetes könyvtárát, amelyet jelenleg egyetemünk Klebelsberg Kunó Könyvtára őriz.

Márki halálát követően az intézet élére Főgel József került (1926–1941), aki korának ugyancsak karakteres történészegyeniségének számított. Fiatalon a budapesti VI. kerületi főgimnázium tanára volt, később az MTA Könyvtárának munkatársa lett, ahol részt vett a kéziratár rendezésében. Elismert tudóssá a 15–16. századi magyar művelődéstörténettel, a Corvina-könyvtárral, a Jagelló-kori udvari élettel és művelődéstörténettel kapcsolatos művei tették,³ de nem foglalkozott behatóan az európai történelemmel. Ezzel szemben utóda, a ma már kevésbé ismert Tóth László (1942–1950) a középkori pápai udvarról, a szegénységi mozgalmakról, Verancsics Faustus V. Pál pápának szóló emlékiratához írt tanulmányt,

¹ A történeti tanszékek II. világháború előtti időszakának tömör összefoglalása: Kristó 1999, 249–252.

² Márki S.: *Az ó- és a középkor története*. Budapest, 1910; *Az újkor és legújabb kor története*. Budapest, 1910. Mellettük említhetjük még: *A középkor főbb krónikásai. A magyarok honfoglalása koráig*. Budapest, 1900; *A longobárdok hazánkban*. Kolozsvár, 1899; *A francia forradalom története. 1789–1799*. Kolozsvár, 1895. c. könyveit, amelyek ugyanakkor még Szegedre kerülése előtt születtek.

³ Főgel J.: *II. Ulászló udvartartása*. Budapest, 1913; *II. Lajos udvartartása*. Budapest, 1917; *A Corvina-könyvtár állapota Mátyás király halála után a mohácsi vészig*. Budapest, 1927.

illetve publikálta is azt.⁴ Megbízása már átnyúlt az államszocialista korszakba, és személyes sorsa jól jelzi a politikai változást: a tisztogatások keretében áthelyezték az Egyetemi Könyvtárba, majd nyugdíjba küldték.

A két világháború között összességében tehát kiváló tudósok működtek Szegeden, de alig jelentettek meg egyetemes történelemről szóló műveket, mely téren, mint láttuk, Márki Sándor és Tóth László jelent némiképp kivételt. Ebben az időszakban az előbb említett jeles személyek jelenléte ellenére a szegedi történészképzés és történeti kutatások nem váltak jelentőssé. Neves tudósok nyertek ugyan kinevezést, ám nem eresztettek gyökeret, a legtöbbször csak rövid ideig dolgoztak Szegeden, jelentősebb munkáik nem az itteni kutatásaik gyümölcsei voltak. Szemléletüket a pozitívizmus, a nemzeti témák előtérbe helyezése és az elméletektől való idegenkedés jellemezte. Nem sikerült utánpótlást nevelniük, iskolát teremteniük. Két említést érdemlő habilitációra került sor ebben az időszakban: 1923-ban Miskolczi István részéről az Anjou-kori magyar–olasz kapcsolatok és 1943-ban Huszti Dénes részéről a középkori magyar–italiai kereskedelmi kapcsolatok témájában.⁵ Ez is mutatja, hogy a kutatói érdeklődés, ha érintett is egyetemes történeti témákat, megmaradt a kapcsolattörténetnél.

Mintegy ellenpontként érdemes említést tenni Deér Józsefről, aki ugyan nem a Közép- és Újkori Történelmi Intézetben, hanem a Magyar Történeti Intézetben dolgozott (1934–1940 között), de kutatásaiban a magyar történelmet mindig európai összefüggésekben láttatta. Így volt ez akkor is, amikor vitába bocsátkozott Albert Brackmann német történésszel, aki a náci élettérelméletet a 11–12. századi közép-európai királyságok Német Birodalomnak való alávetettségével próbálta meg történetileg igazolni. Nem kedvelte a másik diktatúrát sem, 1948-ban Svájcba emigrált. Esetében az „európai” jelző ritka erényre is utal, mégpedig arra, hogy a középkori latin és görög-bizánci kultúrában egyaránt jártas volt. Erről tanúskodik egyebek mellett a már emigrációja idején a velencei Szent Márk-bazilika Arany Oltárának ábrázolásairól írt remek tanulmánya, és ez összegződött *A pápaság és a normannok* c. alapvető munkájában.⁶

II. 1950-től a rendszerváltásig

Mi sem fejezhetné ki jobban helyi szinten az országos változásokat, mint az, hogy 1950-ben Gerő Ernőnek, az MDP vezető politikusának felesége, Fazekas Erzsébet kapott megbízást a tanszék vezetésére. A Tanácsköztársaság leverése után emigrációban élt és a Sorbonne-on végzett tanulmányokat, elsősorban a francia történelem, azon belül is a francia forradalom érdekelte. Részt vett a spanyol polgárháborúban, majd a Szovjetunióba került, ahol a hadifogolytáborokban végzett politikai munkát. Magyarországra 1945-ben tért vissza, ahol tevékenyen részt vett a Magyar Tudományos Akadémiát sújtó tisztogatásokban. Szegedi működéséről keveset tudunk, tevékenysége lenyomatát egyetemi jegyzetei jelentik, ame-

⁴ Tóth L.: *Tanulmányok a szegénységi vita forrásainak történetéhez XXII. János pápa korában*. Budapest, 1934; *Verancsics Faustus csanádi püspök és emlékiratai V. Pál pápához a magyar katolikus egyház állapotáról*. Budapest, 1933.

⁵ Miskolczi I.: *Magyar–olasz összeköttetések az Anjouk korában*. Budapest, 1937; Huszti D.: *Olasz–magyar kereskedelmi kapcsolatok a középkorban*. Budapest, 1941.

⁶ Deér J.: Die Pala d'Oro in neuer Sicht. *Byzantinische Zeitschrift* 62/2 (1969) 308–344; Byzanz und die Herrschaftszeichen des Abendlandes. *Byzantinische Zeitschrift* 50/2 (1957) 405–436; *A pápaság és a normannok*. Máriabesnyő–Gödöllő, 2010. Lásd még: Révész – Teiszler 2006.

lyek a francia forradalommal, a 19. század első felének európai történetével és elsősorban 1848 nyugat-európai, pontosabban francia és német eseményeivel foglalkoznak.⁷ Ebben az időszakban az oktatást sematikus vulgármarxista szemlélet hatotta át, és benne az új- és a legújabb kor oktatása került előtérbe a középkor rovására. A középkor túlfutott egyházas időszakká minősült, és az a szemlélet, amely a történeti változásokat meghatározó tényezőket kizárólag az osztályküzdelmekben látta, legfeljebb a parasztság és a kialakuló városi polgárság korabeli története iránt mutatott érdeklődést.

Fazekas Erzsébet távozását követően, 1953-ban fontos szervezeti változásra került sor: az Egyetemes Történeti Intézetet kettéválasztották, így jött létre egyrészt a Középkori Egyetemes Történeti Tanszék, amely a marxista korszakolásnak megfelelően 1640-ig oktatja a történelmet, másrészt pedig az Új- és Legújabb Kori Egyetemes Történeti Tanszék. Az államszocialista diktatúra szorításának ezzel egy időben kezdődő lazulása tükröződhet abban, hogy ekkor a Történettudományi Intézet egyik munkatársa, Kulcsár Zsuzsanna (1953–1957) érkezett Szegedre. Ő volt az első olyan oktatónk, aki kimondottan a nyugat-európai középkor kérdéseivel foglalkozott, ráadásul olyan témákkal, amelyek akkoriban újszerűnek számítottak. Publikációi főként az eretnekmozgalmakról, az inkvizíció és a boszorkányüldözés történetéről és a középkor hétköznapi életéről szoltak.⁸ Az 1956-os forradalom melletti kiállása miatt azonban fegyelmi eljárást indítottak ellene, majd elbocsátották.⁹

Hosszabb távú és mélyebb változást hozott, hogy 1959-ben Wittman Tibor Szegeden kezdett tanítani, majd az azt követő években a tanszék további történetét mélyen meghatározó személyiséggé vált. Az ELTÉ-n az Eötvös-kollégium tagjaként szerzett diplomát történelem–latin szakon. Bár korán, ötvenéves korában, 1972-ben hunyt el, iskolát teremtett azzal, hogy több elismert szegedi kollégát (Anderle Ádám, Csejtei Dezső, J. Nagy László, Kukovecz György vagy Zombori István) segített a pályáján elindulni. Tragikusan korai halála ellenére történész érdeklődése egészen imponáló ívet ír le: a Habsburgokkal szembeálló erdélyi fejedelmek küzdelmei után a csehek ugyanilyen jellegű mozgalmával foglalkozott, ezután a németalföldi szabadságharc és az ottani társadalmi mozgalmak felé fordult az érdeklődése, majd innen jutott el a spanyol abszolutizmus és Latin-Amerika kora újkori történetének tanulmányozásához.¹⁰ A társadalmi mozgalmak mellett nagy figyelmet szentelt az átfogó gazdaságtörténeti folyamatoknak, mint az árforradalom és a korai világ-gazdaság kialakulása és működése, az elmaradott, perifériás régiók centrumhoz való viszonya.¹¹ Az a kérdés is izgatta, hogy az úgynevezett ázsiai termelési mód alkalmazható-e

⁷ Szegedi előadásainak jegyzetei például: *Németország 1815–1847: a 48-as forradalom Németországban*. Szeged, 1951; *Európa 1815-től 1848-ig: a Szentszövetség, a restaurációs periódus Franciaországban, az utópiás szocializmus*. Szeged, 1951.

⁸ Kulcsár Zs.: *Inkvizíció és boszorkánypörök*. Budapest, 1960; *Így éltek a lovagkorban. Nyugat-Európa a XI–XV. században*. Budapest, 1967.

⁹ Kristó 1999, 253.

¹⁰ Wittman T.: *A nemzeti monarchia megteremtéséért vívott harc a cseh–magyar szövetség keretében a terjeszkedő Habsburg-uralom ellen*. Kandidátusi disszertáció, kézirat. Budapest, 1954; *A harmincéves háború előzményeinek és jellegének kérdéséhez. Századok* 91/5–6 (1957), 603–624; *Németalföld aranykora*. Budapest, 1965; *Latin-Amerika története*. Budapest, 1971.

¹¹ Wittman T.: *Az árforradalom. A világgpiaci kapcsolatok kezdeti mozzanatai 1566–1618*. Budapest, 1957. Wittman munkásságának áttekintése: Makkai 1983; Anderle 2013. Bibliográfiája: Kaczúr 1999.

Latin-Amerika korai társadalmaira, és erős fogékonyságot mutatott a világgazdasági rendszer működése és centrumok köré szerveződése, a feudálisnak mondott, de polgáriasodó társadalmak fejlődésváltozatai (az úgynevezett régiók kérdése) iránt. Munkássága ezen a ponton is a külföldi kutatások egyik fő irányához kapcsolódott: ugyanaz a problematika foglalkoztatta, mint Emmanuel Wallersteint vagy Fernand Braudelt.

Wittman korai halálát követően Gyimesi Sándor vette át a tanszék vezetését (1973–1983), igaz, csak félállásban, ugyanis párhuzamosan a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen tanított gazdaságtörténetet. Fő kutatási területe a magyar parasztság és városfejlődés 17–19. századi története volt, de általánosabb kérdések is vonzották, úgymint Európa, azon belül különösen Kelet-Közép-Európa várostörténete, továbbá a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet változatai és elméleti kérdései.¹² Szegedi előadásai igen népszerűek voltak a hallgatók körében, ugyanis érzékletesen, humorral és közérthetően vázolta nem csupán a korai újkor, hanem a középkor századait meghatározó általános társadalomtörténeti összefüggéseket is. Nyitott, friss szellemben adott elő, a fontos történelmi folyamatokat nem csupán a marxista, hanem a polgári koncepciókat (Werner Sombart, Max Weber, Joseph Schumpeter) is ismertetve magyarázta. Wittmanhoz hasonlóan nagy figyelmet szentelt a centrum és a periféria viszonyának, az egyes régiók középkori és kora újkori változásokban játszott szerepének.

Wittman Tibor egyik tanítványa, Anderle Ádám 1969-ben kezdett tanítani a tanszéken, melynek vezetését 1983 és 1991 között látta el. Érdeme, hogy továbbvitte és új szempontokkal gazdagította mestere Latin-Amerikával kapcsolatos kutatásait. Érdeklődése középpontjában a latin-amerikai államok kialakulásához vezető függetlenségi törekvések és egyéb politikai és társadalmi mozgalmak története állt, de vonzották az „anyaország”, a spanyol történelem különféle kérdései is.¹³ Nagy súlyt helyezett a Latin-Amerika-képzés és kutatás erősítésére. Igaz, hogy a tanszék elnevezése – Wittman törekvéseinek megfelelően – már 1967-ben Középkori Egyetemes Történeti és Latin-Amerika Történeti Tanszékre változott, de Anderle idején nőtt meg a terület történetét megismertető speciális képzésben részt vevők száma, és 1982-ben született meg a tanszékhez kapcsolódóan a Latin-Amerika Kutatócsoport (amellyel egy időben elnevezésünk Középkori és Koraújkorai Egyetemes Történeti Tanszékre változott). Nagy sikert jelentett számára és az egész tanszék számára is, hogy az AHILA, a Latin-Amerikával foglalkozó történészek nemzetközi szövetségének kongresszusát 1987-ben Szegeden tartották, mely alkalommal őt a szervezet elnökévé választották.¹⁴ A

¹² Főbb művei: Az európai városok a kapitalizmus küszöbén. *Századok* 106/2 (1972) 277–303; *A városok a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában. Funkcionális és strukturális változások Nyugat-Közép-Kelet-Európa városhálózataiban, különös tekintettel Magyarországra.* (Gazdaságtörténeti értekezések 7.) Budapest, 1975; Az európai város útja a feudalizmusból a kapitalizmusba. In: *Helyünk Európában. Nézetek és koncepciók a 20. századi Magyarországon.* II. köt. Budapest, 1986, 423–446; *Utunk Európába. A magyar és az európai gazdaság viszonya a honfoglalástól a 20. század elejéig.* Budapest, 1993.

¹³ Jelentősebb munkái: *Vihar a Sierrában. Indián függetlenségi küzdelmek a XVI–XVIII. században.* Budapest, 1981; Egy kontinens önmagát keresi. Nemzetté válás és kontinentalizmus Latin-Amerikában a XX. sz. első felében. A fehér oligarchiák nemzetfogalmának válsága. In: *Elmaradottság és ideológia a XIX–XX. században.* Szerk.: Vass H. Budapest, 1985, 137–159; *Latin-Amerika története.* Szeged, 2010; *A magyar–spanyol kapcsolatok ezer éve.* Szeged, 2006.

¹⁴ Beszámoló a kongresszusról: Gőz 1987.

Kádár-rendszer elszánt híveként és talán azért is, mert a „klasszikus” középkori tanulmányok távolabb álltak tőle, vezető középkoros kollégái részéről politikai és szakmai természetű kritikák érték, melyek következtében elhagyni kényszerült a tanszéket, ami viszont lehetőséget nyújtott számára, hogy megalapítsa a szegedi hispanisztikai képzést.

Ma már kevésbé ismert, hogy az 1960–1980-as években a középkori egyetemes történet oktatásának volt két nagy tudású és melegszívű egyénisége: Medzibrodsky Endre és az elsősorban orosz történelmet tanító Varga Ilona, akiknek szemináriumait történészhallgatók generációi látogathatták. Az utóbbi nyugdíjba vonulása után, 1987-ben az orosz és kelet-európai középkor és kora újkor oktatását Varga Beáta vette át.

Természetesen jelentős pozitívumként könyvelhető el, hogy a korabeli szegedi képzés és kutatás nyitott volt Latin-Amerika és Kelet-Európa történeti kérdései iránt. Ám némiképp ennek következtében a nyugat-európai középkor és kora újkor történetének oktatása és kutatása a háttérben maradt, a tanszék ebből a témából szemináriumot nem is igen hirdetett meg. Igaz, Gyimesi előadásai ezen a téren is megadták az alapokat, de érzékelhető változást az hozott, hogy Csernus Sándor, aki már a hetvenes évek legvégén a tanszék munkatársa lett, hat év után, 1986-ban hazatért Lyonból, ahol lektorként dolgozott az egyetemen. Ő már a kapcsolattörténet mellett kimondottan Franciaország középkori történelmével foglalkozott, és e témában hirdetett meg órákat.

Ha összegezni próbálnánk a második világháború végétől a rendszerváltozásig tartó időszakot, azt mondhatjuk, hogy a kezdetek után, melyeket személyi beavatkozások sora és szélsőségesen ideologikus szellemű oktatás jellemezett, nagyon lassan teret nyert a kereteket lazító szakmai szemlélet, amely már Kulcsár Zsuzsanna esetében is megvolt, és amely Wittman Tibor és Gyimesi Sándor szegedi működésével tovább erősödött. Az 1960-as, 1980-as években, túl a színvonalas előadásokon, ők ketten kiváló jegyzeteket írtak,¹⁵ kutatói habitusukat pedig egyszerre jellemezte az elméleti képzettség, a nagy rendszerekben való gondolkodás és a helyi sajátosságok iránti érzékenység. A marxi történelemszemlélet nem béklyó, hanem értelmezési keret volt számukra. Mai szemmel nézve is üdítő, hogy mennyire távol állt tőlük az etnocentrizmus, az Európa-központúság, a „harmadik világ” társadalmainak és kultúrájának kolonialista szemlélete.

A képhez hozzátartozik azonban, hogy ezek a kiemelkedő személyiségek (és a szóban forgó időszakban a tanszéken tanító kollégák nagyobb része) mai fogalmaink szerint újkorosok voltak, akik a középkorral kapcsolatos közvetlen kutatásokat nem folytattak. Mindez persze nem meglepő, hiszen a marxista korszakolás (sőt több, nem marxista történész korszakolása) értelmében a középkor az angol forradalomig, 1640-ig „tartott”. (Sőt, a második végi egyetemes történeti szigorlaton a hallgatóknak Róma bukásától az *Ancien Régime* bukásáig terjedő korszakból kellett vizsgázni, hiszen, vélhetően praktikus okokból, az „anyag” arányosabb időbeli elosztása érdekében az időhatárt 1789-nél húzták meg).

III. A rendszerváltozástól napjainkig

A rendszerváltozást a magyar társadalom és az értelmiség úgy élte át, mint lehetőséget az Európához való visszatérésre, ahová az ország mindig is igazából tartozott, így nagyobb

¹⁵ Wittman T.: *Egyetemes történet 1500–1789*. Budapest, 1968; Gyimesi S.: *Középkori egyetemes történet: a feudalizmus kialakulása és típusai*. Szeged, 1985.

érdeklődés fogadta az európai történelemmel foglalkozó munkákat.¹⁶ Szakmai téren pedig ösztöndíjlehetőségek nyíltak meg, könnyebb volt külföldi konferenciákra eljutni és külföldi publikációkhoz hozzáférni. Mindez kedvezően hatott az egyetemes középkor magyarországi oktatására is, ugyanakkor Szegeden szükség volt pár évre, hogy a kedvező változások érzékelhetők legyenek a tanszéki munkában.

Az 1990-es évek fiatalítással kezdődtek, amire azonban kicsit kényszerből is került sor. Mint arról már volt szó, 1992-ben Anderle Ádám távozni kényszerült a tanszékről, ezt megelőzően Csernus Sándor külföldi kulturális szolgálatot vállalt. Így kezdhették oktatni előbb Szántó Richárd, majd jómagam is, két olyan pályakezdő, aki kimondottan Nyugat-Európa középkori történetével foglalkozott. Ebben az időben az egyetem és a bölcsészkar vezetése ambiciózus személyi politikába fogott, melynek keretében több kiváló történész is felkérést kapott, hogy Szegeden dolgozzon. Közülük Engel Pál, a magyar középkor elismert kutatója igent mondott, ám csak egy éven át (1992–1993) látta el a tanszék vezetését. Igaz, elsősorban a 14–15. századi nemesi társadalom kutatásra specializálódott, de kiválóan tájékozódott az európai középkor történetében is. Ekkor már megjelent a magyarság történetét 1440-ig áttekintő munkája, amely közérthetően, mégis koncepciózusan foglalta össze a középkor történetét úgy, hogy benne a magyar és az egyetemes történeti fejezetek, mintegy fogaskerekeként, egymást magyarázva, szorosan illeszkedtek egymáshoz.¹⁷ Előadásait az egyetemi oktatásban ritkaságszámba menő témáról, a Balkán történetéről tartotta, amely számos ponton kapcsolódik a magyar történelemhez, ugyanakkor a bizánci világba is betekintést enged.

Engel távozásakor fölvetődött, hogy a tanszék vezetését Tóth István György vagy a karunkon oktató Olajos Terézia lássa el, végül azonban megegyezés 1993-ban Zimonyi István, az Altajisztikai Tanszék munkatársának személye körül alakult ki. Megbízatása elején jelentős változásokat kezdeményezett, amelyek máig meghatározzák a tanszék működésének kereteit. Egyrészt egyfajta „profiltisztítást” valósított meg azzal a céllal, hogy a tanszék a középkor hagyományos fogalmának megfelelően már csak a 15. század végéig terjedő korszakot oktassa, és munkatársai is lehetőleg ezzel az időszakkal foglalkozzanak. Ezt tükrözte régi-új elnevezésünk: Középkori Egyetemes Történeti Tanszék, és ennek következtében került át pár év elteltével Varga Beáta az Újkori Egyetemes Történeti Tanszékre. Másrészt a tanszéki profil kettős jellegének megváltozott a tartalma: az európai középkor oktatása most már nem Latin-Amerika-képzéssel, hanem az eurázsiai steppe és a muszlim civilizáció oktatásával és kutatásával párosult. Az új tanszékvezető (2007-ig, majd 2014–2021) az utóbbi területen tevékenykedett, ám figyelmet fordított arra, hogy az európai középkor kutatása ne szoruljon háttérbe.

Zimonyi István a kelet-európai nomád népekre vonatkozó arab forrásokra (elsősorban a Dzsajháni-hagyományra) alapozva a korai magyar történelemmel, általánosabban pedig a

¹⁶ E felfogás történeti összegzésének tarthatjuk már a rendszerváltozás előtt megjelent kétkötetes tanulmánygyűjteményt: *Helyünk Európában. Nézetek és koncepciók a 20. századi Magyarországon*. I–II. köt. Szerk.: Berend T. Iván. Budapest, 1986; és ennek megnyilvánulásának tekinthetők a *Magyarok Európában* beszédes sorozatcím alatt 1990-ben megjelent, a magyar történelmet tárgyaló összefoglalások: Engel P.: *Beilleszkedés Európába, a kezdetektől 1440-ig*; Szakály F.: *Virágkor és hanyatlás 1440–1711*; Kosáry D.: *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867*. A negyedik, Glatz Ferencre bízott kötet sajnos nem készült el.

¹⁷ Engel 1990.

nomád népek társadalomszervezetével és uralmi formáival foglalkozik.¹⁸ Ő és a hallgatókra szintén jelentős vonzerőt gyakorló, ám tanszékünkéről időközben eltávozott (majd tragikusan korán elhunyt) Márton Alfréd kezdték kinevelni az őstörténeti-steppetörténeti képzés keretében a fiatalabb oktató-kutató korosztályt, amelynek több tagja karunkon vagy más, akár külföldi, akár belföldi intézményekben dolgozik (Felföldi Szabolcs, Nagy Katalin, Türk Attila, Vér Márton), és akik közül ketten a tanszék oktatói sorába kerültek: előbb (1999) a történelmet régészeti forrásanyag bevonásával művelő, a kora középkori kereskedelmet, a Kazár Birodalmat kutató Polgár Szabolcs, majd (2007) a kunok történetét és a Kelet-Európában, illetve az eurázsiai steppén zajló keresztény, főként koldulórendi térítést tanulmányozó Kovács Szilvia.¹⁹

Az 1990-es évek közepétől a középkori Európa történetének kutatása és oktatása is sokszínűbb lett. Csernus Sándor, bár kulturális külszolgálati teendői időszakonként (1990–1994, 1999–2005, amikor is a Párizsi Magyar Intézet igazgatója volt) elszólították Szegedről, fontos szerepet játszott az oktatásban és a tanszék külkapcsolatainak ápolása terén, melyek közül elsősorban az angers-i egyetemmel fennálló kapcsolatokat említhetjük, és 2007-től 2014-ig a tanszék vezetését is ellátta. Számos tanulmányt írt a 15. század diplomáciatörténetéről vagy különféle 15. századi magyar személyiségek: Hunyadi János, V. László korabeli francia forrásokban való ábrázolásáról, a korabeli magyar–francia kapcsolatokról, útnak indította *A középkori francia történeti irodalom remekei* c. sorozatot.²⁰ Szántó Richárd érdeklődése a Brit-szigetek politikai struktúráira és nemesi társadalmára, a középkori Európa természet- és gazdaságföldrajzára terjed ki. E sorok írója (aki 2021-ben vállalta a tanszék vezetését) a középkori Nyugat vallástörténetével, mindenekelőtt a ferences rend, illetve az eretnokségek szerepével és Itália korabeli történetével foglalkozik, és szerepet vállalt a Kapisztrán János magyarországi leveleinek kiadását célzó, befejezéshez közeledő munkában. A középkori francia várostörténettel foglalkozó Gálffy László, bár jelenleg a Károli Gáspár Református Egyetemen oktat, aktívan részt vesz a tanszéki oktató-és kutatómunkában.²¹

Az említett oktatók érdeklődéséből következően az európai középkor oktatása területi, kronologikus és tematikus értelemben is arányossá vált, széles kínálatot nyújtva az érdeklődő hallgatók számára. Természetesen nem lehet cél egyenlő színvonalon „lefedni” ezt a változatos és hosszú korszakot, ám annyi elmondható, hogy megvalósult a gazdaság-, a társadalom-, a politikai és a vallástörténet egyensúlya, a kurzusok egyaránt foglalkoznak a kora, az érett és a kései középkor időszakaival, térben kiterjedve Északnyugat-Európa és a Mediterráneum régióira. Sőt óraadóként Farkas Csaba, Csongrád-Csanád megye Levéltárának főmunkatársa a Bizánci Birodalom történetéből hirdet meg kurzusokat. (Persze ezen a téren akad még tennivaló, amennyiben a német, a lengyel és a cseh területek ebben az értelemben fehér foltot képeznek.) Mindezek kiegyensúlyozott profilként jelennek meg az

¹⁸ Kmoskó Mihály hagyatékának kiadása mellett talán a legfontosabb munkái: *Muszlim források a honfoglalás előtti magyarságról. A Ġayhānī-hagyomány magyar fejezete*. Budapest, 2005; *A magyarság korai történetének sarokpontjai. Elméletek az újabb irodalom tükrében*. Budapest, 2014.

¹⁹ Publikációikra lásd az MTMT megfelelő oldalát.

²⁰ Fordításában és gondozásában jelent meg: Robert de Clari: *Konstantinápoly hódoltatása*. Budapest, 2013; Jean de Joinville: *Szent Lajos élete és bölcs mondásai*. Budapest, 2016. Egyéb munkáira lásd az MTMT megfelelő oldalát.

²¹ Szántó Richárd, Galamb György és Gálffy László publikációira lásd az MTMT megfelelő oldalait.

oktatásban. Az oktatás Európa keleti felének történetére is kiterjed, ami Kovács Szilvia (kunok), Polgár Szabolcs (korai szlávok, a Kazár Birodalom, a kijevi Rusz) és Zimonyi István (volgai bolgárok) kurzusai révén valósul meg. Az általuk tartott órák másik része megvilágítja az arab világ és a steppei birodalmak (türkök, mongolok) történetét is. A tanszék munkatársai részt vállalnak a hallgatóknak segítséget nyújtó segédkönyvek (középkori egyetemes történeti térképgyűjtemény, Szántó Richárd szerkesztésében, valamennyi kollégánk által írt szócikkkel) vagy elektronikus tananyagok (melyek Kovács Szilvia és Polgár Szabolcs munkái) készítésében.²²

Oktatói munkánk eredményessége természetesen a hallgatók képzettségén, az utánpótlás nevelésén mérhető le, ugyanakkor nem mellékes, hogy milyen viszonyok között végezhetjük azt. A rendszerváltás körül és az 1990-es években könnyebb dolgunk volt: akkoriban nagyobb volt a tanári és a kutatói pálya presztízse, nagyobb becsülete volt az olvasottságnak, így a bölcsészkarok nagyobb számban vonzották az érdeklődő, önálló, kritikai szellemű, szorgalmas, nyelveket ismerő diákokat. Érthető, hogy az ebben az időszakban egyetemet, illetve doktori képzést végzettek köréből többen már munkatársaink. Már volt róla szó, hogy Kovács Szilvia és Polgár Szabolcs az őstörténeti-stepptörténeti képzésből indulva váltak kollégáinkká, mellettük Gálffy László és Szántó Richárd, továbbá a nemrégiben fokozatot szerzettek köréből Maléth Ágnes és Szolnoki Zoltán a szegedi medievistaképzés „neveltjének” számít. Öröndetes, hogy az utóbbi években tanszékünk a medievisztika doktori képzésben is nagyobb szerepet kapott, és az ide jelentkezők körében megvan az érdeklődés akár az európai, akár az Európán kívüli témák iránt. A tanszék munkatársai részt vesznek külföldi (török, kazak) ösztöndíjasok képzésében is.

A tanszék oktatási profilja és az ott dolgozók kutatási témája megkívánja a nemzetközi kapcsolatok ápolását, ami ösztöndíjakban, külföldi tanulmányutakban, kutatási programokban való részvételben, külföldön megjelentetett publikációkban fejeződik ki, és aminek leglátványosabb alkalmi a Szegeden és máshol szervezett konferenciák. Közülük érdemes kiemelni a *Medieval Nomads* címmel 2004 és 2019 között tartott nyolc konferenciát, amelyet a Régészeti Tanszékkel és az MTA SZAB Őstörténeti Munkabizottságával együtt szerveztünk,²³ vagy a 2014-ben a szegedi ferences kolostorban tartott, a ferences rendnek a 15. századi Európában és Magyarországon játszott szerepéről szóló tudományos összejövetelt.²⁴

A jövő bizonytalanságai

Ami a tanszék jövőjét és lehetőségeit illeti, biztató körülmény a hallgatói érdeklődés, valamint a tehetséges, a tanszéki munkába a lehetőségek szerint bekapcsolódó, doktori fokozatot szerzett fiatal kollégák jelenléte. Számolnunk kell azonban több kedvezőtlen fejleménnyel. Ilyen például az, hogy a hallgatók körében ma már szinte kizárólag az angol nyelv

²² 150 térképvázlat a középkori egyetemes történelem tanulmányozásához. Szerk.: Szántó Richárd. Szeged, 2014; az elektronikus tankönyvek:

Kovács Szilvia: <https://eta.bibl.u-szeged.hu/view/creators/Kov=E1cs=3ASzilvia=3A=3A.html>; Polgár Szabolcs: <https://eta.bibl.u-szeged.hu/view/creators/Polg=E1r=3ASzabolcs=3A=3A.html>

²³ Pl. a Szegeden 2016-ban tartott VI. konferencia előadásai: *Chronica. Annual of the Institute of History, University of Szeged*. 18 (2018). Ed.: Balázs Dankó.

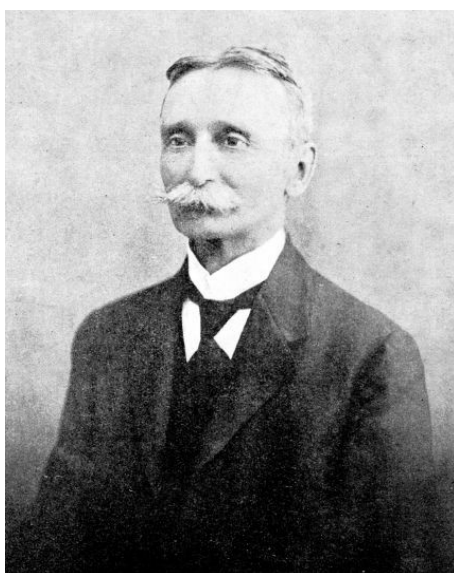
²⁴ Az itt elhangzott előadások: *Chronica. Annual of the Institute of History, University of Szeged*. 15 (2017). Ed.: György Galamb.

ismeretére számíthatunk, ami beszűkíti az általuk feldolgozható témák körét, hogy a latinul a legtöbben már csak az egyetemen kezdenek ismerkedni, és ilyennek mondhatjuk – tisztelet a kivételeknek – a klasszikus, illetve az általános társadalomtudományi műveltség terén tapasztalható hiányosságokat.

Más kedvezőtlen körülményekkel is számolnunk kell, amelyek természetesen nemcsak a mi munkánkat befolyásolják, hanem hatással vannak az egész történelemoktatás és a bölcsészkar jövőjére. Fönnáll a veszély, hogy kizárnak minket az egyetemi tanárképzés szakmai tartalmának kialakításából, miközben – véleményem szerint – ellensúlyoznunk kellene a magasabb politikai körökből is támogatott nacionalista történelemszemlélet és mítoszgyártás hatásait. Kérdés, hogy a tanári pálya burkolt vagy nyílt, de jól érzékelhető megvetése, a pedagógusok alapvető jogaiktól való megfosztása, a kezdő tanárok éhbérért való dolgoztatása mikor hozza el magával a tanári szakok elnéptelenedését. Kérdés, hogy az akadémiai pálya jelent-e elegendő vonzerőt ahhoz, hogy a tehetségeket meg is tartsuk. Kérdés, hogy a hazai tudománypolitika felhagy-e azzal, hogy a szűkebb-tágabb tudományos közösségekre olyan intézkedéseket erőszakoljon rá, melyeket azok elutasítanak. A kétségek erősek, a bizonytalanság nyugtalanító, ám talán megvan a remény, hogy a történelemoktatás, az egyetemes történet tanítása és kutatása a kollégák erőfeszítéseinek köszönhetően fennmarad és eredményes lesz. Talán bízhatunk benne, hogy – mint a Párizs címerében olvasható mottó mondja – „*fluctuat nec mergitur*” – azaz: hánykolódik, de nem süllyed el.

Bibliográfia

- Anderle 2013 = Anderle Á.: Wittman Tibor a magyar történetírásban. *Aetas* 28/1, 137–147.
 Engel 1990 = Engel P.: *Beilleszkedés Európába, a kezdetektől 1440-ig*. Budapest.
 Gőz 1987 = Gőz G.: Egyház, vallás és társadalom a latin-amerikai történelemben (1492–1945). (Az AHILA VIII. kongresszusa Szegeden). *Aetas* 3/2: 144–146.
 Kaczúr 1999 = Kaczúr Á.: Wittman Tibor tudományos írásai. In: *Stációk. Erdély–Európa–Latin-Amerika. Tudományos konferencia Wittman Tibor professzor születésének 75. évfordulóján*. Összeáll.: Anderle Á. Szeged, 11–16.
 Kristó 1999 = Kristó Gy.: Történelem. In: *A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene. 1921–1998*. Szerk.: Szentirmay L. – Ráczné Mojzes K. Szeged.
 Makkai 1983 = Makkai L.: Wittman Tibor tudományos életműve. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica* 77: 13–19.
 Révész – Teiszler 2006 = Révész É. – Teiszler É.: Deér József (1905–1972) szakirodalmi munkássága. In: *Deér József emlékezete. Tanulmányok Deér József professzor születésének centenáriuma*. Szerk. Koszta L. Szeged, 121–131.

Márki Sándor és Wittman Tibor

TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ – PAPP SÁNDOR

A Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék története*

The development of the Medieval and Early Modern History Department. Among the forerunners of our department one should mention the Institute of Hungarian History and the Institute of Hungarian Cultural History in the Faculty of Arts inside the Ferenc József Royal Hungarian University (moved to Szeged from Kolozsvár in 1921, today Cluj Napoca in Romania). These two institutes were merged into one in 1940 inside the Miklós Horthy University (called from 1946 University of Szeged and from 1963 Attila József University). The Institute of Hungarian History were divided into two departments in 1964: Medieval Hungarian History Department and Modern Hungarian History Department. The former department later in 1989 got its current name. Its members research and teach medieval Hungarian history (prehistory, the Arpadian and Angevin/Anjou age etc.) and early modern Hungarian history (16–18th centuries). The study treats the research fields and studies of the members of the department and its forerunners as well.

Keywords: Institute of Hungarian History, Institute of Hungarian Cultural History, Medieval and early Modern Hungarian History Department, Hungarian prehistory, history of the Arpadian and Angevin era, 16–18th century Hungarian history

Tanszékünk életében ma is jelentősége van annak a ténynek, hogy intézményünk elődje a kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem volt. Az egyetem Szegedre költözése (1921) után a korábbi szervezeti keretek fenntartására törekedett. A Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Karon belül három tanszék, akkori elnevezés szerint intézet, gondozta a történészképzést. Mindhárom intézet kötődött egy-egy jeles, a trianoni béke után Kolozsvárról áttelepült professzorhoz. Márki Sándor (1853–1925) a Közép- és Újkori Történelmi Intézet vezetőjeként az egyetemes történet oktatását gondozta. Szádeczky-Kardoss Lajos (1859–1935) a Magyar Történelmi Intézetet, Erdélyi László (1868–1947) pedig a Magyar Művelődéstörténelmi Intézetet irányította.¹ A kolozsvári történészképzés utóbbi két eleme számít a jelen tanszékünk elődjének, a Magyar Történelmi Intézet és a

* Köszönetünket szeretnénk kifejezni az egyetemi levéltár vezetőjének, Vajda Tamásnak azért, hogy tanácsaival és az általa összegyűjtött anyag önzetlen átadásával segítette munkánkat. A tőle kapott adatokból, valamint az MTA Kézirattárában, illetve az egyetemi levéltárban őrzött dokumentumokból csak töredéket használhattunk itt fel.

¹ A három intézetvezetőre lásd Almanach 1971, 67, 86, 103; Kristó 1999, 249.

Magyar Művelődéstörténelmi Intézet. Újabb változás akkor következett be, amikor 1940-ben Kolozsvárra visszaköltözött az egyetemi professzorok egy része. Ekkor, 1940 októberétől Magyar Királyi Horthy Miklós Tudományegyetem néven működött tovább Szegeden az egyetem gyakorlatilag 1945/1946-ig, jogilag 1947-ig, amikor a Szegedi Tudományegyetem nevet kapta. A bölcsészettudományi karon az eddigi három történeti intézet helyett kettőt alakítottak ki, az egyik az egyetemes történettel foglalkozó intézet, a másik pedig a magyar történelmet oktató, összevont Magyar Történelmi és Művelődéstörténelmi Intézet.² Ebben a korban igen jelentős történészek dolgoztak a tanszék elődeinek tekinthető intézetekben, a következőkben nekik kívánunk emléket állítani.³

A Magyar Történelmi Intézet professzorai a következők voltak: a kolozsvári egyetemen az első vezető Szabó Károly (1872–1890), akit Vajda Gyula az 1890–1891-es tanévben helyettesített. Őt követte hosszú időn át vezetőként Szádeczky-Kardoss Lajos az 1891 és 1919 közötti időszakban. Szádeczky 1920–1922 között szabadságoltatta magát a nemzetgyűlési képviselői tevékenysége miatt. Helyettesítését az 1920/21. tanév első félévében a Kolozsvárról elűzött Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem és a Pozsonyból elűződött Erzsébet Királyné Tudományegyetem közötti együttműködés keretében Hodinka Antal (1864–1946), a 2. félévben szintén Hodinka Antal és a Ferenc József Tudományegyetem magántanára, Bruckner Győző (1877–1962), az 1921–1922-es tanévben pedig Erdélyi László egyetemi nyugalmazott rendes tanár végezte. Szádeczky-Kardoss Lajos a középkori és kora újkori magyar történelem jeles kutatójaként további hét éven át (1922–1929), a 70 éves korában bekövetkezett nyugdíjazásáig vezette a Magyar Történelmi Intézetet.⁴ A nyugdíjazása azonban nem ment teljesen zökkenőmentesen, mivel a kar Szádeczky professzor nyugdíjazási kérelme tárgyalásakor úgy döntött, hogy a dékán kérje még egy évig az oktatási minisztertől az állása meghosszabbítását.⁵ Szádeczky számos kiváló monográfiájából kiemelhető 1893-ból az Erdély és Mihály vajda (Mihai Viteazul) kapcsolatát vizsgáló könyve, az 1913-ban publikált kétkötetes munkája az iparfejlődésről, valamint az 1927-ben megjelent székely monográfiája.⁶ Kevésbé ismert, hogy aktívan részt vett a gróf Zichy Jenő által vezetett kaukázusi és közép-ázsiai tudományos expedícióban, amelyről gyorsírással naplót vezetett.⁷ Neki jutott az a szomorú kötelesség, hogy 1919. május 30-án jegyzőkönyvileg át kellett adnia a kolozsvári egyetem magyar történeti szemináriumát a román hatóságokat képviselő bizottságnak. Ugyanakkor kifejezte tiltakozását is az eljárás törvénytelen volta miatt.⁸

Szádeczkyt megbízott vezetőként Fögel József (1884–1941) – aki Márki Sándor halála után, 1926–1941 között irányította a Közép- és Újkori Történelmi Intézetet – követte fél-

² Kristó 1999, 251.

³ Almanach 1971, 251–253.

⁴ Szádeczky-Kardoss Lajos munkásságára lásd Almanach 1971, 103; Kristó 1999, 249–250; vö. még Kis 2022. 13–25.

⁵ MTAK MS (Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Manuscripts) 4165.85; a BTK 555/1928–29. évi 8. rendes kari tanácsi jegyzőkönyve.

⁶ Szádeczky 1893; Szádeczky 1913; Szádeczky-Kardoss 1927.

⁷ E napló kiadását lásd Szádeczky 2000.

⁸ MTAK MS 4165.56. Az egyetem román kézre kerülésének bővebb összefüggéseire: Vajda 2020, 16–33; további forrásokat lásd Marjanucz – Szabó – Tóth – Vajda 2019, 245–252.

évig (1929/30. 1. félév).⁹ A második félévben Erdélyi László volt a megbízott vezető. Majd a fiatal, akkor 32 éves Mályusz Elemér (1898–1989) kapott kinevezést a tanszék élére, aki négy évig (1930–1934) töltötte be ezt a posztot, majd Budapestre került a Pázmány Péter Tudományegyetemre.¹⁰ Mályusz utódként a vezetői stallumot Hóman Bálint tanítványa, Deér József (1905–1972) nyerte el előbb megbízott (1934–1936), majd kinevezett intézetvezetőként (1936–1940). A második bécsi döntés következtében az egyetemmel együtt Kolozsvárra költözött, azonban a háború után kis idővel (1948) elhagyta az országot és Bernben lett egyetemi tanár.¹¹ Deér elsősorban a korai magyar történelem, őstörténet, továbbá a magyar szentkorona kiváló kutatója volt.¹² Az 1940–1941-ben bekövetkezett változások során az összevont magyar történeti intézetek élére az egyháztörténettel foglalkozó premontrei kanonok, Hermann István Egyed (1940–1949) került.¹³

A kolozsvári Magyar Művelődéstörténeti Intézet professzorai közül meg kell említeni Vajda Gyulát (1896–1909), akit e tisztségében 1912–1919 között Erdélyi László bencés szerzetes, korábban pannonhalmi főiskolai tanár, rendi levéltáros és könyvtáros követte. Erdélyi hírnevet szerzett egyháztörténeti munkásságával és összefoglaló magyar művelődéstörténeti munkájával. 1919–1921 között házitanítóként működött, illetve a Kolozsvári Felekezeti Egyetemen és a Marianum Leánygimnáziumban tanított. Így a szegedi intézetvezetést csak 1921-ben vette át és 17 éven át folytatta (1921–1938).¹⁴

A következő, nagyobb fordulat a szegedi egyetem életében a második világháború után, a szocialista rendszer kiépítése időszakában, 1949–1950-ben következett be. Kezdetben maradt a két intézet, az egyik az egyetemes történelem, a másik a magyar történelem oktatását gondozta. A Közép- és Újkori Történelmi Intézet élére a középkori diplomáciával és a pápaság történetével foglalkozó Tóth Lászlót (1942–1950)¹⁵ felváltó, kandidátusi fokozatot csak később elnyerő Geróné Fazekas Erzsébet (1900–1967) került professzorként.¹⁶ Az intézet neve változott, az Egyetemes Történeti Tanszék nevet kapta, majd 1953-ban kettévált Középkori Egyetemes Történeti Tanszékre (Kulcsár Zsuzsanna [1912–1990] vezetésével), illetve Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszékre.¹⁷ A másik, tanszékünk elődjének tekinthető Magyar Történelmi Intézet élére a magántanári habilitációval rendelkező Mérei Gyula (1911–2002) került, aki a 19–20. századi magyar gazdaság- és társadalomtörténet jeles kutatójaként később kandidátusi (1952) és akadémiai doktori (1967) fokozatot szerzett.¹⁸ Ebben az intézetben tanított 1949/1950-ben immár marxista felfogásban Lederer Emma (1897–1977) és őt követően a Budapestről érkező Karácsonyi Béla (1919–

⁹ Almanach 1971, 69.

¹⁰ Almanach 1971, 85; Kristó 1999, 251. A 22 évesen doktorált Mályusz hatalmas életművéből egyetlen monográfia sem esett szegedi éveire.

¹¹ Deér Józsefre lásd Almanach 1971, 63–64; Kristó 1999, 251; vö. még Koszta 2006.

¹² Legkiemelkedőbb munkái Deér 1928; Deér 1938; 1966. Publikációs jegyzékére lásd Koszta 2006, 121–131.

¹³ Almanach 1971, 74; Kristó 1999, 251–252; kiemelendő Hermann 1973.

¹⁴ Erdélyi Lászlóra lásd Almanach 1971, 67; Kristó 1999, 249–250. Gazdag munkásságából kiemelendő Erdélyi 1915–1918; Erdélyi 1930.

¹⁵ Tóth Lászlóra lásd Almanach 1971, 111–112.

¹⁶ Almanach 1971, 67.

¹⁷ Kristó 1999, 253.

¹⁸ Almanach 1971, 87–88.

1995) intézeti tanári, majd 1952-től docensi beosztásban. Kiváló filológus és oktató volt, de marxista szellemű középkori magyar egyetemi jegyzeteken kívül kevés publikáció fűződik a nevéhez, jóllehet negyedmagával 1949-ben Kossuth-díjat kapott a *Magyarország története* című tankönyvéért. Karácsonyi publikációi közül forráskiadásai emelhetők ki; a 13. századi magyar–lengyel krónika, különösképpen pedig a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola jeles középkorkutatójával, Szegfű Lászlóval közösen kiadott Gellért püspök *Deliberatioja*.¹⁹

1964-ben a Magyar Történelmi Intézet kettévált, Középkori Magyar Történelmi Tanszék-re és Újkori Magyar Történelmi Tanszék-re. Az előbbi tekinthető tanszékünk elődjének, és a Középkori Magyar Történelmi Tanszék hosszú ideig, 1989-ig ezen a néven működött, jóllehet munkatársai között kora újkori magyar történelemmel foglalkozó kutatók és oktatók is voltak.²⁰ Először két évig átmenetileg a Középkori Egyetemes Történelmi Tanszék vezetője, Wittman Tibor (1923–1972) egyetemi tanár,²¹ majd egy évig docensként Karácsonyi Béla vezette a tanszéket.²² A tanszék által oktatásban és kutatásban lefedett korszak a magyar középkor története volt, amit a kor marxista felfogásának megfelelően feudalizmusnak neveztek, és ami alatt az államalapítástól egészen II. József haláláig (1790) tartó időszakot értették. A tanszéken a középkorászokat kezdetben Karácsonyi Béla képviselte, aki az előadásokat tartotta, valamint S. Kiss Erzsébet adjunktus, aki jobbára a szemináriumokat vezette.²³ Hozzájuk csatlakozott 1963-tól Kristó Gyula (1939–2004), aki Karácsonyi tanítványként került a tanszékre, és kezdetben forrástani, segédtudományi stúdiumokat tanított.²⁴ A 16–17. századi magyar történetet Papp Károly oktatta.²⁵ Az önállóvá váló tanszék az 1960-as években, az időközben nevet változtató egyetem (1963-tól József Attila Tudományegyetem) történelmi folyóiratában, az *Acta Historica*-ban több önálló kötetet is megjelentetett.²⁶

1967-ben a Középkori Magyar Történelmi Tanszék élére a kora újkorral foglalkozó Szántó Imre (1920–1993) érkezett az Egeri Tanárképző Főiskoláról.²⁷ Szántó kandidátusi fokozattal rendelkezvén előbb docensként, később egyetemi tanárként 16 évig, 1983-ig vezette a tanszéket. Szántó Imre a török kor, elsősorban a klasszikus várháborúk, ezen belül különösképpen Eger 1552-es védelme, valamint a végvári rendszer kutatójaként több könyvet és számos tanulmányt publikált.²⁸ Ezenkívül szívén viselte a helytörténet kutatását, helytörténelmi jegyzetet publikált, több település történetét (szűkebb páttriája: Alsópáhok, Hévíz) megírta, számos helytörténelmi monográfiában közreműködött elsősorban a kora újkor története fejezeteinél. Ezenkívül *Acta Historica*-kötetek sorát szerkesztette.²⁹ Nevéhez fűződik annak

¹⁹ Almanach 1971, 80; Kristó 1999, 253; lásd még Kristó 2016, 39–40; forráskiadásai: Karácsonyi 1964; Karácsonyi 1969; Karácsonyi–Szegfű 1999.

²⁰ Kristó 2016, 54.

²¹ Almanach 1971, 116.

²² Kristó 1999, 255.

²³ S. Kiss Erzsébetre Kristó 2016, 40–41; egy fontosabb publikáció a generális kongregációkról: S. Kiss 1971.

²⁴ Almanach 1971, 84; Kristó 2016, 53–54.

²⁵ Kristó 2016, 41.

²⁶ Gaál 1999, 33–34.

²⁷ Almanach 1971, 104–105.

²⁸ Szántó 1971; Szántó 1980; Szántó 1985.

²⁹ Szántó Imre munkásságára, főleg helytörténelmi vonatkozásban lásd Tóth 2011, 389–393.

a levéltári anyagnak a megőrzése, amely az egyetemi levéltárban található és a Történeti Intézetre, különösen pedig a Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék működésére vonatkozik az 1960-as évek második felétől az 1980-as évek közepéig.³⁰ Megjegyzendő, hogy az anyag több szempontú vizsgálatra is alkalmas. Ilyen például az 1967-es oktatási reform tervezete, amely az egyetem szervezeti felépítését, oktatási struktúráját kívánta modernizálni.

Szántó irányítása alatt a tanszék személyi állománya egy fővel, Rákos Istvánnal gyarapodott, aki középkoros kutatóként indult, később azonban 18. századi történetre váltott, helytörténeti monográfiákban e korszak történetét dolgozta fel, és a kora újkori történelem oktatásában vett részt.³¹ Így három középkoros (Karácsonyi Béla, S. Kiss Erzsébet és Kristó Gyula) és két kora újkori magyar történelmet oktató és kutató tanár (Szántó Imre és Rákos István) dolgozott a tanszéken, illetve 1979–1981 között ösztöndíjas gyakornokként Szántó Imre tanítványa, Tóth Sándor László. Utóbbit rövid időre (1981–1983) Csernus Sándor váltotta tanársegédként, aki később a Középkori Egyetemes Történeti Tanszék jeles oktatója lett, a francia–magyar kapcsolatok kiváló kutatója. Időközben a tanszéken egy történeti segédtudományt (is) oktató tanszéki csoport jött létre a fiatalon, 29 évesen kandidátusi, majd 38 évesen akadémiai doktori fokozatot szerző Kristó Gyula (1939–2004) vezetésével.³² A bizantinológus Olajos Terézia (1941–2018) 1975-ben, Petrovics István pedig 1977-ben került a tanszéki csoporthoz munkatársként. A tanszéki csoport később, 1984-ben önálló tanszékké alakult Történeti Segédtudományok Tanszék néven Makk Ferenc (1940–2018) vezetésével.

1983-ban a jeles középkorkutató, Kristó Gyula vette át egyetemi tanárként a Középkori Magyar Történeti Tanszék vezetését. Kristó a magyar középkorkutatás egyik legkiválóbb és legsokoldalúbb alakjaként egyaránt alapvetően fontos műveket alkotott a magyar őstörténet, az Árpád- és Anjou-kori magyar történelem számos területén.³³ Markáns tanszékvezetői tevékenysége (1983–1995) alatt nagymértékben átalakult a tanszék profilja, személyi állománya és összetétele. A tanszék fő profiljává a koraközépkori kutatás vált. 1985-ben Szántó Imre professzor és S. Kiss Erzsébet adjunktus nyugállományba vonult, Karácsonyi Béla pedig az Egyetemi Könyvtár igazgatója lett. Kristó Gyula fiatal oktatókat vett fel maga mellé, Kordé Zoltánt 1982-ben, Koszta Lászlót (1962–2015) 1985-ben, illetve átvette a Történeti Segédtudományok Tanszékről 1984-ben Petrovics Istvánt, 1987-ben pedig Tóth Sándor Lászlót. Az 1980-as évek második felében érkezett a tanszékre Lele József, aki tanársegédként, majd adjunktusként kora újkori magyar történeti témákkal foglalkozott (15 éves háború).³⁴ Ekkor a tanszék hét tagjából négy a magyar középkor (Kristó Gyula, Petrovics István, Kordé Zoltán, Koszta László), három pedig (Rákos István, Tóth Sándor László, Lele József) a kora újkori magyar történelem oktatója és kutatója volt.

³⁰ SZTE Levéltár, Egyetemi Levéltár, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék anyaga, Szántó Imre hagyatéka, például a 12, 15. dobozok.

³¹ Rákos 1974, 1–32.

³² Az 1977-ben megvédett akadémiai doktori disszertációjának kiadása Kristó 1979.

³³ Hatalmas publikációs tevékenységére vö. Szabados 2005. 160–181; a mennyiségileg (101 könyv vagy könyvméretű tanulmány) és minőségileg is hatalmas életműből néhány jelentős könyv: Kristó 1980; Kristó 1988; Kristó 1996.

³⁴ Lele 1991.

A tanszék Kristó Gyula tanszékvezetése idején fénykorát élte, számos nagy szakmai kihívásnak tett eleget: elindult az *Anjou-kori oklevéltár*, és megjelent Thuróczy János krónikájának kritikai kiadása. Az *Anjou-kori oklevéltár* Kristó Gyula vezetésével 1990-ben szegedi középkorászokból álló kutatói gárdával indult útjára (maga Kristó Gyula hat kötetet publikált). Ugyancsak tanszékeken átnyúló kutatói csoporttal alakult meg a Szegedi Középkorász Műhely, amelynek kiadásában megjelentek a *Magyar Középkortörténeti Könyvtár* sorozat első kötetei. Ebben az időszakban alapvető kiadványok létrehozásában és megjelenítésében működtek közre a tanszék tagjai, így a Thuróczy-krónika szövegéhez Mályusz Elemér által készített kommentárok kiegészítése, véglegesítése, a kommentárok latin nyelvre fordítása és kiadása. Fontos kiemelni az 1994-ban megjelent terebélyes *Korai magyar történeti lexikont*, amelynek címszavait Kristó Gyula főszerkesztésével többségében tanszékünk munkatársai, illetve az egyik társszerkesztő, Makk Ferenc vezette Történeti Segéd tudományok Tanszék középkoros munkatársai írtak.³⁵

Az 1989-es politikai rendszerváltás a tanszék életében is átalakulásokat eredményezett. Az 1989–1990-es tanévtől a tanszék új, máig használatos nevet kapott, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék lett, tagjai az őstörténettől 1711-ig (a szatmári békéig) tartó korszakot oktatták. Rákos István adjunktus távozása után két főre olvadt a kora újkori magyar történelemmel foglalkozó oktatók száma, a helyére került Dávid Tamás tanársegédként ugyanis középkorásznak számított a confraternitasok kutatójaként. Időközben, 1993-tól az egyetemen beindult a medievisztikai doktori képzés (PhD-program), ami döntően tanszékünk oktatóira alapozódott.

1995-ben, 12 év után Kristó Gyula átadta a tanszékvezetői posztot a magyar őstörténetből kandidátusi fokozatot szerzett Tóth Sándor László docensnek.³⁶ A következő nyolc év (1995–2003) ismét a változások jegyében telt. A távozó Lele József helyére 1997-ben az oszmanista Papp Sándor került, aki 1998-ban szerezte meg PhD-fokozatát a Bécsi Egyetemen.³⁷ Dávid Tamás helyére 1998-ban a lovagrendek kutatója, Hunyadi Zsolt került. A személyi változások ellenére a tanszék fő profilja továbbra is a középkorkutatás maradt. Kristó Gyula már akadémikusként egy medievisztikai kutatócsoportot irányított számos kitűnő fiatal középkorással (Piti Ferenc, Szabados György, Weisz Boglárka, Tóth Ildikó stb.). A tanszékvezető, Tóth Sándor László egyaránt folytatott akkor és a későbbiekben is kora középkori, őstörténeti és török kori kutatásokat is. Számos tanulmányt publikált a 9–11. századi magyar történelemből, őstörténeti monográfiái jelentek meg e korszakból.³⁸ Emellett a 16–17. századi magyar történelemből is több publikációja jelent meg, főképpen a 15 éves háborúval (1593–1606) kapcsolatban, 2000-ben pedig úttörő és alapvető jelentőségű monográfiát tett közzé.³⁹

A tanszék életében a következő jelentős változás 2003-ban történt, amikor Tóth Sándor László átadta a tanszékvezetői stallumot a kiváló egyháztörténésznek, az 1996-ban PhD-fokozatot szerzett Koszta László docensnek. Koszta az egyházszervezettel, hiteleshelyekkel kapcsolatban publikált, kitűnő tanulmányai és monográfiái jelentek meg.⁴⁰ Koszta alkotói

³⁵ KMTL; az enciklopédia keletkezésének történetét összefoglalta emlékiratában Kristó 2016, 94–96.

³⁶ A kandidátusi értekezés kiadott változatára vö. Tóth 1998.

³⁷ Papp 2003.

³⁸ Tóth 1998; Tóth 2010; Tóth 2015.

³⁹ Tóth 2000.

⁴⁰ Koszta 1998; Koszta 2007; Koszta 2013.

szabadsága alatt, a 2006–2007-es tanévben Petrovics István volt a megbízott tanszékvezető. Jóllehet a tanszékot pótolhatatlan veszteség érte Kristó Gyula akadémikus 2004-ben bekövetkezett halálával, Koszta Lászlónak sikerült egy új kutatási irány, a középkori magyar egyháztörténet jegyében műhelyt teremtenie. Koszta építhetett tanítványai, Hunyadi Zsolt és a tanszékre 2004-ben érkező Homonnai Sarolta segítségével. Hunyadi a lovagrendek magyarországi tevékenységét vizsgálva szerzett nemzetközi hírnevet, PhD-disszertációját a CEU-n védte meg, majd a debreceni egyetemen habilitált.⁴¹ Homonnai Sarolta tanársegéd elsősorban a bencések és a 13–14. századi egyházi személyiségek tevékenységét vizsgálta publikációiban.⁴² Egy új kiadványsorozat is elindult, az alapvetően egyháztörténeti indíttatású *Capitulum*. A medievisztikai kutatások erősségét jelezte az is, hogy a tanszék oktatói közül öten kizárólag középkorral foglalkoztak: Hunyadi Zsolt, Homonnai Sarolta, Kordé Zoltán, Koszta László és Petrovics István. Kordé Zoltán a székelység történetének kutatójaként szerzett hírnevet; doktori fokozata és későbbi habilitációja is e témakörhöz kapcsolódik.⁴³ Petrovics István egyetemi pályafutása során a középkori várostörténet elmélyült kutatójaként tevékenykedett, doktori fokozata, habilitációja és publikációi várostörténészként tették ismertté.⁴⁴ A két újkorász közül szinte csak Papp Sándor folytatott kora újkori, oszmanisztikai kutatásokat, Tóth Sándor László inkább a magyar őstörténet kutatása felé fordult, miközben az oktatás terén zömmel továbbra is kora újkori kurzusokat tartott.⁴⁵ Homonnai Sarolta folyamatos külföldi kiküldetése idején helyettesítőként, illetve különböző kutatói ösztöndíjak révén hosszabb-rövidebb időre a tanszék munkáját segítette középkorásként az itt doktori fokozatot szerző Gálffy László, Révész Éva, Halmágyi Miklós, kora újkorásként pedig Tóth Hajnalka, Cziráki Zsuzsanna (Papp Sándor tanítványai). Külső óraadóként tevékenykedett a tanszéken a Koszta László által óraadóként meghívott, több könyvet is publikáló Puskely Mária egyháztörténész. Hasonlóképpen külső előadóként több félévben is közreműködött az ELTE doktori iskolájában fokozatot szerző, a 15 éves háború történetét kutató, több tanulmányt és két könyvet is publikáló Bagi Zoltán Péter levéltáros (Tóth Sándor László tanítványa) és az erdélyi történelemmel foglalkozó, Szegeden doktrált Kruppa Tamás főiskolai oktató.

Ezen időszak eredményei közé sorolható, hogy a tanszék ifjabb tagjai sorban PhD-fokozatot szereztek, illetve többen habilitáltak. Koszta László 2013-ban, Papp Sándor pedig 2015-ben szerzett akadémiai doktori fokozatot, majd pedig egyetemi tanári kinevezést. A tanszék oktatói a doktori iskolában a medievisztika mellett már a kora újkori (modernkori) program képzésében is részt vettek, Papp Sándor több tanítványa szerzett kora újkorból PhD-fokozatot ebben az időszakban.

2015-ben Koszta László halálát követően Papp Sándor került a tanszék élére. Papp Sándor oszmanistaként a 16–18. századi Oszmán Birodalommal, az oszmán–magyar történeti kapcsolatokkal foglalkozik, különös tekintettel a muszlim államalakulatok nem muszlim alattvalóinak jogi helyzetére.⁴⁶ A jelenleg is folyó kutatásokat kora újkori magyar, német és oszmán–török forrásnyelvek oktatásával alapozta meg. Magyar történeti kutatásaiban kitün-

⁴¹ Hunyadi 2010; Hunyadi 2019.

⁴² Homonnai 1999.

⁴³ Kordé 1991; Kordé 2001; Kordé 2019.

⁴⁴ Petrovics 1983; Petrovics 2008; Petrovics 2021.

⁴⁵ Tóth 2010.

⁴⁶ Papp 2003.

tetett helyet foglal el Nagy Szulejmán magyarországi politikája, a Báthoryak, a Bocskai-felkelés, Bethlen Gábor idősza, a Rákóczi-szabadságharc oszmán kapcsolatai és a törökországi emigráció története.⁴⁷ A 2013 és 2018 között az általa irányított OTKA-kutatócsoport kora újkorász témát, Simon Reninger konstantinápolyi Habsburg-követ jelentéseinek a kiadását vállalta fel, amelyben PhD-fokozattal bíró munkatársai, Cziráki Zsuzsanna és Tóth Hajnalka is részt vettek, ugyanakkor belefolytak a tanszék munkájába is.⁴⁸ Papp Sándor vezetése alatt jelentősen megerősödtek a kora újkori kutatások, ami a tanszék személyi állományában is kifejeződött. Homonnai Sarolta 2016-os távozása után Cziráki Zsuzsanna és Tóth Hajnalka adjunktusokként kerültek a tanszékre. Cziráki eleinte Erdély és az erdélyi századok 17. századi történetével foglalkozott, jelenleg azonban a Habsburg Monarchia keleti diplomáciai testületére, különös tekintettel a tolmácsokra, vonatkozóan folytat kutatásokat.⁴⁹ Hosszabb ideje az Osztrák Tudományos Akadémia ösztöndíjasaként Bécsben dolgozik. Helyette az Oszmán-kori Kutatócsoport munkatársát, a Habsburg–oszmán határvidéki érintkezést kutató Szabados Jánost alkalmazza a tanszék adjunktusként. Tóth Hajnalka a török kiűzésének időszakát kutatta, jelenleg ezt a témát kiszélesítve a Habsburg–oszmán kapcsolatok történetét vizsgálja a 17. században és a 18. század első felében.⁵⁰ Jelenleg egy temesvári török tolmács kiadatlan leveleskönyvén dolgozik. A tanszék keretén belül 2017 júliusa óta ismét működik akadémiai kutatócsoport Papp Sándor vezetésével, amely jelentős kutatási eredményeket ért el elsősorban a középkori Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia oszmánokkal kötött békeszerződéseinek feltárása és kiadása témájában. A kutatócsoport fiatal tagjai, Bara Péter, Göncöl Csaba, Hadnagy Szabolcs, Juhász Krisztina, Marton Gellért Ernő és Szabados János tovább erősítik nemcsak a kora újkori, hanem a középkori történeti kutatásokat is.⁵¹ Ebben az évben (2022) a kutatócsoport (SZTE–MTA/ELKH Oszmán Kori Kutatócsoport) egy új ötéves projektet indított keresztény–muszlim határokon átívelő levelezés témakörében (Papp Sándor, Göncöl Csaba, Hadnagy Szabolcs, Juhász Krisztina, Marton Gellért Ernő, Szabados János és Kutse Altın).

A tanszék medievisztikai kutatásaiban jelentős előrelépést jelentett, hogy Tóth Sándor László 2017-ben magyar őstörténeti témájú munkájával akadémiai doktori fokozatot, majd egyetemi tanári kinevezést szerzett.⁵² A várostörténész, Petrovics István címzetes egyetemi tanár 2018-ban történt nyugdíjba vonulásával a tanszéken a középkor kutatásának súlya némileg csökkent.⁵³ Ugyanakkor a medievisztikai doktori képzésben Petrovics Istvánnak, Kordé Zoltánnak, Hunyadi Zsoltnak és Tóth Sándor Lászlónak vannak vezetett doktoran-

⁴⁷ Papp 2011; Papp 2015.

⁴⁸ Papp – Cziráki – Tóth – Szabados 2018.

⁴⁹ Cziráki 2006; Cziráki 2011; Cziráki, 2016.

⁵⁰ Tóth H. 2013; Tóth H. 2017; Tóth H. 2020.

⁵¹ Bara Péter 12. századi bizánci történelemből, Hadnagy Szabolcs és Szabados János 17. századi történeti témából szerzett PhD-fokozatot. Juhász Krisztina Bocskai levelezési kapcsolatait, Marton Gellért a 17. századi békék témakörét kutatja, Göncöl Csaba pedig a krími tatárok történetével foglalkozik. Munkáikra például lásd Brandl – Göncöl – Juhász – Marton – Szabados 2019, 113–140; Papp – Sroka – Marton 2021; Papp – Marton 2021.

⁵² Akadémiai doktori értekezésének könyvváltozatára Tóth 2015.

⁵³ Papp – Kordé – Tóth 2018.

dusz hallgatói, akik révén biztosított lehet a középkorász utánpótlás.⁵⁴ Legfrissebb fejleményként a fiatal középkorász, az Angers-i Egyetem és az SZTE doktori iskolájának közös képzésében 2017-ben PhD-fokozatot szerzett Zapala-Maléth Ágnes került a tanszékre, ezzel erősítve a középkori kutatásokat. Kutatási területe I. Károly (1301–1342) és a Szent-zsék kapcsolatrendszere.⁵⁵

A tanszék 2018-ban új sorozatot indított *Fontes et libri* címmel, amelyben forráskiadásokat, oktatáshoz használható anyagokat és monográfiákat kíván megjelentetni, amelyben már több kötet is napvilágot látott.⁵⁶ A tanszék munkatársai mind az oktatás, mind a kutatás területén széleskörű nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkeznek. Részt vettek és vesznek az egyetemi oktatómunka valamennyi területén (BA és MA képzés, osztatlan tanári képzés, doktori képzés).

Bibliográfia

- Almanach 1971 = *Szegedi Egyetemi Almanach 1921–1970*. (József Attila Tudományegyetem, Szegedi Orvostudományi Egyetem). Szerk. Lisztes L. – Zallár A. Szeged.
- Bagi 2019 = „...*ugy írhasak mint volt...*”. *Ünnepi tanulmányok a 65 esztendő Tóth Sándor László tiszteletére*. Szerk. Bagi Z. P. (Fontes et Libri 2.) Szeged.
- Brandl – Göncöl – Juhász – Marton – Szabados 2019 = Brandl, G. – Göncöl, Cs. – Juhász, K. – Marton, G. E. – Szabados, J.: Kommunikation und Nachrichtenaustausch – Verhandlungsstrategie der habsburgischen Seite bei der Friedensverhandlung von Szőny 1627. *Chronica. Annual of the Institute of History University of Szeged* 19: 113–140.
- Cziráki 2006 = Cziráki Zs.: *Az erdélyi szászok története. Erdélyi szász irodalomtörténet*. Kozármisleny.
- Cziráki 2013 = Cziráki Zs.: *Autonóm közösség és központi hatalom. Udvar, fejedelem és város viszonya a Bethlen-kori Brassóban*. (Udvartörténet kötetei 3.) Budapest.
- Cziráki 2016 = Cziráki, Zs.: Language Students and Interpreters at the Mid-seventeenth-century Habsburg Embassy in Constantinople. *Theatrum Historiae* 19: 27–44.
- Deér 1928 = Deér J.: *A magyar törzsszövetség és patrimoniális királyság külpolitikája*. Kaposvár.
- Deér 1938 = Deér J.: *Pogány magyarság – keresztény magyarság*. Budapest.
- Deér 1966 = Deér, J.: *Die Heilige Krone Ungarns*. Wien.
- Erdélyi 1915–1918 = Erdélyi L.: *Magyar művelődéstörténet*. 1–2. Kolozsvár.
- Erdélyi 1930 = Erdélyi L.: *Szent Imre és kora*. Budapest.
- Fedeles – Hunyadi 2019 = *Szent Márton és Benedek nyomában. Tanulmányok Koszta László emlékére*. Szerk. Fedeles T. – Hunyadi Zs. (Fontes et libri 3.) Szeged–Debrecen.
- Gaál 1999 = Gaál E.: A Szegedi Tudományegyetem Acta Historica I–C. számainak története. *AUSz AH* 100.
- Hermann 1973 = Hermann I. E.: *A katolikus egyház története Magyarországon*. München.

⁵⁴ Tóth Sándor László tanítványa, Juhász Péter őstörténeti témájú dolgozattal szerzett PhD-fokozatot 2021-ben.

⁵⁵ A doktori értekezés könyv formában való megjelenésére lásd Maléth 2020.

⁵⁶ Papp – Kordé – Tóth 2018; Bagi 2019; Fedeles – Hunyadi 2019.

- Homonnai 1999 = Homonnai S.: A magyarországi bencések 14. századi reformtörekvései. *AUSz AH* 110: 43–55.
- Hunyadi 2010 = Hunyadi, Zs.: *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary, c. 1150–1387*. (CEU Medievalia 13.) Budapest.
- Hunyadi 2019 = Hunyadi Zs.: *Keresztések, lovagrendek. Válogatott tanulmányok*. (Fontes et Libri 4). Szeged.
- Kis 2022 = *A tudomány szolgálatában két nemzedéken át. A Szádeczky-Kardossok*. Összeállította, szerk. Kis D. D. Budapest.
- KMTL = *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Főszerk. Kristó Gy. Szerk. Makk Ferenc – Engel P. Budapest.
- Kordé 1991 = Kordé Z.: *A székelykérdés története*. Székelyudvarhely.
- Kordé 2001 = *A középkori székelység: krónikák és oklevelek a középkori székelyekről*. Szerkesztette, válogatta Kordé Z. Csíkszereda.
- Kordé 2019 = Kordé Z.: *A székely ispáni méltóság története a kezdetektől 1467-ig*. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 29.). Szeged.
- Kosza 1998 = Kosza L.: *A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi tevékenysége (1214–1353)*. Pécs.
- Kosza 2006 = *Tanulmányok Deér József (1905–1972) professzor születésének centenáriuma*. Szerk. Kosza L. (Capitulum 2.) Szeged.
- Kosza 2007 = Kosza L.: *Írásbeliség és egyházzervezet. Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből*. (Capitulum 3.) Szeged.
- Kosza 2013 = Kosza L.: *A kalocsai érseki tartomány története*. Budapest.
- Kristó 1979 = Kristó Gy.: *A feudális szétagolódás Magyarországon*. Budapest.
- Kristó 1980 = Kristó Gy.: *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*. Budapest.
- Kristó 1988 = Kristó Gy.: *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Budapest.
- Kristó 1996 = Kristó, Gy.: *Hungarian history in the Ninth Century*. Transl. Novák, Gy. Szeged.
- Kristó 1999 = Kristó Gy.: Történelem. In: *A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene 1921–1998*. Szerk. Szentirmai L. – Ráczné Mojzes K. Szeged, 249–259.
- Kristó 2016 = Kristó Gy.: *Érték és értelem (Önéletírás korrajzzal)*. Szeged.
- Lele 1996 = Lele J.: Erdély a tizenöt éves háborúban. *Aetas* 6: 103–136.
- Marjanucz – Szabó – Tóth – Vajda 2019 = Marjanucz L. – Szabó P. Cs. – Tóth Sz. – Vajda T.: *A kolozsvári/szegedi Ferenc József Tudományegyetem 1872–1940*. H. n.
- Maléth 2020 = Maléth Á.: *A Magyar Királyság és a Szentszék kapcsolata I. Károly korában (1301–1342)*. Pécs.
- Papp 2003 = Papp, S.: *Die Verleihungs-, Bekräftigungs- und Vertragsurkunden der Osmanen für Ungarn und Siebenbürgen. Eine Quellenkritische Untersuchung*. Wien.
- Papp 2011 = Papp S.: Bethlen Gábor, a Magyar Királyság és a Porta (1619–1621). *Századok* 145: 915–973.
- Papp 2012 = Papp S.: *A Sárközyek. Egy magyar származású francia államférfi családjának története a 18. század végéig*. Szeged.
- Papp 2015 = Papp S.: *Török szövetség – Habsburg kiegyezés. A Bocskai-felkelés történetéhez*. Budapest.
- Papp – Cziráki – Tóth – Szabados 2018 = Papp, S. – Cziráki, Zs. – Tóth, H. – Szabados, J.: *Everyday Life and Imperial Politics in the Köprülü Era. Reports of the Resident En-*

- voy, *Simon Reniger from Constantinople to the Vienna Court (1649–1660)*. Szeged (Manuscript).
- Papp – Kordé – Tóth 2018 = *Urbs, civitas, universitas. Ünnepi tanulmányok Petrovics István 65. születésnapja tiszteletére*. Főszerk. Papp S. Szerk. Kordé Z. – Tóth S. L. (Fontes et Libri 1.) Szeged.
- Papp – Sroka – Marton 2021 = Papp, S. – Sroka, S. A. – Marton, G. E.: Poland and Hungary between the Habsburgs and the Ottomans: Chapters from the History of Poland and Hungary from the Middle Ages to the Modern Age. *Prace Historyczne* 148: zeszt 4.
- Papp – Marton 2021 = *New approaches to the Habsburg-Ottoman Diplomatic Relations*. Ed. by Papp, S. – Marton, G. E. Szeged, 177–183.
- Petrovics 1983 = Petrovics I.: Az egységesülés útján (1242–kb.1440). In: *Szeged története I.* Szerk. Kristó Gy. Szeged, 347–423.
- Petrovics 2008 = Petrovics I.: *A középkori Temesvár*. Szeged.
- Petrovics 2021 = Petrovics I.: *Várostörténeti mozaikok. Barangolások a középkori Szegeden és környékén*. Szeged.
- Rákos 1974 = Rákos I.: IV. Béla birtokrestaurációs politikája. *AUSz AH* 47: 1–32.
- S. Kiss 1971 = S. Kiss E.: A királyi generális kongregációk kialakulásának történetéhez. *AUSz AH* 39: 1–56.
- Szabados 2005 = Szabados Gy.: Kristó Gyula publikációi. *Aetas* 20/4: 160–181.
- Szádeczky 1893 = Szádeczky L.: *Erdély és Mihály vajda története 1595–1601. Oklevéltár-al.* Temesvár.
- Szádeczky 1913 = Szádeczky L.: *Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon. Okirattárral (1307–1848)*. 1–2. kötet. Budapest.
- Szádeczky 1927 = Szádeczky L.: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest.
- Szádeczky-Kardoss 2000 = *Zichy-expedíció, Kaukázus, Közép-Ázsia, 1895. Szádeczky-Kardoss Lajos útinaplója*. Gyorsírásból megfejtette Schelken P. Szerk. Erdélyi I. – Joó I. Budapest.
- Szántó 1971 = Szántó I.: *Eger vár védelme 1552-ben*. Eger.
- Szántó 1980 = Szántó I.: *A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon 1541–1593*. Budapest.
- Szántó 1985 = Szántó I.: *Küzdelem a török terjeszkedés ellen Magyarországon. Az 1551–52-es várháborúk*. Budapest.
- Tóth 1998 = Tóth S. L.: *Levediától a Kárpát-medencéig*. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 14.) Szeged.
- Tóth 2000 = Tóth S. L.: *A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború*. Szeged.
- Tóth 2010 = Tóth S. L.: *A honfoglalástól az államalapításig. A magyarság története a X. században*. Szeged.
- Tóth 2011 = Tóth S. L.: Prof. dr. Szántó Imre (1920–1993). In: *Honismeret Csongrád megyében (1969–2011)*. Szerk. Pál Lászlóné Szabó Zs. – Gergelyné Bodó M. (Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből 39.) Szeged, 389–393.
- Tóth 2015 = Tóth S. L.: *A magyar törzsszövetség politikai életrajza. A magyarság a 9–10. században*. Szeged.
- Tóth H. 2013 = Tóth H.: *A Kanizsával szembeni végvidék gyöngyösi Nagy Ferenc levelezése tükrében (1683–1690)*. Szeged.

- Tóth H. 2017 = Tóth H.: A vasvári békekötésig vezető út: Oszmán–Habsburg diplomáciai lépések a béke megújítására, 1662–1664. In: *A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás*. Szerk. Tóth F. – Zágorhidi Czigány B. Budapest, 319–338.
- Tóth H. 2020 = Tóth, H.: Entstehung eines auf Osmanisch verfassten Friedenskonzepts: Ein Beitrag zu der Vorgeschichte des Friedens von Eisenburg 1664. In: *Ottomans – Crimea – Jochids: Studien in Honour of Mária Ivanics*. Ed. Zimonyi, I. Szeged, 311–324.
- Vajda 2020 = Vajda T.: A kolozsvári egyetem elfoglalásával okozott sérelmek, kulturális és anyagi károk. *Somogy* 48/4: 16–33.
- AUSZ AH = *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*.

VARGA BEÁTA

Az Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék története

The History of the Department of Modern World History and Mediterranean Studies.

In 1997, the Department of Modern and Contemporary History split into two, and the Department of Modern World History and Mediterranean Studies was established. The profile of our department can be considered special within the Institute of History: in addition to early modern and modern world history, it also includes the teaching and research of the Mediterranean. The department fulfills this dual task, the teaching and research area of our lecturers almost completely covers the two profiles. In the history of the department, the Francophone relations have played a key role from the beginning as well as the early modern and modern history of Eastern and Southeastern Europe, and the modern and contemporary history of the Mediterranean, Western Europe and the USA.

Keywords: Department of Modern World History and Mediterranean Studies, international relations, Erasmus relations, 25-year anniversary, departmental publications

A Szegedi Tudományegyetemen az egyetemes történelem oktatása és kutatása szervezetileg már 1953-ban kettévált egy Középkori, illetve egy Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszékre, amelyek 1962-től az immár József Attila Tudományegyetemen belül folytatták a működésüket.

A két egyetemes történeti tanszék 1991. október 14-én közös tanszéki ülést tartott Anderle Ádám tanszékvezető egyetemi tanár (Középkori és Kora Újkori Egyetemes Történeti Tanszék) és A. Sajti Enikő tanszékvezető egyetemi docens (Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszék) vezetésével. A két tanszék munkatársai egy olyan kronológiai felosztást tartottak követhetőnek az oktatásban, amely a középkori egyetemes történeti kurzust a 15. század végén zárna le, az újkori kurzus a 16. századtól a 19. század hetvenes évtizedéig tartana, a legújabbkori pedig a 20. század 60-as éveivel zárulna. Ezen új korszakolással összefüggésben vetődött fel a három kurzus, három tanszék gondolata (középkori, újkori, legújabbkori).¹

Az Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszék keretén belül 1994-ben létrejött az Újkori Egyetemes Történeti Munkacsoport, amelynek vezetője 1995-ben bekövetkezett haláláig Prof. Dr. Gyimesi Sándor volt, majd pedig J. Nagy László. A munkacsoport tagjai Kukovecz György, Kövér Lajos, Nagy Géza és Eördögh István voltak. Gyimesi Sándor

¹ Feljegyzés a két egyetemes történeti tanszék 1991. október 14-én megtartott közös tanszéki üléséről.

mint a *Politikai gondolkodás története a reneszánsztól a liberalizmusig* című kutatási program vezetője 1995 őszén az egyik kezdeményezője volt az Újkori Egyetemes Történeti Munkacsoport által koordinált *A modern politikai gondolkodás kezdetei* elnevezésű konferenciának Szegeden.

Az Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszék 1997-ben kettévált, és megalakult az Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék, amelynek tanszékvezetője 2010-ig J. Nagy László professzor lett, aki egyúttal az SZTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola élén is állt, amelyen belül a Mediterráneum története modernkori doktori alprogramot is irányította. A tanszék a vezetése alatt nyolc nemzetközi konferenciát szervezett.² J. Nagy László alapította továbbá az Európai Tanulmányok Központot 1997-ben, amelynek vezetői teendőit 2002-ig látta el. Részben ennek a központnak a munkájára is vezethető vissza az egyetemen belül működő 50 kreditese, 4 féléves Európa-tanulmányok költségtérítéssel specializációs képzés. Tanszékünk több oktatója – J. Nagy László, Kövér Lajos, Ferwagner Péter Ákos – jelenleg is tart kurzusokat a jogi karon működő nemzetközi tanulmányok szakon francia és magyar nyelven. Tervbe van véve továbbá a Mediterráneum története speciális képzés (újra) indítása a tanszékünk keretein belül. Tanszékünk képviselve van a Mediterráneum Történeiszének Nemzetközi Társasága (SIHMED)³ vezetőségében, J. Nagy László az alapító tagok egyike és több tanszéki kolléga is tagja a társaságnak.

A tanszék másik professzora, A. Sajti Enikő, a Kelet-Európa és a Balkán története modernkori doktori alprogram vezetőjeként, az SZTE Történelemtudományi Doktori Iskola Tanácsának és Habilitációs Bizottságának tagjaként tevékenykedett. Tagja volt az MTA Történettudományi Bizottságának, az OTKA Történettudományi Zsűrijének és a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj Szakértői kollégiumának, a Magyar–Szerb Akadémiai Vegyesbizottságnak, valamint a *Századok* folyóirat szerkesztőbizottságának. Jelenleg is a Magyar Történelmi Társulat alelnöke. 2011-ben nemzetközi konferenciát szervezett, amelynek tanulmányai *Magyarország és a Balkán a XX. században* című kötetben jelentek meg. A. Sajti Enikő az egyetemen zajló Kelet-Európa története speciális képzés alapítója és vezetője volt.

2010 és 2019 között Kövér Lajos egyetemi docens került a tanszék élére, aki a SZTE BTK Történeti Intézet vezetői feladatát is ellátta 2009 és 2015 között. Vezetése alatt két nagyobb nemzetközi konferencia szervezésére került sor.⁴ Kövér Lajos részt vett az MTA keretében működő Magyar XVIII. Század Kutató Társaság, valamint az SZTE Magyar–francia Felvilágosodás Kutatócsoportjának munkájában. Tudományszervező tevékenységét jól mutatja, hogy 2004 és 2016 között négy nemzetközi konferenciát is szervezett.

2019 óta Varga Beáta egyetemi docens a tanszékvezető, aki 2004. január 1. óta a szege-di Történelemtudományi Doktori Iskola Modernkori Programjának titkári teendőit látja el,

² Például: *La Méditerranée et l'Europe*. Szeged, 1998; *Bonaparte Napóleon koronája és üzenete. Nemzetközi konferencia Napóleon császárra koronázásának 200. évfordulóján*. Szeged, 2004; *III. Napóleon kora és öröksége*. Szeged, 2008.

³ Société Internationale des Historiens de la Méditerranée.

⁴ Globalizáció, modernizáció, tradíciók. Wittman Tibor (1923–1972) emlékezete és öröksége. Nemzetközi tudományos konferencia. Szeged, 2012; *Nations, nationalismes, nationalités, minorités dans l'espace euro-méditerranéen 1903–1945. Colloque international, organisé par le Département d'Histoire Moderne et d'Études Méditerranéennes de l'Université de Szeged*, 2016.

2018-tól pedig a Programtanács tagja is egyben. 2009-től a Történettudományi Habilitációs Szakbizottság koordinátora, 2020-tól pedig a bizottság póttagja is. 2004-től kezdve a MTA Magyar–Orosz Történész Vegyesbizottságának, 2015-től a Szlav Történeti és Filológiai Társaságnak a tagja.

A tanszékünkön jelenleg öt oktató dolgozik, de a nyugdíjba vonult kollégáink is részt vesznek a tanszék munkájában.

A tanszék általános bemutatása

Az Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék profilját tekintve speciális jellegű tanszéknek tekinthető a Történet Intézetén belül: a kora újkori és újkori egyetemes történet mellett magában foglalja a Mediterráneum oktatását és kutatását is. A tanszék ezen kettős feladatának eleget tesz, oktatóink oktatási és kutatási területe csaknem teljesen lefedi a két profilt. A tanszék történetében kezdettől fogva hangsúlyozottan emelkedik ki a frankofón kapcsolatrendszer, Kelet- és Délkelet-Európa kora újkori és újkori története, valamint a Mediterráneum, Nyugat-Európa és az USA új és jelenkori története. Valójában a tanszék oktatóinak oktatási és kutatási tevékenysége több kontinens történetének egy szeletét is lefedi. A tanszék oktatói és kutatói „horizontálisan” nyitottak az újkori magyar történelem és a jelenkortörténet felé, „vertikálisan” pedig a szlavisztika, az amerikanisztika és a hispanisztika irányába. Fontos kiemelni, hogy tanszékünk minden oktatója minősített, két fő PhD tudományos fokozattal rendelkezik, három fő pedig már habilitált is. A két professzor emeritus, illetve emerita pedig a Magyar Tudományos Akadémia doktora (DsC).

Afrika (és Ázsia)

J. Nagy László (az MTA doktora, 1992) egyetemi tanár, jelenleg professor emeritus. Kandidátusi értekezése,⁵ amely megjelent franciául is, az első tudományos értekezés volt Magyarországon egy arab ország történetéről, amely levéltári kutatásokon alapult. J. Nagy László kezdetben a Magreb-országok, elsősorban Algéria 20. századi történetét kutatta. Tudományos publikációiban bemutatta a térség gyarmati társadalmát, a függetlenségért küzdő nemzeti mozgalmak történetét, a gyarmati rendszer elleni harc modern (politikai) formáinak kialakulását, a nemzet- és államépítést, a nacionalizmust. Kutatási tevékenysége ezenkívül kiterjedt az arab világra, illetve a Mediterráneumra is. Az utóbbi időben figyelme Magyarország és az arab világ kapcsolata felé fordult a második világháború után a rendszerváltásig,⁶ behatóan kutatja az arab-islám kultúrát, továbbá a Mediterráneum nemzetközi kapcsolatainak témakörében is publikál. J. Nagy László kiegészítő kutatásokat folytat ezenkívül az európai integráció témakörében is.⁷

Ferwagner Péter Ákos (PhD, 2003) egyetemi docens még hallgatóként J. Nagy László professzor hatására kezdett foglalkozni Észak-Afrika történetével.⁸ Emellett a közel-keleti térség 19–20. századi politikátörténete, valamint a gyarmatosítás és a dekolonizáció folya-

⁵ J. Nagy 1980.

⁶ J. Nagy 2014; J. Nagy 2019.

⁷ J. Nagy 2005. Publikációit lásd:

<https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=authors10006389> (utolsó megtekintés 2022. 09. 24).

⁸ J. Nagy – Ferwagner 2004.

matainak témakörében is publikál.⁹ 2010-től kezdve az érdeklődése egyre inkább a levantei térség (Szíria, Libanon) felé fordult, főleg a vallási felekezetek sokszínűségéből fakadó politikai berendezkedést és konfliktusokat vizsgálta. Miután 2013-ban monográfiája jelent meg az újkori Libanon történetéről és a nagyhatalmak libanoni beavatkozásairól,¹⁰ az első világháború közel-keleti harcait és diplomáciai csatározásait kezdte kutatni. Legújabb monográfiája 2021-ben jelent meg *A modern Közel-Kelet születése 1914–1924*¹¹ címmel.

Amerika

Kökény Andrea (PhD, 2005) egyetemi adjunktus fő kutatási területe az Amerikai Egyesült Államok nyugati terjeszkedése a 19. század első felében, elsősorban primer források (naplók, levelek, korabeli dokumentumok, sajtó) segítségével nem a „nagypolitika”, hanem az egyes emberek történetén keresztül mutatja be az USA északnyugati (Oregon vidék) és délnyugati (Texas) régiójának átalakulását.¹² Az elsődleges kutatási szempont az odaérkező amerikai telepesek és az őslakos indiánok, valamint más etnikumok kölcsönhatása és identitásuk formálódása. Ezenkívül az Amerika-közi kapcsolatok, az amerikai–kanadai és az amerikai–mexikói határvidék történetének kutatása áll Kökény Andrea tudományos érdeklődésének középpontjában.

Latin-Amerika

Néhai kollégánknak, Kukovecz György (1947–2006) egyetemi adjunktusnak a főbb kutatási és oktatási témái közé Kuba,¹³ a Karib-térség és Latin-Amerika 19–20. századi története,¹⁴ valamint Latin-Amerikai egyháztörténete¹⁵ tartozott. Ezenkívül érdeklődése kiterjedt a modern Európa és az euroatlanti világ kialakulására a 16–18. században, Anglia és az USA újkori történetére, valamint tartott politika- és eszmetörténeti kurzusokat is.

Eördögh István egyetemi docens 1994 és 2009 között volt tanszékünk oktatója, aki a latin-amerikai egyháztörténet témakörében tartott kurzusokat, valamint publikált monográfiát és tanulmányokat.¹⁶

Európa

A. Sajti Enikő (az MTA doktora, 2003) egyetemi tanár, jelenleg professor emerita kutatási témája a délszláv népek 20. századi történetéhez kapcsolódik. Ezen belül is figyelme elsősorban a szerb/délszláv nemzeti ideológia formaváltozásaira, valamint a Magyarország déli területein bekövetkező impériumváltásokra (1918, 1941, 1945), illetve a kisebbségbe került

⁹ Ferwagner 2017.

¹⁰ Ferwagner 2013.

¹¹ Ferwagner 2021. Munkásságát lásd:

<https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=authors10031315> (utolsó megtekintés 2022. 09. 24).

¹² Kökény 2007. Publikációit lásd:

<https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=authors10013408> (utolsó megtekintés 2022. 09. 24).

¹³ Kukovecz 1983; Kukovecz 1985.

¹⁴ Kukovecz 1999, 141–152.

¹⁵ Kukovecz 1986, 185–205.

¹⁶ Eördögh 1998.

délvidéki/jugoszláviai magyarság kisebbségtörténetének feltárására irányul.¹⁷ A Sajti Enikő akadémiai értekezését 2003-ban *Impériumváltások, revízió, kisebbség: magyarok a Délvidéken 1918–1947* címmel védte meg. Értekezése magyarul,¹⁸ angolul¹⁹ és szerbül²⁰ is megjelent. Legutóbbi monográfiája a délvidéki magyarok egyik legnagyobb formátumú kisebbségpolitikusának, Várady Imrének a hagyatékát dolgozta fel.²¹

A. Sajti Enikő tanítványának, Vukman Péter (PhD, 2010) habilitált docensnek a kutatási területe Jugoszlávia 1945 utáni története, különös tekintettel a titói Jugoszlávia külpolitikájára és a magyar–jugoszláv kapcsolatok alakulására.²² 2013 és 2016 között az OTKA posztdoktori ösztöndíja segítségével az 1948 után Magyarországon is megszerveződő szovjetbarát, kominformista jugoszláv emigráció történetét kutatta. A magyarországi levéltárakban végzett rendszeres kutatómunkán kívül belgrádi és londoni levéltárakban is folytatott levéltári kutatást. Kutatási eredményeit hazai és külföldi (Belgrád, Újvidék, Pula, Köln, London) nemzetközi tudományos konferenciákon is rendszeresen ismerteti. Az egyetemi oktatásban a Balkán-félsziget 19–20. századi történetét tanítja, valamint tevékenyen részt vesz a Balkanisztika interdiszciplináris BA specializációban és szakirányfelelőse az Európa története MA szakiránynak.

Kövér Lajos (PhD, 2003) habilitált egyetemi docens, jelenleg címzetes egyetemi tanár oktatási területe a 16–19. századi Nyugat-Európa, főképp Franciaország története, Európa a spanyol és a francia hegemonia korában, az Ancien Régime és Európa, a francia forradalom és Napóleon kora, a kongresszusi rendszer Európája, valamint III. Napóleon Franciaországa. Kutatásai a 16–18. századi francia történelemhez, ezen belül elsősorban a francia–magyar kapcsolatok vizsgálatához kötődnek, amelynek középpontjában a franciák 16–18. századi magyarságképeinek vizsgálata áll, főképp a következő adatbázis figyelembevételével: a magyarországi török világ korabeli francia nyomtatványok, francia utazók 18. századi magyarországi útleírásai, valamint a forradalmi háborúk francia hadifoglyainak memoárjaiban megjelenő magyarságkép alapján.²³

Balázs Péter (PhD, 2004) habilitált egyetemi docens doktori témája d’Argenson márki politikai filozófiája a 18. század kontextusában,²⁴ majd Martinovics Ignácra, Verseghy Ferencra, Teleki Józsefőre és a magyar szabadgondolkodókról írt monográfiát²⁵ és tanulmányokat magyarul és franciául. Ezt követően figyelme a belga történelem felé fordult és

¹⁷ A. Sajti 2010a. Publikációit lásd:

<https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=authors10008163> (utolsó megtekintés 2022. 09. 24.).

¹⁸ A. Sajti 2004.

¹⁹ A. Sajti 2003.

²⁰ A. Sajti 2010b.

²¹ A. Sajti 2016.

²² Vukman 2011; Vukman 2017. Publikációit lásd:

<https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=authors10019649> (utolsó letöltés 2022. 09. 24.).

²³ Kövér 2007; Kövér 2016.

²⁴ Balázs 2004.

²⁵ Balázs 2013.

tudományos kutatómunkája eredményeképpen jelent meg egy újabb monográfiája.²⁶ Az utóbbi években az újkori vallási tolerancia és a felekezetiesedés (konfesszionizáció) témáját, valamint a modern természetjog magyarországi jelenlétét kutatja.

Európa és (Ázsia)

Varga Beáta (PhD, 2002) habilitált tanszékvezető egyetemi docens kutatási témája Ukrajna 17–18. századi története, hangsúlyozottan előtérbe állítva az orosz–ukrán konfliktus történelmi gyökereinek vizsgálatát a 17. század közepétől kezdve, amikortól nyomon követhető az önálló ukrán államiság megteremtésére irányuló törekvés az ukrán vezető körök részéről. A nemzeti ukrán állam létrehozására irányuló kísérletek történetében kulcsfontosságú jelentőséggel bír az 1648–1708 közötti időszak, amikor a Bogdan Hmelnyickij által vezetett „összukrán” és egyben *protonemzeti jellegű* mozgalom először teremtett nagy történelmi lehetőséget a szuverén Ukrajna kialakulásához és egyben több alternatívát kínált az ukránok számára: önállóságot, autonómiát vagy alávetettséget.²⁷ Varga Beáta társszerzőként vett részt két Ukrajna-történet megjelentetésében is.²⁸ Újabb kutatási területei közé tartozik Galícia története 1772–1918 között,²⁹ és több publikációja jelent meg a magyarországi hajdúság és az ukrajnai kozákság történeti párhuzamai témájában.³⁰

Tanszéki kiadványok

Az Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék önálló sorozatot – *Mediterrán Tanulmányok* – jelentet meg. 1987-ben került megrendezésre – az országosan is első – nemzetközi mediterrán konferencia *Kolonializmus, antikolonializmus, nemzeti felszabadulás Észak-Afrikában. A Mediterráneum a 19–20. században* címmel. Az előadások pedig megjelentek az ekkor indult *Mediterrán Tanulmányok (Études sur la région méditerranéenne)* első számában. Az évenként megjelenő idegen nyelvű kiadványban, amelynek hamarosan már a 33. száma jelenik meg, eddig 18 országbeli szerzők által francia, olasz, angol, arab, spanyol, német nyelven közel 200 tanulmányt publikáltak. 2020-ban pedig külön, a PhD-hallgatók által írt tanulmánykötet is megjelent.

Tanszékünk oktatója, Ferwagner Péter Ákos szerkeszti a *Tehetségek a történettudomány szolgálatában* címmel évenként megjelenő tanulmánykötetet, amely elsősorban a helyi TDK-n jól teljesítő hallgatók tanulmányait foglalja magában.

Oktatóink rendszeresen publikálnak a Történet Intézet kezelésében működő *Acta Historiában*, az *Aetasban*, az idegen nyelvű *Chronicában*, valamint az országos történelmi kiadványokban – *Századok, Történelmi Szemle, Világtörténet* – is.

²⁶ Balázs 2017. Publikációit lásd:

<https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=authors10030919> (utolsó letöltés 2022. 09. 24).

²⁷ Varga 2004; Varga 2008.

²⁸ Font – Varga 2013; Fedinec – Font – Szakál – Varga 2021.

²⁹ Varga 2012, 483–495.

³⁰ Varga 2020, 171–184. Lásd még:

<https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=authors10028004> (utolsó megtekintés 2022. 09. 24).

Nemzetközi és Erasmus-kapcsolatok

Egyetemes történeti tanszékként a hazai tudományos életben való aktív részvétel mellett a hatékony és sikeres munkához elengedhetetlen a széleskörű nemzetközi tudományos kapcsolatrendszer kiépítése és hosszú távú fenntartása. Tanszékünk oktatói több nemzetközi tudományos társaság tagjai közé tartoznak.³¹

A kétoldalú nemzetközi kapcsolatok kiépítéséhez többek között kiváló lehetőséget nyújt az oktatók számára kialakított Erasmus-program, amely hozzájárulhat a már meglévő partnerkapcsolatok fenntartásához és további bővítéséhez, valamint új kapcsolatok kiépítéséhez. Az 1990-es évektől intenzív oktatási és tudományos kapcsolatok alakultak ki francia³² és olasz³³ egyetemekkel, valamint a tuniszi (Manouba)³⁴ egyetemmel. A 2000-es évek elejétől pedig Erasmus-kapcsolatot alakítottunk ki máltai,³⁵ ciprusi,³⁶ szlovák,³⁷ cseh,³⁸ spanyol³⁹ és török⁴⁰ egyetemekkel.⁴¹

Doktori képzés

A tanszékünk fennállása során oktatóink témavezetésével több PhD-hallgató „nevelkedett” és jutott el a PhD-cím megszerzéséig. Az SZTE Történettudomány Doktori Iskola keretén belül jelenleg működő Modernkori programon belül oktatóink témavezetői tevékenységet végeznek a következő témakörökben: a Mediterráneum története a hozzá kötődő hispán világ, a Balkán, az Amerikai Egyesült Államok és a keleti szlávság modernkori története. J. Nagy László témavezetése alatt a doktori képzésben 17 doktoranduszhallgató, A. Sajti Enikő vezetése alatt pedig hárman szereztek PhD-fokozatot. A többi oktatónk is témavezetőként 1-2 hallgatót eljuttatott a fokozatszerzésig vagy az abszolutórium megszerzéséig.

Az Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék fennállásának 25. évfordulóját 2022. november 10–11-én nemzetközi konferenciával ünnepeltük meg méltóképpen, amellyel egyben illusztrálhattuk a tudományos munkánk eredményeit és a 25 év

³¹ Például: Platform of International Eastern European Studies (PIEES); Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies (ASEEES); C. T. H. S. Société des Savantes – Section d'Histoire Moderne et Contemporaine. Révolution française; European Association for American Studies (EAAS); European Early American Studies Association (EEASA); Cold War History Research Center.

³² Université de Paris 8, Université de Paris-Nanterre, Université d'Angers, Université de Nice Sophia-Antipolis (Nizza), Université Aix-Marseille, Università di Corsica Pasquale Paoli, Corte (Korzika), Institut de Recherches et d'Études sur les Mondes Arabes et Musulmans, l'Université d'Aix-Marseille et le Centre national de la recherche scientifique.

³³ Roma Tre, Università degli Studi di Lecce, Università degli Studi di Udine, Università degli Studi di Cagliari, Università degli Studi di Urbino, Università degli Studi di Napoli „L'Orientale”.

³⁴ Université de Manouba (Tunis) Faculté des Sciences Humaines, Département d'Histoire.

³⁵ L-Università ta' Malta.

³⁶ University of Cyprus, Nicosia.

³⁷ Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

³⁸ Západočeská univerzita v Plzni

³⁹ Universidad Complutense, Madrid.

⁴⁰ Orta Doğu Teknik Üniversitesi (Ankara), İstanbul Üniversitesi.

⁴¹ Eddig összesen 22 Erasmus-kapcsolatot építettünk ki külföldi egyetemekkel.

alatt kiépített nemzetközi kapcsolatrendszerünket is. A konferencia tanulmányai külön kötetben láttak napvilágot.⁴²

Bibliográfia

- A. Sajti 2003 = A. Sajti, E.: *Hungarians in the Voivodina 1918–1947*. (East European Monographs 674.) Boulder–Highland Lakes–New York.
- A. Sajti 2004 = A. Sajti E.: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest.
- A. Sajti 2010a = A. Sajti E.: *Bűntudat és győztes fölény: Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok*. Szeged.
- A. Sajti 2010b = A. Sajti, E.: *Mađari u Vojvodini 1918–1947*. Novi Sad.
- A. Sajti 2016 = A. Sajti E.: *Kisebbségpolitika és társadalomszervezés. Várady Imre (1867–1959) bánati magyar politikus iratai. Újvidék*.
- Balázs 2004 = Balázs P.: *La philosophie politique et morale du Marquis d'Argenson (1694–1757)*. Szeged.
- Balázs 2013 = Balázs P.: *Biblia, história és bölcselet a felvilágosodás korában*. Budapest.
- Balázs 2017 = Balázs P.: *Belga-Németalföld újkori története*. Budapest.
- Eördögh 1998 = Eördögh I.: *Az egyház a gyarmati Latin-Amerikában*. Szeged.
- Fedinec – Font – Szakál – Varga 2021 = Fedinec Cs. – Font M. – Szakál I. – Varga B.: *Ukrajna története: régiók, identitás, államiság*. Budapest.
- Ferwagner 2013 = Ferwagner P. Á.: *A libanoni kérdés és a nagyhatalmak 1840–1861*. Szeged.
- Ferwagner 2017 = Ferwagner P. Á.: *Történelem a Magreb országokban*. Szeged.
- Ferwagner 2021 = Ferwagner P. Á.: *A modern Közel-Kelet születése 1914–1924*. Szeged.
- Font – Varga 2013 = Font M. – Varga B.: *Ukrajna története*. Szeged.
- J. Nagy – Ferwagner 2004 = J. Nagy L. – Ferwagner P. Á.: *Az arab országok története 1903–2003*. Szeged.
- J. Nagy 1980 = J. Nagy L.: *A nemzeti felszabadító mozgalom kialakulása és fejlődése Algériában 1919–1947*. Szeged.
- J. Nagy 2005 = J. Nagy L.: *Az európai integráció politikai története*. Szeged.
- J. Nagy 2014 = J. Nagy L.: *A Magreb-országok története a 20. században*. Szeged.
- J. Nagy 2019 = J. Nagy L.: *Iszlám és politika. Fejezetek a politizált iszlám történetéből*. Szeged.
- Kökény 2007 = Kökény A.: *Angol-amerikaiak Texasban 1821–1845*. Szeged.
- Kövér 2007 = Kövér L.: *A XVIII. század magyarságképe elfeledett francia források tükrében*. Szeged.
- Kövér 2016 = Kövér L.: *Documents et témoignages français imprimés sur la Hongrie 1565–1814*). Szeged.
- Kukovecz 1983 = Az agrárkérdés a kubai politikai harcokban: az 1930–1952 közötti korszak néhány vonása. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica* 77: 121–139.
- Kukovecz 1985 = Kukovecz Gy.: Kuba és a spanyol polgárháború. *Világtörténet* 7/3: 69–84.
- Kukovecz 1986 = Kukovecz Gy.: A katolicizmus szerepe Latin-Amerika mai fejlődésében. In: *Szakadék. Előadások a harmadik világról*. Szerk. Anderle Á. Szeged, 185–205.

⁴² Varga – Kökény – J. Nagy – Ferwagner 2023.

- Kukovecz 1999 = Kukovecz Gy.: Felvilágosodás és politikai ébredés az Újvilágban. In: *A modern politikai gondolkodás kezdetei. Eszmék és folyamatok*. Szerk. Kukovecz Gy. Szeged, 141–152.
- Varga 2004 = Varga B.: *Orosz–ukrán konfliktus a perejaszlavi egyezménytől az andruszovói békéig*. Szeged.
- Varga 2008 = Varga B.: *Önállóság, autonómia vagy alávetettség*. Szeged.
- Varga 2012 = Varga B.: Galícia, az „ukrán Piemont”? In: *„Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére*. Szerk. Bagi D. – Fedeles T. – Kiss G. Pécs. 483–495.
- Varga 2020 = Varga B.: Az ukrajnai kozákság és a magyarországi hajdúság genezisének összehasonlító vizsgálata. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica* 145: 171–184.
- Varga – Kökény – J. Nagy – Ferwagner 2023 = *Frontière et identité à l'époque moderne dans l'espace méditerranéen et en Europe centrale et orientale / Borders and Identity in the Modern Times in the Mediterranean and Central Eastern Europe*. Éd. Varga, B. – Kökény, A. – J. Nagy, L. – Ferwagner, P. Á. Szeged.
- Vukman 2011 = Vukman P.: *Moszkvától Londonig. Nagy-Britannia és Jugoszlávia a szovjet–jugoszláv konfliktus idején (1948–1953)*. Szeged.
- Vukman 2017 = Vukman P.: *„Harcban Tito és Rankovics klikkje ellen”. Jugoszláv politikai emigránsok Magyarországon (1948–1980)*. Budapest.

MARJANUCZ LÁSZLÓ

A Modernkori Magyar Történeti Tanszék

Department of Modern Hungarian History. The roots of our department go back to the beginning of The Department of History of Hungary at The University of Kolozsvár in 1872. Its founder professor was Károly Szabó. In 1892, the Department of Hungarian Cultural History became the second institution in the country to teach history in Hungarian. Its founding professor was László Erdélyi. The University was forced into exile in 1919 and it continued to operate in Szeged from 1921 with, among others, the two unaltered departments of Hungarian history. Lajos Szádeczky-Kardoss became the first head of the relocated Department of History of Hungary. The two departments were merged and became part of the new university in Szeged under the leadership of Egyed Hermann in 1940. The University of Szeged was founded in 1945 along with the new Department of Hungarian History lead by its former head. The headship of Gyula Mérei (1951–1981) marks the beginning of the structural and educational changes in order to be better aligned with the new Soviet model. The finalization of our predecessor department's name in 1962 also mirrors this new direction, (Department of New and Modern Hungarian History) which was in use until 2017. Ever since, due to another shift, our department's name has been Department of Modern Hungarian History. In the past 60 years, it operated with 3–6 full time lecturers, most of them holding an academic rank and who researched and lectured on the history of Hungary of the period between 18th and 20th century.

Keywords: Foundation in Kolozsvár, Department of History of Hungary, Department of Hungarian Cultural History, exile, integration, relaunch, soviet model, Department of New and Modern Hungarian History, renewal

A „Modernkori Magyar Történeti Tanszék” elődei korábban változatos nevek alatt működtek. A kolozsvári egyetem (1872–1919), majd a szegedi folytatás (1921–1940) időszakába visszanyúló hagyományok bemutatására most nincs lehetőség. E korszakból tanszéki elődeinknek tekintjük a Magyar Történelmi Tanszék (1872–1940), illetve a Magyar Művelődéstörténelmi Tanszék (1892–1940).¹ A források és az irodalom gyakran fölváltva használja velük kapcsolatban az „intézet” és a „tanszék” fogalmát, de tartalmilag ugyanazt az egységet értve alatta, amelyből a Horthy Miklós Tudományegyetem (1940–1944) egyesített

¹ Tóth 2022, 311–330.

Magyar Történelmi és Művelődéstörténelmi Intézete (1941–1950),² illetve a Szegedi Tudományegyetem (1945–1962) Magyar Történelmi Tanszéke kinőtt.³

Jelentős, az új helyzethez igazodó változásnak tekintjük történetünkben a tanszék élén bekövetkezett személycserét. 1951-ben a Magyar Történelmi Tanszék vezető professzorává Mérei Gyulát (1911–2002) nevezték ki. Ő már a háború előtt is ismert történész volt, de önálló katedrához most jutott először, előbb docensi, majd egyetemi tanári beosztásban. Szekfű Gyula tanítványának tekintette magát, teljes joggal. Mesterének hatása megmutatkozik egyik legismertebb munkájában (*Magyar politikai pártprogramok 1867–1914, 1934*) is. 1934–1938 közötti bécsi kutatóösztöndíja alapozta meg gazdaságtörténelmi szemléletmódját és ez irányú érdeklődését.⁴

Tanszékvezetősége alatt (1951–1981) nagy szervezeti átalakulás történt. Fölszámolták a kizárólag a professzorra épülő tanszéki rendszert, intézményesítették a tanszékvezető körüli tudományos asszisztenciát. Ő maga az új szovjet szisztéma szerint 1952-ben megvédte kandidátusi disszertációját, 1967-ben pedig akadémiai nagydoktori dolgozatát. Az MTA 1979-ben választotta rendes tagjai közé.⁵ A tanszékvezetés mellett 1960–1964 között a kardinális tisztségét is betöltötte. Az 1957. február 16-i kari tanácsülés megállapította a karon működő tanszékek nevét, tekintettel az oktatás új alapokra helyezésére. Eszerint tizenkét tanszék alkotta a kart. A történelmet az Ókortörténelmi, az Egyetemes Történelmi, illetve a Magyar Történelmi Tanszék oktatta. A tanszékek végleges elnevezése csak 1962-re alakult ki.⁶ Akkor az addig egységes Magyar Történelmi Intézetet megosztották, s létrejött az Új- és Legújabbkori Magyar Történelmi Tanszék (1962–2017).

Új- és Legújabbkori Magyar Történelmi Tanszék 1962/1963–2016/2017

E tanszék története a mai napig kontinuus. Korábbi oktatói között találjuk azokat, akik még az 1950-es években kezdték pályafutásukat, ami a mai tanszék közvetlen előéletébe torkollott, így nevük összefonódott azzal. Ezért indokolt, hogy őket közvetlen elődeink közé soroljuk. Mások volt kollegaként szerepelnek a bemutatott munkatársak között, ők hosszú éveken át a tanszék törzsgárdájához tartoztak, de azóta kiváltak a tanszéki kötelékből.

Külön meg kell említenünk három olyan volt munkatársat, aki Budapestről rendszeresen hetente utazva kapcsolódott be tanszékünk oktató tevékenységébe: Somlyai Magda 1973 és 1988 között, azaz tizenöt éven át előadásokon és szemináriumokon keresztül oktatta az 1945 utáni magyar történelmet; Katona Tamás 1985–1990 között tartott előadásokat az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc különböző kérdéseiről⁷; majd az ő távozása után Csorba László, a reformkori magyar történet kutatója oktatott tanszékünkön 1990 és 1992 között. Az ő személyükben országosan ismert történészek járultak hozzá tanszékünk tematikus kínálatának szélesítéséhez és színvonalának emeléséhez. Meg kell még említenünk az ugyancsak Budapestről érkező, akkor még pályája elején járó Fekete Lászlót, aki Lipták Dorottya távozása (1987) után egy rövid ideig a historiográfia oktatását vállalta magára. Katona Tamás tanítványok sorát nevelte ki, s hozzájárult ahhoz, hogy a hadtörténet, első-

² Beszámoló 1943, 6–7.

³ Gaál 1999, 9.

⁴ Font 2002, 1678.

⁵ Almanach 1996, 164.

⁶ Gaál 1999, 8.

⁷ Katona Tamásról lásd Zakar 2013.

sorban az 1848/1849-es szabadságharc hadtörténete a mai napig kiemelt oktatási és kutatási területe tanszékünknek. E négy volt munkatársunk életútjára mindazonáltal ez alkalommal nem térünk ki részletesen, ahogy Vályi Zsuzsannára sem, aki Somlyai Magda tanítványaként volt tanszékünk munkatársa néhány éven keresztül, de azután 1984-ben külföldre távozott.

A bemutatás hangsúlya logikusan a tulajdonképpeni aktív tanszéki gárdára, a jelenlegi főállású munkatársakra esik. Mind a volt, mind a jelenlegi munkatársak pályafutását a tanszékre kerülésük időpontjának sorrendjében mutatjuk be.

Gaál Endre (1929–2016) 1952–1962 között a Magyar Történeti, 1962–1990 között az Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszéken tanított. A kor tudománypolitikai elveinek megfelelően érdeklődése a munkásmozgalom-történet irányába fordult. Első tudományos munkáinak egyike a szegedi munkásság 1918–1919-es forradalmi törekvéseinek bemutatásával foglalkozott (*A szegedi munkásság harca a proletárdiktatúráért Szeged francia megszállása idején*).⁸

1959-ben lett egyetemi doktor, 1973-ban kandidátus. Docenssé 1973-ban léptették elő. Oktatási témái a dualizmus kori szakszervezeti mozgalom tárgyalásától a kor pártviszonyainak, különös tekintettel a Szociáldemokrata Pártra, elemzéséig terjedtek. Kutatói érdeklődése ennél szélesebb kört fogott át. Speciális kutatási területe a nyomdaipar- és tipográfia-történet. E témában írt első munkáját a Csongrád Megyei Levéltár jelentette meg (2001). A második, befejező részt (*A szegedi nyomdászat 1920-tól a 20. század végéig*) tanszékünk a szerző műszaki szerkesztése mellett 2005-ben önálló *Actaként* (123. sz.) adta ki.

Az Országos Helytörténeti Bizottság tagjaként is jelentős szerepet vitt az új, Szeged történeti monográfiák megszületésében. A Szeged monográfiája 1–4. köteteihez számos tanulmány jelent meg a történeti tanszékek *Actáiban*, így az Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszék kiadványaiban is. A sorozat kötetei 1983–1994 között láttak napvilágot, s annak 3. kötetét⁹ Gaál Endre szerkesztette. Hiánypótló munkaként jellemezhetjük a *Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből* című forráskiadvány-sorozatot (1969–1980) is, amely négy kötetben (1868–1917, 1917–1919, 1944–1945, 1945–1948) tárja elénk a téma levéltári forrásait.

Serfőző Lajos (1930–1994) Mérei Gyula beosztottjaként kezdte egyetemi pályafutását 1958-ban a Magyar Történeti Tanszéken tanársegédként. 1959-ben szerzett egyetemi doktorátust, majd 1965-ben a történelemtudomány kandidátusa lett. 1966-ban docensi kinevezést kapott, 1978-ban egyetemi tanár lett. Mérei Gyulától 1981-ben vette át a tanszék vezetését, amit 1993-ig látott el. Közben 1970–1973 között rektorhelyettes, 1980-tól 1984-ig bölcsészkar-dékan, 1986-tól 1991-ig „tanszékcsoporthoz vezető”, vagyis a tanszékeket magában foglaló Történeti Intézet élén állt.¹⁰

A magát elsősorban „tanárnak” tekintő történész tanárnemzedékek sorát oktatta hazánk két világháború közötti történetére. Kutatási területe a korszak politika- és eszmetörténete volt, különös tekintettel a munkásmozgalom különböző irányzataira. Két kérdés iránt mutatott érdeklődést: a Horthy-kor szociáldemokrata törekvéseinek bemutatása, valamint Szeged és Csongrád megye helytörténete iránt. A korszakon belüli munkálatai során ő is hangsúlyt

⁸ Gaál 1954.

⁹ Gaál 1991.

¹⁰ Almanach 1996, 191.

fektetett a munkásmozgalmi múlt forrásainak föltárására. A *Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből 1919–1944* című iratgyűjteményt ő állította össze Gaál Endre társaként.

Jelentős a szerepe a *Szeged története* monográfiásorozat 4. (1919–1944) kötetének tartalmi formálásában és szerkesztésében. Kristó Gyula sorozat-főszerkesztő kérésére vállalta el e kötet szerkesztését. Sajnos a könyv megjelenése előtt röviddel, hatvannégy éves korában váratlanul elhunyt.¹¹

Soós Katalin (1932–2018) 1954-ben az Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszéken kezdte egyetemi karrierjét. Onnan 1969-ben került az Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszékre. Egyetemi doktori disszertációját 1960-ban védte meg. Tudományos előrehaladásának következő lépcsőfokát 1973-ban érte el a kandidátusi fokozat megszerzésével. Pályája csúcsára 1993-ban jutott, amikor a történelemtudomány doktora lett. Egyetemi beosztása szerint 1974-től tudományos főmunkatárs, 1993-tól egyetemi tanár, ami 1996-ig tanszékvezetéssel párosult. Oktatóként a dualista Magyarország történetét tanította, s elsősorban Magyarországnak a Monarchián belüli helyzetével foglalkozott. A „Túlsúly vagy függőség” című kurzusa a hazai és az ausztriai szakmai vitát is a kiegyezés értékeléséről érdemi megvilágításba helyezte.

A tudós érdeklődése oktatói témájának egy-egy részproblémájára irányult: Magyarország és Ausztria 1918 utáni külügyi kapcsolatainak alakulására, az osztrák szociáldemokrácia két világháború közötti mozgalmára, osztrák és magyar legitimisták 1938–1945 közötti helyzetére, az 1956-os forradalmat és Ausztriát összekötő szálakra.

A tudományos előmenetelének fontos állomásait jelentő alkotások (egyetemi doktori, kandidátusi, akadémiai doktori disszertációi) a Magyarország és Ausztria közötti viszony egy-egy jelentősebb problémájának földolgozását nyújtják. Ezt a kiemelkedő szakmai tevékenységet ismerte el az osztrák Tudományos Kutatások Minisztériuma, mikor 1984-ben a két ország közös múltjának föltárásában végzett eredményes munkájáért Victor Adler Állami Díjban részesítette. A Wallisch Kálmánról írt politikai biográfiájának német nyelvű megjelentetése a Grazi Egyetem gondozásában pedig bizonyítja, hogy Soós Katalin a két ország történetének egy közös alakjának elemzésével az ausztriai történettudomány gazdagításához is hozzájárult.

Meg kell említeni a linzi székhelyű ITH (Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung) nemzetközi történész társaságot, amelyhez Soós Katalin 1976-ban tagként csatlakoztatta tanszékünket, s konferenciáin Linzben összesen tizennégy előadást tartott a magyar társadalom és a baloldali mozgalmak történetéről. A linzi tudományos seregszemlén a legutóbbi időkhöz (2014) részt vett. Közös történelmünk kérdéseiről elmondhatta véleményét továbbá az Osteuropa Institut, a Karl Renner Institut, az Universität Salzburg meghívott előadójaként, illetve az Osztrák–Magyar Történész Vegyesbizottság tagjaként.¹²

Helytörténeti kutatásokat is végzett. Szeged történeti monográfiájához jelentősen hozzájárult, mivel a Wallisch Kálmánról megírt életrajza segítette a 4. kötet munkálatait.¹³

Belényi Gyula (1947–2013) 1965–1970 között egyetemünk hallgatója volt magyar-történelem szakon. Végzés után a Tudományos Szocializmus Tanszéken (1988-tól

¹¹ Serfőző Lajos (1930–1994). Nekrológ. *Délmagyarország* 84. évf. 109. (1994. május 11.): 12.

¹² Az adatok forrása Soós Katalin személyes dokumentációja és adatközlése. Hivatalos okmányok, iratok Gulya Károly tulajdonában.

¹³ Gaál, 1999, 21.

Politikaelmélet- és Jelenkortörténeti Tanszék) kezdte egyetemi pályafutását. Az Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszékre 1990-ben került adjunktusként. 1996-ban egyetemi docensnek nevezték ki, s ebben a beosztásban dolgozott 2000-ig, amikor átpályázott a Károli Gáspár Református Egyetem Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszékére. Tudományos előmenetelének főbb állomásai: 1974-ben a történelem bölcsészdoktora, 1994-ben a történelemtudomány kandidátusa, 2007-ben pedig az MTA doktora. 2001-ben habilitált a Református Egyetemen. Új munkahelyén 2007-ig docensként, majd 2013-ban bekövetkezett haláláig egyetemi tanárként dolgozott.

Szakmai életútjának fontos tényezője volt, hogy az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága függetlenített aspiránsnak jelölte a Történettudományi Intézetbe Orbán Sándor mellé (1982–1985). Agrártörténettel, elsősorban az alföldi városok településtörténetével foglalkozott, majd a foglalkozási átrétegződést, a paraszti munkásmobilitást vizsgálta az 1945–1956 közötti időszakra nézve.¹⁴ Országos visszhangot váltottak ki az extenzív iparosítás társadalomra gyakorolt hatásait vizsgáló kutatásai. A Kádár-korszak munkáshelyzetéről írt tanulmányai a kor fontos tudományos elemzései.¹⁵ Szakmai elismerését két díj mutatja: a Széchenyi Professzori Ösztöndíj (1999–2003) és a Károli Gáspár Díj (2010).¹⁶

Lipták Dorottya (1951–2018) Szegeden végzett történelem–német szakon. Első helyezett tudományos diákköri dolgozata után 1976-ban Mérei Gyula állást kínált számára az Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszéken. Előbb ösztöndíjas gyakornokként, majd miután megvédte egyetemi doktori értekezését, 1979-től tudományos segédmunkatársként, 1984-től tudományos munkatársként dolgozott tanszékünkön. Historiográfiát és történetfilozófiát oktatott. Kutatása a Horthy-kor politikatörténetére irányult: úgy szakdolgozata, mint egyetemi doktori disszertációja a Gömbös-kormány külpolitikájáról szólt. 1981-ben az újjáalakult JATE Történész Körének egyik vezetője lett. Később történeti érdeklődésének iránya változott: a politikatörténet helyébe a kultúrtörténet lépett. 1987-ben Gyimesi Sándor hívására a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen működő Közép-Kelet-Európai Akadémiai Kutatási Központba távozott, majd a MTA–OSZK Res Libraria Hungariae Kutatócsoportba került. A 19. századi magyarországi és ausztriai sajtó történetének országosan és nemzetközileg ismert kutatójává vált.¹⁷

Sipos József (1948–2021) „rendhagyó” kollégánk volt, abban az értelemben, hogy nem egy másik „szakmai műhely”, hanem a politika világából érkezett tanszékünkre. A Belényi Gyula távozásával megüresedett helyre őt nevezték ki egyetemi docensnek 2000-ben. Pályázatának támogatói (Ormos Mária, Romsics Ignác) a 20. századi magyar történelem bármely korszakának egyetemi szintű oktatójaként javasolták a tanszékre kerülését. Ez új lendületet adott tanári-tudósi alkatának, mely lendület huszonegy éven át tartott.

Életének meghatározó tényezője nyírségi (dombrádi) származása volt a szegényparasztság sorsának hagyatékával és az irányukban való eszmei elköteleződéssel. Az életpályájára ható másik fontos körülmény pedig a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán (Szeged) hallgatóként, KISZ-vezetőként és tanársegédként eltöltött időszak (1969–1978). Szegeden végzett a főiskolán történelem–testnevelés szakon. A Történettudományi Tanszéken akkoriban jó

¹⁴ Az adatok forrása: www.kre.hu/ttdi/images/CVBelenyi_Gyula (A letöltés ideje: 2022. július 30.).

¹⁵ Almanach 1996, 92.

¹⁶ www.kre.hu/ttdi/images/CV/Belenyi_Gyula (A letöltés ideje: 2022. július 30.).

¹⁷ Gyáni 2018, 87–89.

generációk sűrűsödtek össze, előnyös és inspiratív légkör alakult ki, ami sok egyéni fejlődést indított el, köztük Sipos Józsefét.

Középiskolai történelem tanári diplomát munka mellett a József Attila Tudományegyetem hároméves kiegészítő szakán szerzett. 1975-ben kinevezték tanársegédnek a szegedi főiskola Testnevelés Tanszékére. 1978-ban doktorált *A Kisgazdapárt és a bethleni konszolidáció* című dolgozatával. Trogmayer Ottó ajánlatát elfogadva 1978-ban „átigazolt” a Móra Ferenc Múzeum Történeti Osztályára, ahol 1981-ig történész-muzeológusként dolgozott. 1981–1984 között ösztöndíjat kapott a Lomonoszov-egyetemre (Moszkva), ahol *Közép-Európa parasztpártjai 1918–1919* címmel folytatott kutatásokat. E tárgykörből írta kandidátusi disszertációját, amit Moszkvában 1984-ben védett meg, s ezzel tudományos pályájának csúcsára érkezett.

A tudományos munka egész életében végigkísérte, de történészi vénája mellett megmaradt intenzíven politizáló közéleti embernek. 1987-ben került az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályára. A hamarosan elindult közéleti változások hatására 1988-ban csatlakozott az MSZMP-n belüli reformkörü mozgalomhoz. A rendszerváltás időszakában tartott még szemináriumokat a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán, de 1990-től már a megalkuló MSZP apparátusában tevékenykedett. 1994–1996 között az MSZP Társadalompolitikai Titkárságát, majd 1998-ig az országgyűlési frakció Szervezési és Sajtótitkárságát vezette.

Amikor 2000-től újra a történész pályáján mozgott, visszatért régi témáihoz. A parasztpártok 1918–1919-i földprogramjai foglalkoztatták, illetve a korszak földreformjai (1921, 1945). De a legnagyobb figyelmet a kor parlamenti választásainak (1920, 1922), a Nagyatádi Szabó István-féle kisgazdapárt történetének szentelte. Nála jobban senki nem ismerte ezt a témát, ide vágó könyvei, tanulmányai megkerülhetetlenek a historiográfiai irodalomban.

2020 szeptemberében az Ünnepi Könyvhét eseményeként mutatták be *A bethleni kétharmad. A Kisgazdapárti kormánypárttá bővítése és az 1922-es választások* című könyvét. Egyetemi munkássága elismeréseként a Szenátus 2018-ban címzetes egyetemi tanári címet adományozott számára.

Szabó Pál Csaba (1964–)¹⁸ a JATE-n szerzett diplomát, ezután 1987-től kezdve demonstrátorként, tanársegédként (1989), majd adjunktusként (1996) tartott kurzusokat a dualizmus kori Magyarország történetéből. Kutatói érdeklődésének homlokterében a 19. századi Magyarország kormányzattörténete, vármegyei közigazgatása, parlamenti viszonyai, választási rendszere állott. Kutatásai kapcsolódtak a századforduló eszméletörténeti változásaihoz, a dualizmus kori magyar vasutastársadalom mozgásaihoz és a Ferenc József-i magyar hétköznapi világához. Közép-európai levéltárak (Kassa, Temesvár, Eperjes, Bécs, Kolozsvár, Szabadka, Szepesszombat) primer forrásai alapozták meg kárpát-medencei regionális kutatásait. Számos történeti tanulmányt, ismeretterjesztő cikket, önálló kötetet írt, elindította a *Kárpátia Könyvek*, a *Szindbád könyvek* és a *Trianon Kiskönyvtár* című könyvsorozatokat. A 19. századi magyar társadalomtörténethez kapcsolódva helytörténeti kutatásokat végzett Sármellék, Várpalota, Kiskunhalas települések múltjáról. Nevét országosan azonban vasúttörténeti kutatásai, publikációi tették ismertté. Bölcsészdoktori értekezését is e témában (*A magyar vasutas-társadalom szerkezete a századfordulón*) védte meg 1996-

¹⁸ Pályarajzának forrása életrajza, illetve a tanszék iratai között található tanszékvezetői beszámolók.

ban. Az ebből született könyve érdemes összefoglaló egy fontos foglalkozási rend történeti szerepéről.¹⁹ 2002-ben fölvételt nyert a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Doktori Iskolájába, Tóth József intézetvezető-professzor irányítása alatt. Témája: A 19. századi magyar közigazgatás földrajzi alapjai. A képzést kiváló eredményű abszolutóriummal fejezte be. Azonban egy közbejött új szakmai perspektíva lehetőségét megragadva 2016-ban távozott tanszékünkéről.

Részben már ezt megelőzően, részben az ezt követő évek során több történeti és emlékeztetpolitikai szervezetet hozott létre, illetve vezetett. A nevéhez kötődik a Trianon Múzeum (Várpalota) és a Kárpát-medence Intézet (Várpalota) megalapítása. Tudományos konferenciák és közösségi rendezvények rendszeres résztvevője, különös tekintettel a külhoni kezdeményezésekre és szakmai találkozókra. A szegedi történészhallgatók civil kezdeményezéseinek éveken át aktív támogatója és segítője volt, a hallgatók körében nagy népszerűsége tette szert, mint külhoni tanulmányi kirándulások (Arad, Temesvár, Nagyszalonta, Zombor, Szabadka, Újvidék, Zenta) koncepciójának kidolgozója és gyakorlati vezetője.

Marjanucz László (1954–)²⁰ 1994-ben került a tanszékre Soós Katalin megkeresése nyomán. A tanszékvezető a 18. századi magyar történelem oktatására és ehhez kapcsolódó témák kutatására kérte fel. A feladatkört 1996-tól 2019-ig egyetemi docensi beosztásban látta el. 2003–2009 között, két cikluson át a Történeti Intézet vezetői posztját is betöltötte. A jogilag új tanszéki formációt (Modernkori Magyar Történeti Tanszék) a létesítésétől, 2017-től 2019-ig vezette.

Felsőfokú tanulmányait a szegedi JGYTF történelem–orosz szakán végezte (1973–1977), majd a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem történelem szakán folytatta, ún. kiegészítő szakon (1979–1982). 1980–1986 között történész-muzeológusként a Móra Ferenc Múzeum Történeti Osztályán dolgozott. Innen pályázott a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékére kiírt adjunktusi állásra 1986-ban. Múzeumi évei alatt nyert felvételt az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága által meghirdetett aspirantúrára. Hanák Péter aspiránsaként *A polgári család a 19. században* című téma kutatása volt a feladata 1983–1986 között. 1986-ban tagja lett Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesületnek.

Egyetemi doktori (kisdoktori) oklevelét 1984-ben szerezte meg Szegeden. 1996-ban védte meg az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága előtt kandidátusi értekezését (*A polgárosodás társadalomtörténete Szegeden a 18–19. században*). 2007-ben a Szegedi Tudományegyetemen habilitált.

A doktorképzés Modernkori Programjában törzstag. Témavezetettjei közül 11 doktorandusz sikeresen védte meg a disszertációját.

1994-től 2019-ig a Tanszéken ő oktatta a 18. századi magyar történelmet. A korszakot két szemeszterre szabott tantárgyi egységre bontva tárgyalta: első félévben kormányzattörténet (*Magyarország a Habsburg abszolutizmus rendszerében*), a másodikban gazdaság- és társadalomtörténet (*Gazdaság és társadalom a 18. századi Magyarországon*) került terítékre. Így a történészképzés időbeli vertikuma folyamatossá vált, a felszabadító (Karlóca), illetve a függetlenségi harcok lezárulását (szatmári béke) követően a rendi Magyarország

¹⁹ Szabó 1996.

²⁰ A pályakép adatainak forrása a szerző birtokában található kinevezési anyagok, okmányok és kéziratok.

addig kevésbé oktatott korszaka is tanrendi anyag lett. A főkéllégiumok speciális szemináriumokkal egészültek ki. *A rendi ellenállástól a nemesi reformmozgalomig* témájú szeminárium II. József uralmának következményeit vette számba. A *Nemzetiségek térnyerése Magyarországon a 18. században* című gyakorlat társadalmi fejlődésünk kulcsmozzanatát, Magyarország soknemzetiségűvé válásának folyamatát követte nyomon, olyan korszakra nézve, amikor a kérdés még nem bírt politikai töltettel, és inkább a népek etnikai, vallási, közjogi helyzete dominált.

Alapkutatásokat végző történész, emiatt inkább tanulmányokat publikált. Kezdetben a polgárosodás magyarországi sajátosságainak föltárása érdekelte (például a zsidóság szerepe), majd az alföldi mezővárosok társadalomtörténete felé fordult figyelme. Az utóbbi évtizedekben pedig a Temesi Bánság (1716–1778) története foglalkoztatta, mert számtalan tanulsággal szolgáló modernizációs kísérlet alanya volt ez a külön kormányzott tartomány.

Külföldi ösztöndíjai és kutatóútjai Ausztriába (Bécs), illetve Németországba (Bielefeld, 1985; Freiburg, 1989; Göttingen, 1994; Berlin, 2010) támogatták a polgári családformák és a demográfiai fejlődés európai dimenzióit, valamint az Államtanács (Staatsrat) 18. századi magyar politikáját kutatni.

Tagja a Magyar Történelmi Társulatnak, elnöke a Szegedi Akadémiai Bizottság Magyar Történeti Munkabizottságának és a Koch Sándor Csongrád Megyei Tudományos Ismeretterjesztő Társaságnak. 2018 óta vezeti a Csongrád Megyei Honismereti Egyesületet. 2009-ben lett Magyarcsanád díszpolgára.

2005-ben „Honismeretért emlékérmét” kapott helytörténeti kutatásaiért, 2009-ben pedig az Országos Honismereti Szövetség Bél Mátyás Díjat adományozott számára az Alföld és a Délvidék török utáni állapotát föltáró tudományos munkásságáért. 2019-ben történt nyugdíjazásakor megkapta a „Pedagógus Szolgálati Emlékérem” miniszteri kitüntetést. Ma is aktív részese a tanszéki munkának óraadóként és doktoranduszok témavezetőjeként.

Pelyach István (1959–) egyetemi tanulmányait az ELTE történelem–pedagógia szakán végezte, ahol 1984-ben diplomázott. 1985 augusztusában vette fel a tanszékre Serfőző Lajos tanszékvezető. 1995 és 2009 között óraadóként tanított a Károli Gáspár Református Egyetem „testvértanszékén” (Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszék), illetve a Budapesti Média Intézetben is.²¹

Oktatási korszaka a 19. század első felének magyar történelme, a reformkor, illetve az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc. Szemináriumokon kiemelten foglalkozik a forradalom, az önvédelmi háború és a szabadságharc kérdéseivel. Önálló kurzust szentel a Kossuth-emigráció belső viszonyai és európai kapcsolatrendszere bemutatásának. Főkéllégiumai mellett oktatja az önálló magyar hadügy kialakulását a 18. század elejétől a dualizmus koráig, az 1848/1849-hez kapcsolódó kultuszok és mítoszok történetét, e kultuszok jelentéstartalmának alakulását napjainkig. Kutatási területe az önvédelmi háború és a szabadságharc hadtörténete, az aradi vértanúk élettörténete, a szerb–magyar viszony a forradalom és szabadságharc idején.

Évente több hazai tudományos konferencián és emlékülésen tart előadást a jelzett témákról, ismeretterjesztő előadásainak száma évente tizenöt–húsz. Külföldön is tartott előadásokat főbb kutatási témáiról, így többek között Londonban, Párizsban, Bukarestben.

²¹ „Előadónkról” = <https://u-szeged.hu/szabadegyetem> (A letöltés ideje: 2022. július 30.).

Erdélyben, a Délvidéken és a Felvidéken évente tart megemlékezéseket, ismeretterjesztő előadásokat.

1991-től az *Aetas* történettudományi folyóirat szerkesztőségi tagjaként rendszeresen szerkeszt számokat, eddig mintegy harmincat. Kossuth Lajosról kismonográfiát írt, több kötetnek társszerzője.

Vezetőként 2016 óta szervezi és irányítja az Országgyűlés Hivatala keretében azt a projektet, melynek célja egy országgyűlési képviselői adattár létrehozása, s koordinálja az Országház Könyvkiadó kiadványainak szerkesztését. Ennek részeként állt össze a tíz kötetből álló sorozat a magyar országgyűlések történetéről, melynek darabjai a kiadó gondozásában jelentek s jelennek meg folyamatosan. Napjaink fontos historiográfiai eseménye a különböző korszakok magyar törvényhozási intézményeinek történetét taglaló kötetek megjelenése.

2009-től részt vesz az Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny történelem szakbizottságának munkájában, illetve az országos döntő zsűrijében. 1989-es alapítása óta tagja a Görgei Körnek, s 2011 óta elnökségi tagja az Országos Széchenyi Társaságnak. 2014-től tölti be a Nagy Gáspár Alapítvány Kuratóriumának elnöki tisztét.

Deák Ágnes (1960–)²² 1985-ben került az Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszékre, azóta itt dolgozik. Saját „nevelésű” munkatársnak számít, hisz egyetemi tanulmányait is itt, helyben végezte. Oktatási tevékenységét tudományos segédmunkatársi beosztásban kezdte. 1990-től adjunktus, 2001-től docens, 2014-től egyetemi tanár. 2019-ben kinevezték a Modernkori Magyar Történeti Tanszék élére, így huszonhárom év után újra professzori rangú tanár a tanszékvezető. Ezt a posztot 2022-ig töltötte be.

1990-ben szerezte meg kisdoktori oklevelét Szegeden *Nacionalizmusok összttüzében. Eötvös József, Kemény Gábor és Mocsáry Lajos nemzetiségpolitikai vitája (1856–1860)* című értekezése alapján summa cum laude minősítéssel. PhD-disszertációját (*Nemzetiségi egyenjogúsítás. Nemzetiségi konfliktusok és kormányzati nemzetiségi politika Magyarországon, 1849–1860*) 2000-ben védte meg az ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskolájában Pajkossy Gábor vezetésével, ugyancsak summa cum laude minősítéssel. Eddigi tudományos pályafutása csúcsaként 2014-ben megkapta az MTA doktora (DSc) címet. Tudományos érdeklődésének megfelelően a tanításban is a 19. századi magyar történelem került előtérbe. Elsősorban reformkori, illetve neoabszolutizmus kori témák előadásával és szeminarizálásával foglalkozik. A tanszék speciális képzési programjában módszertani, illetve történelemelméleti kurzusokat vezet. Fontos feladatának tekinti, hogy az érdeklődő hallgatóknak lehetőséget nyújtson a források feldolgozása munkafolyamatainak megismerésére és gyakorlati kipróbálására. Tanszékünkéről egyedülként 1992-ben bekapcsolódott az egyetemi szinten szervezett Hungarian Studies Program keretében folyó angol nyelvű oktatásba. Feladata a modernkori magyar történelem angol nyelvű tanítása kérdéseinek tartalmi és metodológiai tárgyalása volt szemináriumi formában, 2001-ig három–négy alkalommal hirdette meg a kurzust.

A háromszintű képzés (BA, MA, PhD) bevezetése után az új viszonyokhoz igazodva módosított oktatási témáin, hogy azok a differenciáltabb igényekhez jobban illeszkedjenek. Ez megmutatkozik témavezetett szakdolgozatainak számában (2022-ig körülbelül 120),

²² A pályakép adatainak forrása Deák Ágnes által a szerző részére megküldött „Tudományos önéletrajz”, illetve „Szakmai önéletrajz”.

illetve az SZTE Történelem Doktori Iskola Modernkori programjában irányítása alatt védett (2 fő) illetve védés előtt álló (3 fő) doktoranduszainak számában.

Tudományos kutató munkája a Habsburg Birodalom és azon belül Magyarország 1849 és 1867 közötti történetére összpontosul. A neoabszolutizmus kormányzatának nemzetiségi politikája, a Schmerling-provizórium sajtópolitikája, az 1849–1867 közötti államrendőrség és besűgőhálózatának története részben új forrásokon alapuló, részben eddig alig kutatott témáinak föltárása áll érdeklődésének homlokterében.

Két külföldi tanulmányútja különös fontossággal bírt tudományos pályafutása szempontjából: a Soros Alapítvány ösztöndíjával az oxfordi Brasenose College-ban R. J. W. Evans professzor irányítása alatt eltöltött 1991/1992-es tanév, illetve a Horst Haselsteiner professzor támogatta Lisa Meitner Stipendium Bécsben (1996–1997).

Szakmai-tudományos reputációjához tartozik még, hogy számos hazai pályázatot nyert a főtebb már említett témák kutatására: így OTKA kutatási támogatások (*Besűgó rendszer – 1998–2000, Schmerling-provizórium – 2010–2014*), NKFI kutatási támogatás (*Államhatalom és politikai sajtó – 2016–2021, Autonomisták és patentálisok. A Protestáns Pátens körüli politikai küzdelmek Magyarországon – 2022–2024*).

Szakmai közéleti tevékenységének központi eleme az *Aetas* történettudományi folyóirat szerkesztőségében végzett munka. A lapot 1985-ben alapították, Deák Ágnes 1989-ben csatlakozott a szerkesztőséghez, 1991 óta a folyóirat főszerkesztője. A szakmai közélet más fórumain is aktív. 2004 óta az MTA köztestületi tagja, 2010–2016 között az MTA választott köztestületi képviselője. Ebben a minőségében részt vett az MTA II. Filozófiai és Történettudományi Osztály munkájában. 2010 óta folyamatosan választott tagja az MTA Történettudományi Bizottságának, melynek több éven át az egyik alelnöke. 1998-tól folyamatosan tagja a Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesületnek.

Giczi Zsolt (1964–)²³ egyetemi tanulmányait 1988-ban fejezte be. Azóta a Modernkori Magyar Történeti Tanszék (régebben Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszék) oktatója. Kezdetben tudományos segédmunkatársi, majd tanársegédi, 1998-tól pedig adjunktusi munkakörben végzi a munkáját. 1995-ben védte meg egyetemi doktori értekezését, amelynek címe *Az 1938-as Szent István jubileumi év Szegeden*. 2002-ben kitűnő eredményű abszolutóriummal zárta az ELTE Történeti Doktori Programjában végzett képzést. 2009-ben PhD-fokozatot szerzett ott *A katolikus–protestáns egyházi kapcsolatok fő vonásai a Horthy-korszak Magyarországon* című disszertációjával. Témavezetője Gergely Jenő volt. Tudományos kutatási területe azóta is a 20. század első felének magyarországi egyháztörténete, például a Magyarországi Evangélikus Egyház második világháború utáni története. De tanulmányai érintik az egyház és államhatalom 1948–1950 közötti viszonyát is. Elsők között foglalkozott az evangélikus egyház 1956 alatti magatartásával.

Alapító tagja volt a Szegedi Akadémiai Bizottság Modernkori Egyháztörténeti Munkabizottságának, melynek konferenciáin rendszeresen tart előadásokat ugyanúgy, mint a Magyarországi Evangélikus Egyház tudományos rendezvényein, valamint tanszékünk és Történeti Intézetünk hasonló eseményein.

Oktatói munkája az első években az 1945 utáni magyar történelemre és a 20. századi hazai egyháztörténetre terjedt ki. Az 1990-es évek közepétől a Horthy-korszak társadalom-, politika-, művelődés- és egyháztörténetéből tartott előadásokat és szemináriumokat. Ezek

²³ Az életút adatainak forrása Giczi Zsolt életrajza, illetve az őt is érintő tanszéki beszámolók, iratok.

mellett a hallgatók körében népszerűek voltak a magyarországi protestantizmus történetét tárgyaló kurzusai is. Az utóbbi néhány évben a dualista korszak politika-, kormányzat- és kultúrtörténetét oktatja. Ezek az órái kiegészülnek modernkori magyar egyháztörténeti témájú kurzusokkal.

Három doktoranduszhallgató témavezetőjeként bekapcsolódott egyetemünk Történettudományi Doktori Iskolájának munkájába is. A doktori iskola titkári teendőit 2000-től tizenhat éven keresztül látta el.

Zakar Péter (1963–) történelem–filozófia szakon végzett 1989-ben a József Attila Tudományegyetemen. 1990-ben a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékének oktatója lett, s 2006-ig tanította az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc, illetve a dualizmus korának történetét. 2006 és 2014 között a Csongrád Megyei Önkormányzat alelnöki posztját töltötte be. 2011-től oktatott a Gál Ferenc Főiskolán is, 2012–2017 között a főiskola Társadalomtudományi és Szociális Képzési Kar dékánja is volt. Eközben (2011) kinevezték az SZTE Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszékére főiskolai tanári beosztásban. 2019-ben egyetemi tanárrá lépett elő, s azóta e minőségben látja el oktatói feladatát a 18–19. századi egyháztörténet területén.²⁴

2018 óta tagja az egyetemi csúcsvezetésnek: az SZTE nemzetközi és külkapcsolati rektorhelyettese. Az egyetemen folyó tanárképzési feladatok ellátására főállítot Tanárképző Központ főigazgatói tisztét 2020-tól látja el.

1995-ben a József Attila Tudományegyetemen szerezte meg egyetemi doktori címét. PhD-fokozatát pedig 1998-ban nyerte el a Janus Pannonius Tudományegyetemen történelemtudományból. 2004-ben habilitált a Pécsi Tudományegyetemen.²⁵ 2019-ben a Magyar Tudományos Akadémia sikeres védelme alapján odaítélte számára a „történelemtudomány doktora” (DSc) címet. (Témája: *A Csanádi Egyházmegye az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc időszakában.*)

Három témavezetettje szerzett eddig PhD-fokozatot, és egy doktorandusza abszolutóriumot. Oktatói munkája 1848/1849 történetét, illetve a 19. század egyháztörténetét öleli fel, ezen belül speciális hadtörténeti (Görgei-kérdés), illetve egyháztörténeti (a katolikus papság részvétele a szabadságharcban) kérdésekre is kitér. Két intézmény doktori képzésében is részt vesz (Szegedi Tudományegyetem Történettudományi Doktori Iskola, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola), az előbbiben törzstagként, az utóbbiban oktatóként.²⁶ Fő kutatási területe a 19. századi magyar történelem, egyháztörténet, illetve az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc története. Tanulmányait a *Századok*, továbbá a *Hadtörténelmi Közlemények*, az *Aetas* és más szakfolyóiratok közölték.²⁷

Kutatómunkát folytatott a bécsi levéltárakban az Osztrák–Magyar Akció Alapítvány (1998, 2000, 2002), illetve a Klebelsberg Ösztöndíj, MÖB CH ösztöndíj támogatásával. 1848/1849-es had- és egyháztörténeti forrásokat tárt fel a Temesvári Római Katolikus Püspökség levéltárában és az Arad Megyei Állami Levéltárban. Kezdeményezésére indult el az Aradi Ereklémúzeum-kutatás európai uniós támogatással. Ennek eredményeként született

²⁴ A Gál Ferenc Egyetem Tanulmányi Osztályának közlése alapján.

²⁵ „Munkatársaink”. www.delvidekkutato.hu (A letöltés ideje: 2022. július 30.).

²⁶ Országos Doktori Tanács – Személyi Adatlap (A letöltés ideje: 2022. július 30.).

²⁷ Bővebben: életrajz www.tomegsirok.hu (A letöltés ideje: 2022. július 30.).

egy a múzeum történetét feldolgozó kötet és a tárgyleírásokat tartalmazó katalógus, továbbá egy válogatás az ott őrzött iratokból.

Tagja a Magyar Történelmi Társulatnak, a Református Egyház Doktori Kollégiumának. Az MTA Szegedi Akadémiai Bizottság Délvidék Kutatóközpontjának elnöke, az MTA köztestületének, továbbá a *Századok*, illetve az *Egyháztörténeti Szemle* szerkesztőbizottságának tagja, valamint a *Délvidéki Szemle* főszerkesztője.

Szakmai közéleti tevékenységének fontos része a Maros–Tisza szög határmenti térség (Bácska, Bánság, Arad) magyar közösségeiért vállalt társadalmi felelősség, ami elsősorban tudományos előadások megtartását, konferenciákra való szereplésre szóló meghívások teljesítését, tanári továbbképzések szervezését, illetve évfordulós közéleti megemlékezéseken való részvételt jelenti.

A tanszéki működés sajátosságai

A tanszék tudományos ereje, ismertsége egyéni sikerekből állt össze. Tanegységként kezeltük a vizsgáztatásokat, tanszékünk 2010-ig két szigorlat gazdája (újkori és legújabbkori magyar történelem) volt. A részletes vizsgakövetelmények kidolgozása, az oktatási segédletek kijelölése közös munkában készült. 2010-ben készült el Szabó Pál Csaba szerkesztésében *A magyar állam története 1711–2006* című egyetemi jegyzet a tanszék munkatársainak tollából.

A korszak és könnyebben föllelhető forrásanyaga miatt tanszékünkre aránytalanul nagy terhet rótt éveken keresztül a szakdolgozatok irányítása. Például az 1999–2004 közötti évekre nézve évente tíz–tizenkét szakdolgozat vezetése esett átlagosan egy oktatónkra.

Volt egy olyan közös oktatási vállalkozásunk – amit még Soós Katalin indított útjára –, amely közösen kidolgozott képzési koncepcióban, illetve az ahhoz illeszkedő kurzusokban öltött testet. Ez volt a speciális képzésünk *Magyarország története a 18–20. században* címmel. Vitatott történeti kérdések (demográfia, forrástípusok, 1918/1919-es forradalmak stb.) és módszertani eljárások gyakorlati alkalmazása alkotta a képzés tartalmát, tanszéki műhelymunka keretében.

Közös munka eredményeként tarthatjuk számon a jeles évfordulókra emlékező konferenciák megtartását. Kiemelkedik közülük a Szegeden 1849 nyarán elfogadott nemzetiségi és zsidó emancipációs országgyűlési határozat elfogadásáról szóló, 1999-ben megrendezésre került konferencia, amelyet 2002-ben a Kossuth Lajos életművét méltató rendezvény (*Kultusz és valóság*), majd 2006-ban az 1956-ra emlékező konferencia (*Ifjúság és forradalom*) követett, amelyet Sólyom László nyitott meg. 2014 és 2018 között pedig az első világháborúval foglalkozó konferencia-sorozat került megrendezésre.

Szervezeti és tartalmi próba elé állította a tanszéket a „legújabbkori magyar történelem” átminősítése „jelenkorra”, ami korábbi oktatási profilunk szűkülésével járt együtt, mivel a 20. századi magyar történelem 1918 utáni szakaszának az oktatása átkerült az újonnan alakult Jelenkortörténeti Tanszékhez. Ez nemcsak a tanrendet változtatta meg, hanem egyes tanszéki tagok oktatási profilját is, amennyiben időben előre és hátra egyaránt elmozdultak az egyes kollégák által oktatott tárgyak kronológiai határai.

Bibliográfia

- Almanach 1996 = *Szegedi Egyetemi Almanach 1921–1995*. I. köt. Szerk. Mészáros R. Szeged.
- Beszámoló 1943 = *Beszámoló a szegedi M. Kir. Horthy Miklós Tudományegyetem 1940–41. tanévi működéséről*. Szeged.
- Font 2002 = Font M.: Mérei Gyula (1911–2002). *Magyar Tudomány* 12: 1678–1679.
- Gaál 1954 = Gaál E.: A szegedi munkásság harca a proletárdiktatúráért Szeged francia megszállása idején. *Szegedi Egyetem* 2/11 (június 1.): 4.
- Gaál 1991 = Gaál E.: *Szeged története*. 3/1–2. (1849–1918) Szerk. Gaál E. Szeged.
- Gaál 1999 = Gaál E.: *A Szegedi Tudományegyetem Acta Historica I–C. számainak története*. Szeged.
- Gyáni 2018 = Gyáni G.: Lipták Dorottya (1951–2018). Nekrológ. *Magyar Könyvszemle* 134/1: 87–89.
- Serfőző Lajos (1930–1994). Nekrológ. = Serfőző Lajos (1930–1994). Nekrológ. (sz. n.) *Délmagyarország* 84. évf. 109. (1994. május 11.): 12.
- Szabó 1996 = Szabó P. Cs.: *Álom az államban. A vasút a magyar művelődéstörténetben*. Szeged.
- Tóth 2022 = Tóth Sz.: Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kar. In: *A kolozsvári egyetem története az alapítástól a szegedi újrakezdéséig 1872–1921*. Főszerk.: Marjanucz L. Szeged, 311–330.
- Zakar 2013 = Zakar P.: Katona Tamás (1932–2013). *Hadtörténelmi Közlemények* 126/3: 887–891.

TOMKA BÉLA

Az SZTE Jelenkortörténeti Tanszékének rövid története

The Department of Contemporary History at the University of Szeged: A Short History. The Department of Contemporary History was established in 2015 at the University of Szeged. The reasons for the formation of the Department include the fact that the study of contemporary history has become a specific and well-institutionalized field of international historiography; on the other hand, the source base of contemporary history has significantly expanded in the previous two decades; moreover, Hungarian contemporary historians have become more professional and have been inspired by diverse approaches of international research; finally, it has increasingly become an important goal that historians should not study the past of societies in isolation from each other. Accordingly, the members of the department study the history of Hungary in its broader European and global context. Comparative and transnational research is thus an important research profile of the department.

Keywords: History, Contemporary History, 20th Century, History of Europe, History of Hungary, Global History, Department of Contemporary History, University of Szeged

A tanszék létrejötte

A Jelenkortörténeti Tanszék 2015-ben alakult meg a Szegedi Tudományegyetemen. Feladata mind az 1918 utáni magyar, mind pedig az egyetemes történelem kutatása és oktatása, vagyis hosszú idő után ez az első olyan tanszék a BTK Történeti Intézetében, mely egyesíti a magyar és az egyetemes történelem tanulmányozását. Ennek megfelelően létrehozása két korábbi tanszék oktatási munkáját érintette: egyrészt teljes egészében átvette a Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszék feladatait – s egyszersmind munkatársait –, másrészt az első világháború végétől ellátta az addigi Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszék oktatási teendőit. Az utóbbi tanszék nevéből ezzel kikerült a „Legújabbkori” megjelölés, de a változás nem érintette a tanszék személyi összetételét. A Jelenkortörténeti Tanszék szakmai koncepcióját Tomka Béla egyetemi tanár dolgozta ki, aki a tanszék első vezetője is lett.

A tanszék megalakulása mögött szerteágazó szakmai megfontolások húzódtak meg. Mindenekelőtt a jelenkortörténet kutatása – mely alatt a tanszék alapítói a közép-európai historiográfiai tradícióknak megfelelően az első világháborút követő időszak vizsgálatát értették – a nemzetközi és a hazai történetírás sajátos és jól intézményesült területévé vált. A megelőző két évtizedben a 20. század kutatása nagy átalakuláson ment keresztül Magyarországon: a jelenkortörténet forrásbázisa kibővült, a kutatók munkái szakszerűbbé váltak, s szemléletük magába fogadott fontos nemzetközi irányzatokat. Ezek között szere-

pelt a történetírás azon alapvető törekvése, hogy az egyes nemzetek történelmét ne egymástól elszigetelten vizsgálja, hiszen az jelentős leegyszerűsítésekhez vezet, és torz képet ad a múltról. Ennek megfelelően indokolt a magyar és az egyetemes történet szétválasztásának megszüntetése, még ha ez a napi oktatási gyakorlatban nem is valósítható meg minden esetben. Továbbá a Történeti Intézet és a Történettudományi Doktori Iskola a megelőző években kialakította sajátos szakirányait és programjait. A magyar és az egyetemes történelmet egységben szemlélő jelenkortörténet megjelent mind MA-szakirányként, mind pedig a Doktori Iskola programjaként. E két képzés működtetése hatékonyabban volt megoldható az egységes tanszék révén. Emellett a jelenkortörténet esetében egy folyamatosan bővülő korról van szó, mely miatt állandó tartalmi és módszertani megújulási kényszernek van kitéve. Ez is indokolta a jelenkortörténettel foglalkozó külön tanszék kialakítását. Fontos körülmény az is, hogy a jelenkortörténet a középiskolai oktatásban nagy hangsúlyt kap, s az új tantervekben ez a tendencia a korábbiaknál is erősebben jelentkezik. A jelenkortörténetet a szélesebb közvélemény kiemelt érdeklődése kíséri, s ez a figyelem az utóbbi időben sem lankad, hanem inkább nő. Számos olyan, a demokratikus politikai kultúra, a nemzettudat és a társadalmi kohézió alakulása szempontjából fontos, tisztázatlan, valamint hevesen vitatott problémája van a 20–21. századi történelemnek, melyeknek az eddigieknél elmélyültebb és szakszerűbb tárgyalása-kutatása szükséges. Mindez magas igényeket támaszt a jelenkortörténet kutatásával és egyetemi oktatásával szemben, hiszen az érzelmeket és indulatokat szembesíteni kell a tudományos eredményekkel. Az új tanszék e kihívásokra is hatékonyabban tud válaszolni, mivel ezen a területen integrálja, összefogja az oktatói és a tudományos kapacitást.

A Jelenkortörténeti Tanszék megalakulása új lehetőségeket teremtett az oktatásban, de emellett megnövekedett feladatokkal is járt. A tanszék a Történeti Intézetben egyedüli tanszékként a magyar és az egyetemes történelem oktatását egyaránt ellátja. Létszámában ez nem tükröződik: kezdetben négy, majd öt munkatársa lett. Megalakulásakor tagjai közé tartozott Bencsik Péter adjunktus, Kalmár Melinda tudományos főmunkatárs, Karsai László egyetemi tanár és Tomka Béla egyetemi tanár. Karsai László nyugdíjba vonulása után, 2016–2021 között Margittai Linda tanársegéd, 2019-től Tamás Ágnes adjunktus és 2021-től Baráth Katalin tanársegéd is a tanszék munkatársai közé tartozott, illetve tartozik. Bencsik Péter és Tamás Ágnes habilitációjuk után egyetemi docensként folytatják munkájukat. Az elődnek számító Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszék munkatársai tehát néhány év alatt jórészt kicserélődtek. Ez a váltás teljes mértékben sikeres volt: a Jelenkortörténeti Tanszék például a 2017-es kari tudományos teljesítménymérések alapján a BTK negyven tanszéke közül a második helyen állt.

A tanszék oktatási tevékenysége

A tanszék 2022-ben aktív munkatársainak tevékenységére korlátozva a beszámolót, a tanszék oktatási munkája a történelem szakos képzés minden szintjéhez kapcsolódik (BA és MA képzés, osztatlan tanárképzés, magyar és angol nyelvű doktori képzés). Emellett az oktatók az elmúlt években részt vettek más oktatási programok megvalósításában is (Erasmus-hallgatók angol nyelvű oktatása, Hungarian Studies stb.). A meghirdetett kurzusok az oktatási igényeknek megfelelően széles skálán mozognak a 20–21. századi történelmen belül: Baráth Katalin szemináriumain a hallgatók társadalom- és kultúrtörténeti megközelítésben vizsgálják a 20. század történetének egyetemes és magyar vonatkozású problémáit;

Bencsik Péter kurzusai főként Kelet-Közép-Európa és Magyarország 20. századi politika-történetével foglalkoznak; Kalmár Melinda mindenekelőtt Magyarország második világháború utáni történetéről, illetve a modern autoriter rendszerek működéséről hirdet előadásokat és szemináriumokat; Tamás Ágnes Magyarország két világháború közötti történetéről tart kurzusokat; Tomka Béla oktatói munkája Magyarország és tágabban Európa 20. századi társadalom- és gazdaságtörténetének témaköréhez kapcsolódik.

Az előadások és szemináriumok mellett természetesen a tanszék tagjai folyamatosan vezetnek a szakdolgozók, illetve doktori hallgatók munkáját, s kiemelten foglalkoznak a tehetséggondozással is. A Jelenkortörténeti és Összehasonlító Történettudományi Doktori Programba bekapcsolódva Kalmár Melinda az elmúlt években több angol nyelvű és magyar nyelvű képzésben részt vevő PhD-hallgató témavezetője volt, Bencsik Péter jelenleg két doktori hallgató témavezetője, és Tomka Béla is két doktori hallgatót irányít. Emellett a tanszék minden munkatársa oktat a doktori programban magyar és angol nyelven.

Felismerve az oktatáshoz használható munkák hiányosságait, a tanszék tagjai intenzíven bekapcsolódtak a tankönyvek és oktatási segédanyagok megírásába is. Bencsik Péter 2018–2020 között *A jelenkori egyetemes történelem* c. kurzushoz nyolc digitális tananyagot készített, melyek az SZTE Elektronikus Tananyag Adatbázisában érhetők el; emellett weboldalt szerkeszt a 20. század második felének közép-európai történelméről, s a közoktatásban is ismert tankönyvszerző (általános iskola 8. osztály). Tomka Béla több egyetemen tankönyvként használt *Európa társadalomtörténete a 20. században* c. könyve 2020-ban második, bővített kiadásban jelent meg az Osiris Kiadónál. E könyv angol nyelvű változatát külföldi egyetemeken is használják, pl. a University of Oxford történelemképzésének olvasmány-jegyzékében szerepel.

A tanszék munkatársainak tudományos tevékenysége

A tanszék tagjainak fő kutatási területe a jelenkortörténet, vagyis az első világháborút követő időszak vizsgálata. Mint arról már szó volt, szakmai munkájuk sajátossága az, hogy a magyar és az egyetemes történelem fejlődési trendjeit párhuzamosan, azok összefüggéseiben vizsgálják. Ez ugyan magától értetődő szempontnak tűnhet, s szükségességét gyakran hangsúlyozzák is, de gyakorlati alkalmazása egyaránt igényli az egyetemes történelem és a magyar történelem ismeretét, ami jelentős gyakorlati nehézségeket okoz a kutatás során – ezért ez a megközelítés még mindig a szükségesnél ritkább a hazai történetírásban.

A szakmai munka minőségét mindenekelőtt a publikációk és a tudományos fokozatok jelezhetik. Baráth Katalin fő szakterülete a történetírás története és elmélete,¹ továbbá a modern tömegkultúra története, különös tekintettel a 20. század első felében zajló közép-európai kulturális változásokra.² Szintén publikált a régió- és nőtörténet területén.³ Baráth ugyanakkor a populáris kultúrának nemcsak kutatója, hanem – mint irodalmi szaklapokban rendszeresen szemlézett történelmi krimiregények szerzője – művelője is.⁴

Bencsik Péter első publikációi a történeti földrajz témakörében jelentek meg,⁵ majd a magyar úti okmányok történetével kezdett foglalkozni.⁶ Később az utóbbi téma elméleti

¹ Baráth 2022; Baráth 2021a.

² Baráth 2020a; Baráth 2020b.

³ Baráth 2017; Baráth 2018.

⁴ Baráth 2021b.

⁵ Bencsik 1997.

határét (határrezsimek, territorializálódás) is átfogóan tanulmányozta, valamint nemzetközi kutatásokkal egészítette ki azt, és ez jelenleg is az egyik legfontosabb általa vizsgált témakör, amit a közelmúltban megjelent újabb kötetei és tanulmányai is jeleznek.⁷ További kutatásai is Magyarország, illetve Kelet-Közép-Európa múltjára irányulnak: ezek közé tartozik Csehszlovákia története, a magyar–csehszlovák kapcsolatok, 1956 tágabb nemzetközi összefüggései, a keleti blokkon belüli konfliktusok vizsgálata, s e közben forráskiadás-sal és helytörténettel is foglalkozik.⁸

Kalmár Melinda részt vett a rendszerváltás dokumentumait összesen 11 kötetben közreadó vállalkozás és a Lukács György levelezését feldolgozó munkálatokban.⁹ A forráskiadások és a történeti tárgyú tanulmányok mellett a kora kádárizmus ideológiájáról írt monografikus elemzést,¹⁰ valamint a szovjet formációt globális összefüggésekben tárgyaló átfogó munkát publikált.¹¹ Tanulmányai érintik az autoriter formációk és modellátmenetek jellemzőit, a lokális, a regionális és a globális civilizációs formációalakító tényezők összefüggéseit, az ideológiák és a praxis kölcsönhatásait.¹²

Tamás Agnes fő kutatási területei a vizuális történelemhez és a sajtótörténethez kapcsolódnak. Elsősorban hazai és külföldi élclapokkal, illetve sajtófotókkal foglalkozik az 1860-as évektől az 1940-es évekig. Projektjeinek fókuszában a vizuális források állnak, de azok elemzését kiegészíti a képekhez tartozó szövegek analizisével, elméleti érdeklődésének homlokterében pedig a vizuális történelem módszertana áll. A vizuális anyagokat számos témában dolgozza fel (például nemzetiségi sztereotípiák az Osztrák–Magyar Monarchia korában, ellenségképek, antiszemitizmus, első és második világháború, az 1917. évi oroszországi forradalmak, válságok és tözsekrachok), interdiszciplináris megközelítéseket és az összehasonlító módszert alkalmazva.¹³ 2017-ben jelent meg monográfiája az 1914 és 1947 közötti ellenségképeket tárgyalva. Ezen könyve széles forrásbázisra támaszkodva nagyszámú karikatúra feldolgozásával született, a Monarchia és utódállamainak sajtóanyagát összehasonlítva.¹⁴ Egy további kötete a választási kampányok eszköztárát elemzi,¹⁵ míg egy másik gazdagon illusztrált kiadványban a magyar politikai karikatúra jellegzetességeinek hosszú távú bemutatására is vállalkozott.¹⁶

Tomka Béla fő kutatási területe a 20. századi magyar és európai társadalom- és gazdaságtörténet, különös tekintettel a nemzetközi összehasonlításokra.¹⁷ Ezen belül a népesség és a család történeti változásai,¹⁸ valamint a szociálpolitika alakulása álltak korábbi kutatá-

⁶ Bencsik 2003; Bencsik – Nagy 2005.

⁷ Bencsik 2019; Bencsik 2020; Bencsik 2022a; Bencsik 2022b.

⁸ Bencsik 2016; Bencsik 2017; Mitrovits – Bencsik 2018; Bencsik 2018.

⁹ Bozóki – Elbert – Kalmár – Révész – Ripp – Ripp 1999, 2000; Cseh – Kalmár – Pór 1999; Békés – Byrne – Kalmár – Ripp – Vörös 1999a; Békés – Byrne – Kalmár – Ripp – Vörös 1999b.

¹⁰ Kalmár 1998.

¹¹ Kalmár 2014.

¹² Kalmár 2021.

¹³ Tamás 2014.

¹⁴ Tamás 2017.

¹⁵ Tamás 2020.

¹⁶ Tamás 2021.

¹⁷ Tomka 2003a; Tomka 2013; Tomka 2020a.

¹⁸ Tomka 2000; Tomka 2002; Tomka 2003b.

sainak középpontjában.¹⁹ Későbbi munkái a gazdasági növekedés és a fogyasztás kelet-közép-európai összehasonlító történeti vizsgálatával foglalkoztak.²⁰ További publikációs témakörébe tartozik még az erőszak, valamint az európai integráció és a globalizáció folyamata.²¹

Nemzetközi kapcsolatok, tudományszervezés

A tanszék munkatársai jelentős nemzetközi szakmai kapcsolatokkal rendelkeznek. Bencsik Péter kutatási témájából adódóan elsősorban cseh és szlovák egyetemek és kutatóintézetek felé épített ki szakmai összeköttetéseket. Ezek közé tartozik a prágai Károly Egyetem, két prágai kutatóintézet, a Jelenkortörténeti Intézet (ÚSD) és a Totalitárius Rezsimek Tanulmányozásának Intézete (ÚSTR), valamint a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete (HÚ SAV), illetve a szlovákiai magyar történészműhelyek, így a révkomáromi Selye János Egyetem és a somorjai Fórum Intézet. További kapcsolatai vannak a londoni School of Slavic and Eastern European Studies (SSEES), az Association for Borderlands Studies és más kutatóközpontok munkatársaival. Kalmár Melinda a *COJOURN: A multidisciplinary journal of international affairs* szerkesztőbizottsági tagja. Fő szervezője volt a 2017-es szegedi 3rd International Workshop in Slavic and Eurasian Studies konferenciának. Tomka Bélának mind a négy legutóbbi Történész Világkongresszuson elfogadták előadását (2000 Oslo; 2005 Sydney; 2010 Amszterdam; 2015 Jinan). Emellett számos külföldi egyetemre kapott meghívást (Edinburgh, London, Jena, Regensburg, Berlin, Bécs stb.). Két fejezettel járult hozzá a "The Routledge History Handbook of Central and Eastern Europe in the Twentieth Century" 2020-ban megjelent első kötetéhez: a négykötetes sorozat az utóbbi két évtized legjelentősebb nemzetközi vállalkozása Kelet-Közép-Európa 20. századi történetének bemutatására. Az International Social History Association (székhely: Amszterdam) elnökségi tagja.

A tanszék tagjainak további tudományszervezői tevékenységéből kiemelendő, hogy hárman (Bencsik Péter, Tamás Ágnes, Tomka Béla) az *Aetas* szerkesztőségének tagjai. Bencsik Péter hosszú ideje az SZTE Történeti Intézet MTMT-felelőseként tevékenykedik. 2020-ban felkérték az NKFI/OTKA zsűrijében való részvételre. Kalmár Melinda tagja több folyóirat szerkesztőbizottságának, az MTA II. Világháború Albizottságának, valamint a Cold War History Research Center tanácsadó testületének. Tamás Ágnes a Történelemtudományi Doktori Iskola Jelenkortörténeti és Összehasonlító Történettudományi Doktori Program titkára és a SZAB Magyar Történeti Munkabizottság titkára. Tomka Béla az *Esély* c. szociálpolitikai folyóirat, a *Demográfia*, a *Hungarian Historical Review* szerkesztőbizottságának, továbbá a Harrassowitz Verlag sorozatszerkesztőségének tagja, az NKFI/OTKA nemzetközi zsűrijének tagja, az Európai Bizottság, EU Horizon Marie Curie pályázatok, cseh, osztrák nemzeti tudományos alapok bírálójaként működik, s a Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület elnöke.

A már említetteken túl a tanszék munkatársai hagyományosan sikeresen szerepelnek tudományos pályázatokon, s emellett több szakmai díj birtokosai. Baráth Katalin *Afázia* című munkáját 2021-ben a Zsoldos Péter-díj zsűrije az év legjobb regényének választotta. Ben-

¹⁹ Tomka 2004.

²⁰ Tomka 2011; Tomka 2020b.

²¹ Tomka 2018.

csik Péter az utóbbi öt évben többnyire pályázati konzorciumok résztvevőjeként volt sikeres. Vezető kutatóként OTKA Publikációs pályázatot nyert 2016-ban (*Csehszlovákia története dokumentumokban*). 2015–2018 között Mitrovits Miklóssal közösen OTKA alapkutatási pályázatban részesült (*A magyar–csehszlovák kapcsolatok dokumentumai, 1945–1992*). 2016-tól az Ablonczy Balázs vezette MTA-Lendület Trianon 100 Kutatócsoport tagja. Tamás Ágnes elnyerte az OTKA PD ösztöndíját (*Élclapok nemzetiség- és ellenségképei a párizsi békék között [1919–1947]*), valamint NFTÖ- és ÚNKP-ösztöndíjakat. Tomka Béla 2010-ben Akadémiai Díjat, szintén ebben az évben Bolyai Plakettet kapott (Magyar Tudományos Akadémia), 2014-ben könyve elnyerte az American Library Association *Outstanding Academic Title of 2013 Award*-ját. 2021-ben megkapta Az Év Humán- és Társadalomtudományi Publikációja Díjat a Szegedi Tudományegyetemen. Az utóbbi tíz évben öt OTKA-pályázat vezető kutatója volt.

Jelenkortörténeti és Összehasonlító Történettudományi Doktori Program

Az SZTE Történelemtudományi Doktori Iskoláján belül 2015-ben alakult meg a Jelenkortörténeti és Összehasonlító Történettudományi Doktori Program. A Modernkori PhD-programban a tanszék munkatársai addig is közreműködtek, feladatuk volt többek között a modern kori gazdaság- és társadalomtörténet oktatása. Az új jelenkortörténeti program nagyrészt a tanszék tagjainak közreműködésére épül, de más szegedi és budapesti kollégák is tanítanak benne (Molnár Judit, Bárdi Nándor, Standeisky Éva).

A nemzetközi jelenkortörténet-írást sokáig a politikatörténet dominálta, az utóbbi időszakban azonban ez már lényegesen kevésbé jellemzi. Ennek megfelelően a jelenkortörténet – bár vannak sajátos módszertani elvei is – ebben a doktori programban sokkal inkább kronológiai behatárolást jelent, mint módszertani-tematikai irányultságot. A program az első világháborútól napjainkig terjedő időszak történelmével, illetve annak egyes szakaszaival foglalkozó doktori hallgatókat fogad, de nem csupán a politikatörténet, hanem a társadalom- és gazdaságtörténet, valamint az esztétikátörténet területén és további témákban is.

A program a jelenkortörténet kutatása mellett a történeti összehasonlításokra helyezi a súlypontot, és ennek megfelelően a doktori hallgatókat az összehasonlító módszer és a transznacionális perspektívák alkalmazására is ösztönzi. Az összehasonlítás fontos eszköze a jelenkortörténet-írásnak: lehetőséget nyújt például arra, hogy számos kérdést az eddigiek-nél kevésbé etnocentrikus módon tárgyaljanak a kutatók. Az összehasonlítások alkalmazása a történetírásban erősíti az elméleti tudatosságot, elősegíti a túlzottan leíró jellegű megközelítések kiegyensúlyozását. Mindemellett az összehasonlítások nagy szerephez juthatnak a – jelenkortörténet esetében különösen nagy veszélyt jelentő – ideologikus vonások korrigálásában is. Tapasztalatok szerint az összehasonlító kutatások igénylik és egyben előmozdítják a nemzetközi együttműködést, ezáltal pedig fokozzák a magyar történetírás nemzetközi beágyazottságát, ami jótékony hatást gyakorol annak színvonalára.

A doktori program működése során különösen jól kirajzolódnak a tanszéki kollégák közötti szakmai kapcsolódási pontok, melyekre részben már utaltunk: a magyar és az egyetemes történelem egységben való szemlélete ezek közé tartozik. Bár ez nemcsak az összehasonlító módszer alkalmazásával valósítható meg, de az összehasonlító és transznacionális kutatások a tanszék egyik fontos profilját jelentik.

Globalizációtörténeti Kutatócsoport

A tanszék négy tagja (Baráth Katalin, Bencsik Péter, Kalmár Melinda, Tomka Béla) vesz részt az MTA–SZTE–ELTE Globalizációtörténeti Kutatócsoport munkájában. A kutatócsoport 2019-ben alakult, vezetője Tomka Béla. A csoport a „Globalizációs hullámok és territorialitás Magyarországon a 19–20. században összehasonlító perspektívában” című projekt keretében a globalizáció magyarországi megjelenésének és hatásainak minden eddiginél rendszeresebb és átfogóbb vizsgálatára törekszik a 19. század utolsó harmadától a 20. század végéig terjedően. A kutatás különösen azt kívánja megismerni, hogy Magyarország miként vett részt a globalizációs és a territorializációs hullámokban; melyek voltak a globalizáció kapui, s melyek annak gátjai; s végül milyen társadalmi és politikai hatásai voltak a globalizációnak Magyarországon, és milyen hatásokkal járt a területiség elvének időnkénti fokozottabb érvényesülése. Ezeket a kérdéseket különösen a következő aspektusokból tanulmányozza: 1) a globalizációs hullámok társadalmi hatásai a fertilitás és a városfejlesztés területén; 2) a globalizáció politikai aspektusai Magyarország nemzetközi intézményekben való részvételén és a határrezsimek 20. századi történetén keresztül; 3) a gazdasági kapcsolatok és a globalizáció összefüggései a világban élenjáró technológiák magyarországi diffúziója és a kereskedelmi és tőkekapcsolatok jelentőségének változása alapján; 4) a globalizációs hullámok és a nemzetközi konfliktusok kapcsolata; 5) végül a globalizációhoz kapcsolódó diskurzusok. A kutatás sajátossága, hogy Magyarországot nemzetközi összehasonlító perspektívába helyezi, lehetővé téve ezzel a jelenkori magyar történelemnek az eddigieknél teljesebb megismerését.

Bibliográfia

- Baráth 2017 = Baráth K.: „Teljesítem a szeretet utolsó kötelességét.” Végrendelkezés és családi viszonyok Észak-Bácskában, az első világháború idején. *Híd* 81/5: 54–68.
- Baráth 2018 = Baráth K.: Súlyosbító körülmények. Női vádlottak az első világháború hátszínházai büntetőbírósa előtt. *Korall* 71: 69–86.
- Baráth 2020a = Baráth K.: Nép, nemzet, futball. Az „angol játék” globalizációjának kezdetei. *Századok* 154/6: 1207–1233.
- Baráth 2020b = Baráth K.: „Gegenpressing”. Az első stadionépítési láz részvénytársaságai: FTC és MTK (1908–1943). *Korall* 81: 100–137.
- Baráth 2021a = Baráth K.: *A történetírás terhe. A magyar historiográfia rendhagyó története.* Budapest.
- Baráth 2021b = Baráth K.: *Afázia.* Budapest.
- Baráth 2022 = Baráth K.: A nyelv figuráskertje. *BUKSZ* 14/1: 156–167.
- Bencsik 1997 = Bencsik P.: *Helységnévváltozások Köztes-Európában 1763–1995 / Place-name Changes in Europe-Between 1763–1995.* Budapest.
- Bencsik 2003 = Bencsik P.: *A magyar úti okmányok története 1867–1945.* Budapest.
- Bencsik 2017 = Bencsik P.: Hidegháborúk a kelet-közép-európai államszocialista államok között. *Múltunk* 62/3: 152–189.
- Bencsik 2016 = Bencsik P.: *Csehszlovákia története dokumentumokban.* Budapest.
- Bencsik 2018 = Bencsik P.: *Hódmezővásárhely politikai élete 1944–1950 között.* Hódmezővásárhely.

- Bencsik 2019 = Bencsik P.: *Kelet és Nyugat között: Államhatárok, úti okmányok, határátlépés Magyarországon és Csehszlovákiában (1945–1989)*. Budapest.
- Bencsik 2020 = Bencsik, P.: The New Borders as Local Economic Possibility? The Case of Post-1920 Hungary. *European Review of History / Revue Européenne d'Histoire* 27/6: 763–784.
- Bencsik 2022a = Bencsik P.: *Demarkációs vonaltól államhatárig. A határ menti társadalom és konfliktusai az 1920-as években*. Budapest.
- Bencsik 2022b = Bencsik, P.: *Border Regimes in Twentieth Century Europe*. Abingdon.
- Bencsik – Nagy 2005 = Bencsik P. – Nagy Gy.: *A magyar úti okmányok története 1945–1989*. Budapest.
- Bozóki – Elbert – Kalmár – Révész – Ripp – Ripp 1999, 2000 = Bozóki A. – Elbert M. – Kalmár M. – Révész B. – Ripp E. – Ripp Z. (szerk.): *A rendszerváltás forгатókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben*. I–IV. Budapest, 1999, V–VIII. Budapest, 2000.
- Cseh – Kalmár – Pór 1999 = Cseh G. – Kalmár M. – Pór E. (szerk.): *Zárt, bizalmas, számozott*. Budapest.
- Békés – Byrne – Kalmár – Ripp – Vörös 1999a = Békés Cs. – Byrne, M. – Kalmár M. – Ripp Z. – Vörös M. (szerk.): *Rendszerváltás Magyarországon 1989–1990*. Budapest.
- Békés – Byrne – Kalmár – Ripp – Vörös 1999b = Békés, Cs. – Byrne, M. – Kalmár, M. – Ripp, Z. – Vörös, M. (eds.): *Political transition in Hungary, 1989–1990*. Budapest.
- Kalmár 1998 = Kalmár M.: *Ennivaló és hozomány. A kora kádárizmus ideológiája*. Budapest.
- Kalmár 2014 = Kalmár M.: *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjet-rendszer 1945–1990*. Budapest.
- Kalmár 2021 = Kalmár M.: *Korporatív, szovjet, hibrid*. Budapest.
- Mitrovits – Bencsik 2018 = Mitrovits M. – Bencsik P.: „A Szovjetunióval örök időkre és soha máshogy!” *Az 1956-os magyar forradalom csehszlovák dokumentumai*. Budapest.
- Tamás 2014 = Tamás Á.: *Nemzetiségek görbe tükörben. 19. századi nemzetiségi sztereotípiák Magyarországon*. Pozsony.
- Tamás 2017 = Tamás A.: *Propagandakarikatúrák ellenségképei Szarajevótól Párizsig*. Budapest.
- Tamás 2020 = Tamás Á.: „Talpra magyar, hí az urna!” *Választások és választási kampányeszközök élclapokban, 1867–1875*. Szeged.
- Tamás 2021 = Tamás Á.: *A magyar parlament karikatúrákon (1867–1989)*. Budapest.
- Tomka 2000 = Tomka B.: *Családfejlődés a 20. századi Magyarországon és Nyugat-Európában: konvergencia vagy divergencia?* Budapest.
- Tomka 2002 = Tomka, B.: Demographic Diversity and Convergence in Europe, 1918–1990: The Hungarian Case. *Demographic Research* 6/2: 17–48.
- Tomka 2003a = Tomka, B.: Western European Welfare States in the 20th Century: Convergences and Divergences in a Long-Run Perspective. *International Journal of Social Welfare* 12/4: 249–260.
- Tomka 2003b = Tomka B.: *Szociálpolitika a 20. századi Magyarországon európai perspektívában*. Budapest.

- Tomka 2004 = Tomka, B.: *Welfare in East and West: Hungarian Social Security in an International Comparison, 1918–1990*. Berlin.
- Tomka 2011 = Tomka B.: *Gazdasági növekedés, fogyasztás és életminőség: Magyarország nemzetközi összehasonlításban az első világháborútól napjainkig*. Budapest.
- Tomka 2013 = Tomka, B.: *A Social History of Twentieth-Century Europe*. London–New York.
- Tomka 2018 = Tomka B.: Erőszak a történelemben: jelentések és hosszú távú trendek. *Aetas* 33/3: 170–185.
- Tomka 2020a = Tomka, B.: Consumption and Leisure in Twentieth-Century Central and Eastern Europe. In: *The Routledge History Handbook of Central and Eastern Europe in the Twentieth Century, vol. 1: Challenges of Modernity*. Eds. Borodziej, W. – Holubec, S. – von Puttkamer, J. London–New York, 385–443.
- Tomka 2020b = Tomka, B.: *Austerities and Aspirations: A Comparative History of Growth, Consumption and Quality of Life in East Central Europe since 1945*. Budapest–New York.

Tartalomjegyzék

SZÁNTÓ RICHÁRD	
Előszó	3
TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ	
A Történeti Intézet története a Szegedi Tudományegyetemen.....	5
PINTÉR-NAGY KATALIN	
A szegedi egyetem két világháború közötti régészeti intézetének szerepe a Dél- Alföld régészeti kutatásában	9
ALMÁSI TIBOR	
Történeti Segédtudományok Tanszék	19
SZÉKELY MELINDA	
Ókor 100 – A szegedi óorkutatás múltja és jelene	29
GALAMB GYÖRGY	
A Középkori Egyetemes Történeti Tanszék.....	39
TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ – PAPP SÁNDOR	
A Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék története	51
VARGA BEÁTA	
Az Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék története ...	63
MARJANUCZ LÁSZLÓ	
A Modernkori Magyar Történeti Tanszék.....	73
TOMKA BÉLA	
Az SZTE Jelenkortörténeti Tanszékének rövid története.....	87